

ÚJ FORRÁS 2019.9

- Kelényi Béla: Indiánok a Duna partján (tanulmány) 3
Baktay Ervin: Indián élet Magyarországon (esszé) 7
Hegymegi Kiss Áron: Magyar indiánok egy amerikai újságíró szemével
(bevezető) 11
Vörös indiánok a kék Dunán (amerikai újságicikk) 13
Főzy Vilma: Kreativitás és autentikusság a Törzs tárgyainak készítésben
(tanulmány) 15
- James Fenimore Cooper: Az utolsó mohikán (próza) 18
Tommy Orange: Sehonnai (próza) 24
David Grann: Megfojtott virágok (próza) 30
Giano Cromley: Új élet a romokon (próza) 36
Haether Cahoon versei 45
- Urbán Csilla: Régi, véresebb ismerős – gazdagabb tájban
(James Fenimore Cooper: *Az utolsó mohikán*) 48
Vass Norbert: Földalatti, fekete rét (David Grann: *Megfojtott virágok*) 54
G. Szabó Sarolta: Szörp a VHS-kazettán
(Vass Norbert: *Indiáncseresznye*) 58
- Szűcs Balázs Péter: Elhatározás (próza) 61
Csendes Toll: Bármi lehet (Tolnay Imre fénylő sara) 63
- Kovács Lajos: Vernek vagy meghalnak (próza) 65
Dankó József: Kovács Lajos pedagógiai, szépirodalmi és
tudományos pályafutása 80
Bombitz Attila: A Kovács Lajos-expedíció,
avagy a Kincskereső-szigetcsoport felfedezése 90
Wehner Tibor: A szerkesztőtárs (Emlékezés Kovács Lajosra) 98
- Ismeretlen japán költő: Hely az el nem követettnek (vers és kép) 100

A borítón és a lapzárókon Tolnay Imre munkái

E számunk szerzői:

Babits Péter fordító (Pécs), Baktay Ervin indológus, indián (1890–1963), Cahoon, Heather költő (Slasih törzs), Cooper, James Fenimore író (1789–1851), Cromley, Giano író (Chicago), Dankó József pedagógus (Dorog), Bombitz Attila irodalomtörténész (Szeged), Főzy Vilma muzeológus (Bp.), G. Szabó Sarolta kritikus (Bp.), Grann, David író (New York), Gy. Horváth László fordító (Bp.), Gyukics Gábor költő, fordító (Szeged), Hegymegi Kiss Áron indián (Bp.), Kelényi Béla tibetológus (Bp.), Kovács Lajos író, szerkesztő, pedagógus (1949–2017), Mohai Szilvia fordító (Bp.), Orange, Tommy író (Oakland), Pék Zoltán fordító (Bp.), Szűcs Balázs Péter, író, szerkesztő (Bp.), Urbán Csilla kritikus (Bp.), Vass Norbert író, kritikus (Bp.), Wehner Tibor író, művészettörténész, szerkesztő (Bp.)

1937 októberében egy *Indiánok a magyar Dunán* című cikksorozat vette kezdetét a *Zászlónk* nevű ifjúsági lapban, mely részletesen beszámolt a Kismaros-szigeten (Kivédinen) táborozó indián törzs életéről és szokásairól.

A tudósítások szerzője a „barátság pipájának” elszívására meghívott Fehér Szarvas, az „északamerikai sosen indiánok tb. magyar főnöke” (Borvendég Deszkáss Sándor) volt, aki az indián megfigyelő éles

szemével a következő helyzetjelentést adta a szigeten eléje táruló látványról: „Késő délutánra járt az idő, amikor elértem azt a hegytetőt, ahonnan szemem elé tűnt az ezüstösen csillogó Nagy Víz (Duna) és a mesés szép Kivédin. Már innen is jól látszott, hogy nem is olyan kicsi ez a sziget, mint ahogy elképzeltem. Becslésem szerint hossza megütötte az 1000 métert is, míg szélességében 150–200 méter lehetett. Felső részét és partjait csaknem mindenütt erdő borította. A nagy, lombos fák közül – körülbelül a közepétől kezdve – élénkzöld, lapos tisztás villant ki. Ennek a szélén... Afh! Afh!... Ott álltak Heverő Bölény törzsének tarkára festett sátrai!... Egy... kettő.. három... Hamarjában hetet olvastam meg. Egy egész kis indiánfalu!...”

A Nagy Vízen korántsem lehetett meglepő az indiánok jelenléte, hiszen ekkor már évek óta rendszeresen ismétlődtek a nyári táborozások a dunai szigeteken. A Törzslet 1931-ben alapította az indiai és nyugat-tibeti útjával (1926–1929) országszerte ismertté vált Baktay Ervin, aki gyermekkorától fogva vonzódott a történelmi játékok iránt, az 1906-ban Budapesten is vendégszereplő Buffalo Bill vadnyugati indián-cowboy társulata pedig életre szóló hatással volt rá. Baktay eredetileg festőnek készült, 1910-től fogva négy éven át Hollósy Simonnál tanult Münchenben. Ekkor kötődtek életre szóló barátságai, melyek révén gyerekkori elképzeléseit felnőttkorában is meg tudta valósítani. Bár művészi pályafutását az I. világháború félbeszakította, 1919-től már görög-római „symposionokat” rendezett barátaival, majd 1924-ben megalapították Loaferstownt, a képzeletbeli vadnyugati Várost. Ettől fogva majd minden évben megrendezték a Wild West Zree Meetingeket, ahol Baktay volt a seriff (Hooligan Bucktye), s a többiek is különböző szerepköröket (városi marsal, kormányzó stb.) töltöttek be. Ám a társaság tagjai arra vágytak, hogy kiszabaduljanak a műtermi körülmények közül. Amint azt a *Törzs története* írja: „A Város polgárai hamarosan kevésnek találták az évenként egyszer megrendezett meetinget. Baktay ekkor, már mint író ember, kötetlen idővel rendelkezett a többi szabadfoglalkozású barátjával együtt. A vadnyugati filmekben indiánok is szerepeltek, nemcsak

Kelényi Béla 3

INDIÁNOK A DUNA PARTJÁN

fehérek. Az indiánok életformája, a természettel való együttélés filozófiája közel állott Baktay életszemléletéhez. Emellett az indián életforma a »téli, városi« cowboy életet kibővíti »nyári, indián« étellel, hogy minél több időt tölthessenek a szabadban, s élhessék a kisigényű, ám annál színpom-
4 pássabb indián életet, a természettel való lehető legnagyobb összhangban. Ezek a nyarak a gyökeres kikapcsolódást, testileg-lelkileg tökéletes regenerálódást biztosították a következő 10 hónap elviseléséhez. A tábor küllemét teljes mértékben eredeti formák, díszítések és elvek szerint alakították ki. Mindezt saját kezükkel teremtették meg. Azok a tagok, akik a téli meetingeken fehér emberek voltak, a nyári táborban (többségükben) indiánokká változtak.”

Az 1931-ben, a zebegényi Duna-parton megrendezett táborral vette kezdetét a dunai indián Törzs története, ahol a résztvevők Baktay közvetlen családtagjai és barátai közül kerültek ki. Baktay lett Heverő Bölény (Lazy Buffalo) nagyfőnök, s ekkor még velük volt unokahúga, a később Indiában világhírű festőnővé vált Amrita Sher-Gil is. Mint azt a korabeli fényképek megörökítik, kezdettől fogva arra törekedtek, hogy megfeleljenek az indián életforma követelményeinek. A *Törzs történetének* tanúsága szerint a táborok a következő elvek szerint voltak elrendezve: „A táborban már kialakult a tipikör, 5 indián sátor állott, középen a totemoszloppal és a tábortűzzel. A dunai szigetek Nagymaros és Vác között még valódi szigetek voltak, gát nélkül, körülölelte őket a kristálytiszta Duna, nekünk Saskatchewan, melyen csak halászok közlekedtek rendszeresen, csónakos turista alig-alig. A Kismarosi-sziget kisága kb. 30 méter széles volt. Ott építette ki Sok Kutya (alias Fekete Víz) a »Blackwater Landing«-et, hogy a kiság meredek partja megközelíthető legyen. Ide kötöttük ki az egyetlen kenut az érkezők átszállítására. A sziget nagyág-felőli partja a táborhelytől lefelé végig homokos, kellemes öblökkel vonult az alsó csúcsig. A belső tisztást mindkét oldalon hatalmas nyárfák vették körül. Közöttük is óriás volt az étkező »saloon« szomszédságában álló »vasfa«. Nevét a belelőtt rengeteg puska golyótól nyerte, miután a fa törzse volt a céllövés golyófogója. Mellette tároltuk a vízen a nagy halászladikot, mely a költözések lebonyolításához szolgált. A tábortól északra kezdődött az »őserdő«, rejtett parti sétánya mellett lapult meg a »Hacienda del Cacao«.”

1937–39 volt a Törzs fénykora; ekkor választotta be az *Amerikai Indián Szövetség* a „magyar” törzset teljes jogú tagjai közé, Baktay Ervinnek pedig a *Szacsem* („Nagyfőnök”) címet adományozta, és megalakult a *Magyarországi Algonkin Indián Tanács Kör*. Az összejövetelek és táborozások egészen 1943-ig folytatódtak, majd a háború végéig szüneteltek. 1946-ban kapta meg ki-nevezését Baktay a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeumba, ahol nyugdíjazásáig, 1959-ig dolgozott, és számos nagyszerű kiállítást rendezett

az indiai gyűjtemény anyagából. Mindemellett még az ötvenes években is együtt táborozott a Törzs tagjaival, jóllehet 1953-ban lemondott a főnöki címről, 1954-ben pedig utoljára vett részt táborozáson. A Törzs azonban fenntartotta sajátos hagyományait, s Baktay nélkül is folytatta tovább a táborozásokat, egészen 2005-ig. Mint arra Sastoll (Lorenz József) visszaemlékezett, cowboy és indián életformájukat mindvégig meghatározta a Baktay-féle hagyomány: a stílus, humor és fantázia ötvözete.

Baktay életének és polihisztor személyiségének a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumban 2015-ben megrendezett nagy kiállítás (*Az indológus indián*) és a hozzá kapcsolódó tanulmánykötet adózott. Bár a kötet nem kevesebb, mint harminckilenc különböző tanulmányban méltatta Baktaynak a legkülönbözőbb területeket felölelő munkásságát és érdeklődését (festőművészet, indológia, asztrológia, földrajzi tudományok, színházi díszlettervezés, indián-cowboy hagyományok, stb.), néhány témakört csak érintőlegesen tudunk feldolgozni, köztük is elsősorban az általa alapított indián Törzs történetét. Éppen ezért már a kiállítás megrendezésekor szükségesnek látszott az ezzel kapcsolatos hatalmas háttéranyag külön feldolgozása és kiadása. Annál is inkább, mivel a Törzs életét bemutató, az eredetileg Kisorosziban *Baktay Ervin Indián-cowboy Múzeum*ként működő, majd Dunaharaszti-ba költöztetett és ma is ott kiállított tárgyanyag sorsa is véglegesen rendeződött: a Törzs történetének rekvizitumai a Néprajzi Múzeum tulajdonába kerültek.

A legkülönbözőbb vonatkozásokat megjelenítő, reményeink szerint 2019 végén megjelenő kötetben (*Indiánok a Duna partján*) a másik szerkesztővel, Főzy Vílmával olyan összegzést igyekeztünk összeállítani, amely elsősorban a Törzs Baktayval kapcsolatos történetét mutatja be. A könyv az alapító gyerekkorától fogva ismerteti a nyugati indiánkép kialakulását és az indián irodalom megjelenését. Számos érdekfeszítő részletet tár fel Buffalo Bill 1906-os budapesti vendégszerepléséről, amikor európai körútja során Magyarországra is ellátogatott. Bemutatja az amerikai cserkész-mozgalom indián vonulatának kialakulása mellett az Európában elterjedt indián-játékokat és azokat a Baktayék által, 1924-től fogva rendszeresen megrendezett cowboy-találkozókat, a *Wild West Zree Meetinge*ket, melyek résztvevői főként a hazai művésztsadalomból kerültek ki. Részletezi az 1931-ben megalapított dunai Törzs létrejöttének előzményeit, a táborozások folyamatát és a tábor mindennapi életét, illetve a Baktay időszakában (1931–1954) kialakult indián viseletek tárgykultúráját. Elemzi Baktay legrégebbi barátjának, Huzella Pál festőművésznak remekbe szabott indián-karikatúráit és részletesen beszámol Baktay 1936-ban készült két némafilm-rendezéséről, a *Sápadtarcú varázsló* és a *Heverő Bölény táborában* című

burleszkekről, melyeket a neves motorkerékpár versenyző és feltaláló, Urbach László forgatott. Végül a Baktay által lefordított két „autentikus” indián író, Hosszú Lándzsa és Szürke Bagoly életének bonyolult hátterét tárja fel, majd bepillantást enged a Törzs Baktay távozása után kialakult életformájába.

Előzetesként néhány olyan részletet szeretnénk közölni, melyek nem, vagy csak érintőlegesen jelennek meg a készülő kötetben. Mindekelőtt Baktay Ervinnek az *Uj Magyarország* egyik 1937-es számában megjelent írását; ebben mintegy összefoglalta az indián játékokkal kapcsolatos elképzeléseit. Ehhez valódi kuriózumként kapcsolódik a népszerű *The American Weekly* magazinban leközölt korabeli tudósítás a Törzsről, amely jól érzékelhetően közvetett – és alapvetően téves – források nyomán írja le „Barna Vese” nagyfőnök tevékenységét a „Kék Duna partján”. Végül a Törzs tárgykultúrájáról szóló részlettel szeretnénk volna érzékeltetni a Törzs kifinomult és a hagyományok betartására törekvő tárgykészítésének eredetiségét és nehezégeit.

Fehér Bagoly (Fekete Víz) sátra előtt a Kompkikötő-szigeten. Ismeretlen felvétele, 1940. A Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, ltsz. F2018.77

Előre kell bocsátanom, hogy fehér emberek indián-jellegű táborozó, sportoló nyaralása nem új keletű dolog és nem is én találtam ki. Legfeljebb elsőnek valósítottam meg Európában. Az ötlet Amerikából származik. Ernest Thompson Seton, a neves amerikai író a mozgalom atyja. Thompson Seton életének javarészét a természetben, a nagy erdőben, a hegyek között, a vadonban élte le és irodalmi témáit is a rengeteg

Baktay Ervin 7

INDIÁN ÉLET MAGYARORSZÁGON

életéből merítette. Többnyire indiánokhoz csatlakozott, indián vadászok, vadfogók voltak tanítómesterei a természet megismerésében. S a kiváló író személyes tapasztalataiból is rájött arra, amit az elfogulatlan kutatók már évtizedek óta hangoztatnak, hogy az észak-amerikai indián a világ minden népe között a legigazibb sportember, mondhatni született sportember, mégpedig a sport legnemesebb értelmében. Mert a sport tisztult fogalma magasrendű etikát tartalmaz. Nem sportember még ebben az értelemben az, aki szeret vadászni, vagy futballmérkőzésre, lóversenyre vagy atlétikai versenyre járni, sőt még az sem mindig igazi sportember, aki maga is műveli ezeket a sportágakat. Indián szempontból – klasszikus indián hagyományok szerint – például az az igazi sportszerű magatartás, ha a vadász tökéletesen ismeri a természet életét, a vadak szokásait, jellemét, otthonosan érzi magát a természetben, segíteni tud magán minden körülmény között, viharban, fergegben éppúgy mint szép időben, de ezt a sokoldalú ismeretét nem arra használja fel, hogy a természetet pusztítsa, szegényebbé tegye beavatkozásával. Az indián vadászetika például nem ismeri azt a büszkeséget, hogy „ennyi meg ennyi vadat ejtett el”, hogy „ilyen meg olyan pompás, ritka példányt zsákmányolt”. Ellenkezőleg: csak a parancsoló szükség készíteti arra az indiánt, hogy a természet teremtményei közül egyet elejtsen. Az indián sohasem ejtett el több vadat, mint amennyire magának és családjának feltétlenül szüksége volt. S minden élőlényben Isteni teremtményt, tehát testvérlényt látott. Ezért még az elkerülhetetlen szükségből elejtett állat szellemétől is mintegy „bocsánatot kért”, s egyszerű áldozati szertartással igyekezett kiengeztelni. Az ellenségeivel is lovagias volt mindig. Kérlelhetetlen volt a harcban, de akivel egyszer megbékélt, azzal mindhalálíg tartotta a barátságot. Soha szerződést meg nem segett, bár Amerika történelme nem egyéb, mint a fehérek szakadatlan szerződészegése az indiánokkal szemben. A véres és kegyetlen indiántámadásokról az elfogulatlan történetírók kivétel nélkül megállapították, hogy azokat vérlázító igazságtalanságok, szerződészegések, béke idején való váratlan rajtaütések előzték meg a fehérek részéről.

És Thompson Seton, valamint az indiánok minden igazi ismerője rámutat arra, hogy az indián hagyományokban gyökerező felfogás a tökéletes gentleman és sportember fogalmának felel meg azzal a lényeges jellemvonással, hogy az indián mindezt nem civilizált, mesterkéltn városi életben, hanem a természet ősi, romlatlan és sokkal viszontagságosabb környezetében valósította meg. Vagyis lelki értelemben valóban kulturált ember volt anélkül, hogy a materiális értelemben vett kultúra és civilizáció hibái, bűnei hozzátapadtak volna. S ez éppen azért volt lehetséges, mert az indián sohasem szakadt el a természettől, hanem minden idegszálával Isten szabad világába kapcsolódott. A természet szelleme, a természeti élet ősi szabadsága, de ugyancsak a természet parancsolta szigorú önfegyelem s a közösség kötelességtudata jellemezte az indiánok életét mindaddig, amíg a fehér civilizáció erőnek erejével rá nem kényszerítette őket az új, idegen, mesterkéltn életformák elfogadására, s megfosztotta őket szabadságuktól. De még így is, ahol az indián még legalább viszonylagos szabadságot élvez, mai napig megőrizte legkiválóbb jellemvonásait. Mindazt, amit ezzel ellenkezőleg híresztelnek, befeketítve az indiánokat a civilizált világ köztudatában, ma már az elfogulatlan amerikai szakírók is szemenszedett hazugságnak, céltudatos rágalmazásnak bélyegzik. Thompson Seton, még mielőtt Lord Baden Powell megalapította volna a cserkészetet, sok tekintetben hasonló mozgalmat hívott életre, de ezt egészen indián jelleggel ruházta fel, mert éppen az indián szellemet tartotta legalkalmasabbnak arra, hogy a mozgalom hívei tökéletesen sportszerű, magas etikai alapon álló életet éljenek, a természettel való legszorosabb kapcsolatban. Amikor a cserkészlet létrejött, Baden Powell nagyon sokat átvett a Thompson Seton-féle „woodcrafter” mozgalom eszméiből. Thompson Seton a cserkészülethez sokban hasonló „indián” táborozó élet alapelveit az indián hagyományokból vette. A legfőbb elvek: a természet szeretete, ismerete és védelme, tökéletes bajtársiasság, lovagiasság és emberiség, a természetben élő ember igénytelensége, egészséges, legtisztább értelemben vett sportszerű testgyakorlás, szépérezék, amelyet az emberi kedélyre nézve oly fontos külsőségek, szertartások, színes, hatásos ruhák, díszek szolgálnak. Miután az indián szellemű életről van szó, a gyönyörű indián szokásokat, szertartásokat, díszeket, ruhákat vezette be követői között. Arra az időre, amelyet a természetben tölthetünk, kapcsolódjunk ki gyökeresen másik, városi, civilizált énünkben: legyünk lélekben gyermekek, tudjunk játszani, örülni a szépnek. Így válik az egészséges testi sportélet szellemileg is újjáalakító, regeneráló élménnyé.

E sorok írója hálát ad a Jóistennek, hogy töretlenül él benne ma is, amikor már jól benne jár negyvenes éveiben, a fantáziát, játékot és önfelédtn átélést kívánó kedve. A jószerencse megáldott olyan barátokkal is, akik hasonlóan éreznek. Ez adta a gondolatot, hogy 1931-ben megalapítsam a mi

„indián táborunkat”. Akkor még nem ismertem Thompson Seton mozgalmát, ettől függetlenül támadt az ötlet bennem és néhány barátomban. Már körvonalaztuk a tervet, lefektettük alapelveit, amikor Thompson Seton pompás könyve, *The Book Of Woodcraft And Indian Lore* a kezembe került. Természetesen felhasználtuk a kiváló indiánbarát szempontjait, az adott viszonyokhoz alkalmazva ezeket. 9

Így jött létre a Duna mellett az első magyar „indián” tábor. Eleinte csak öten-hatan voltunk, de az idei nyáron már 15 tagja volt törzsünknek. Nem is a nagy létszám a fontos; az évek folyamán tapasztaltuk, hogy nagyon meg kell válogatni az új jelentkezőket. Ezen a nyáron már nagy körben álltak kúp alakú, igazi indián sátraink azon a szigeten, amelyet egy lelkes, kitűnő barátunk bocsátott a „törzs” rendelkezésére. De elejétől fogva betartottuk az indián szokásokat. Minden „harcosnak” neve van, melyet valamely esemény, egyéni tulajdonság vagy teljesítmény kapcsán nyert. Nemcsak a sátrak indián jellegűek, hanem a ruházat, a felszerelés is. Persze, amikor az idő engedí, állandóan csak úszónadrághoz hasonló indián ágyékkötőből áll a ruházat. De ünnepélyes alkalmakkor, a nagy tanácsok vagy esti tábortüzek idején mindenki felölti indián díszruháját és sastollait. A ruhákat, a színes gyöngyhímzés-díszeket, a fegyvereket mindenki maga készíti, eredeti minták felhasználásával. A sastollak, akárcsak az indiánoknál, kitűntetések jelképei. Tettekért, sportszerű teljesítményekért, jól végzett munkáért, tábori érdemekért, a köznek tett szolgálatokért szavazza meg a törzs tanácsa a „harcosoknak”. Huszonnégy tollból már meg lehet csinálni a méltóságjelző hatását, díszes tollkoronát. Aki ilyet visel ünnepélyes alkalmakkor, az bizonyára régi, kipróbált, érdemekben dús harcos. A fiatalabbak, az új tagok is egyenként kell, hogy megszerezzék tollaikat. Éppen ezért büszkén viseli mindegyik. Az „indiánokon” kívül vannak aztán a törzsnek „sápadtarcú” barátai is, ezeket szívesen látjuk a táborban; nem indián, hanem cowboy vagy trapper-jellegű ruhát vagy kalapot vagy prêmes sapkát viselnek. Ilyen „halványképű” barátja a törzsnek „Grizzlyfog” is, Dékány András, aki annyi hangulatos cikket írt már a táborról.

És hogy mindez nem csak üres játék, annak legszebb bizonyítéka, hogy az Amerikai Indián Szövetség (The Indian Association of America, Inc.), ez az egész Észak-Amerikára kiterjedő, hatalmas szervezet, tudomást szerzett a magyar „indiánokról”. Komolyan vette és a legnagyobb mértékben méltányolta igyekezeteinket és teljesítményeinket s ezt azzal fejezte ki, hogy a magyar „törzset” beválasztotta teljes jogú tagjai közé, e sorok írójának pedig hivatalosan is a Szacsem (Főnök) címét adományozta és beválasztotta az Indián Nemzeti Tanácsba. A Szövetség idei évkönyve cikkel és képekkel

ismerteti a „Magyarországi Algonkin Indián Tanács” körének történetét és indiánszellemű életét, amely nyaranta folyik a Dunamenti táborban.

Mi pedig, magyar „indiánok”, most még nagyobb kedvvel éljük nyárról-nyárra a mi szép, színes, testet-lelket ifjító tábori életünket.

10 A „törzs” tagjai egyébként komoly munkát végző emberek: orvosok, művészek, tisztviselők, tanárok – de nyáron mindegyikük siet a táborba, hogy ott annyi időt töltsön, amennyit csak a szabadság-ideje megenged és erre az időre elfeledkezzék városi mivoltáról, boldogan átengedve magát a szépséges, feledhetetlen hangulatnak, amelyet sehol másutt meg nem találhatna.

S nyári estéken a lobogó tűz fénye ráhull a büszke sastollakra, a művészi gyöngyhímzésekre, a marcona indiánruhákra, amint a békepipa körbejár és a füst áhítatosan emelkedik a Nagy Szellemnek – mindnyájunk Istenének – otthona, a csillagos ég felé!

(Uj Magyarság, 1937)

Fehér Bagoly, Heverő Bölény Nagyfőnök és Öreg Halászsas. Ismeretlen felvétele, 1940. A Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, ltsz.: F2018.67

Érdekes kis cikk jelent meg 1939 márciusában a *The American Weekly* című népszerű folyóiratban. Az írás névtelen szerzője néhány napra Magyarországra vetődhetett, s hallhatott valamit duruzsolni holmi magyar indiánokról, akik Visegráddal szemben egy dunai szigeten tengetik életüket.

Hegymegi Kiss Áron 11

MAGYAR INDIÁNOK EGY AMERIKAI ÚJSÁGÍRÓ SZEMÉVEL

Nem vitás, egy amerikai újságíró számára csemege lehetett a hír, de annyira már nem, hogy személyesen járjon utána az információknak.

Ha ezt tette volna, irományában legalább néhány dolog megfelelné a valóságnak. Értésüléseit alighanem valakinek az elbeszéléséből szerezte, aztán – ami ma már véletlenül sem fordulhatna elő – íróasztalánál ülve kiszínegette a hallottakat. Ezzel szemben a földcskéküket turkáló régimódi visegrádi emberek nem sokszor láthatták a kenuikban ékes tollkoronában fel-alá grasszáló indiánokat, nem találkozhattak Barna Vesével, Kis Rókéval vagy Hóbagollyal, mert a táborban ilyen nevű harcosok soha nem voltak, nem a squaw-k végezték a házi munkát, mert abban az időben ez férfitábor volt, és az akkori politikai hatalomnak kisebb dolga is nagyobb volt annál, hogysem néhány nyaraló pesti értelmiségi tevékenységét ellenőrizze. A cikkben szereplő fényképek nyolc évvel korábban, az első, zebegényi táborban készültek. Sorolhatnánk.

Nem érdektelen azonban felfigyelnünk arra, hogy az amerikai sajtó már akkor (néhány hónappal vagyunk a második világháború kitörése előtt!) milyen érzékeny volt mások demokrácia-deficitjére. Ám az indiánokat, s rajtuk keresztül magyar szimpatizánsaikat a fasizmussal párba állítani némileg eltúlzottnak tűnik.

A Duna partján élő emberek sokáig nehezen értették meg, a szarvasbőr ruhájú tollas „harcosok” viselkedését, akik indiánt játszottak különös festésű harci kenuikban.

Playing Red Indian on the Blue Danube

The American Weekly 1919 June 26.

11/2

For a Long Time the People Living on the Banks of the Danube Found It Hard to Understand the Gongsong of the Buckskinned and Feathered "Braves" Who Played Indian in Strangely Painted War Canoes.

The "braves" on the Hungarian Indian Reservation—Which Hasn't a Real Redskin on It—Do Most of the Honeymooning. The One Shown in the Photograph Above is Landing a Pipe of Peace. The "blows" at the Right Are Not Douching War, as the White Men in the Neighborhood. They Are Greeting the Rising Sun in True Indian Fashion, and Musing to Be Very Serious About Their Early American Ancestors.

Most of them never had been to the United States and haven't been closer to a Sioux, a Choctaw or an Apache than a picture of one of these bronze-faced braves in an ethnograph or a history book.

The whole incongruous business began a few years ago when some Ervin Baklay, a well-known Hungarian explorer, found himself getting bored with the metropolitan comforts of Budapest. He longed for the simple life, at least for a few weeks every summer, and he rounded up many of his sophisticated friends who felt the same way.

As a boy he had been fascinated by the "Leatherstocking Tales" of James Fenimore Cooper, and as a young man, he made a study of the American Indian. He decided to start an Indian reservation—with wigwags, moccasins, bows and arrows and everything—and he bought a big piece of land on the banks of the

Blue Danube.

He took the name Chief Brown Kinney, advised several of his friends to join his little and opened the most unusual vacation camp in Europe. If not in the whole world. From authentic Indian outfits he had enough blankets, feathers, moccasins and whatnot made for all his participants in the primitive life and the reservation is open from early spring until late fall.

The rules of the tribe are few and the mate-brokers "sippos" get a lot of fun out of the primitive life. But, thanks to James Fenimore Cooper and Ervin (Chief Brown Kinney) Baklay, they do know their Indian, see though they are half way around the world from the nearest reservation of real returns.

The Hungarian Indians never go on the march for two very good reasons. The first is that the Government forbids military activities in Europe not suppressed

by the State and the second is that the back-to-Nature vacationers are out to enjoy themselves and don't want to waste any time at the poor business of getting in trim for fighting. It's more fun to smoke the pipe of peace.

The political power—that he haven't put the talons on the colony, although officials checked up thoroughly to find out whether the game was breeding the spirit of democracy. With the help of Chief Brown Kinney, the investigators learned that politics is a subject that the mountaineers seldom hold post-war about.

Chief Brown Kinney has convinced the curious investigators of his reservation that the American Red Men was no demerol but lived under a sort of regime with much of the flavor of Fascism about it. With the tribal chief exercising none of the latter known functions of a dicta-

ALTHOUGH the phenomenon has been a part of Old World farms all summer long. The young whoop and several years now, the good people of Veszprém, Hungary, seem to have quite been able to take an Indian reservation on the banks of the Blue Danube in their stride. These loads of braves in ear-

non-Hungarian names as Little Fox and Snow Owl. The Veszprémians just can't make head or tail of such odd and alien outgav-

in Budapest writers, artists, business men, members of the city's fashionable set—who know what this chunk of dirty American in Central Europe means, because they're the "feathers"

But there are plenty of people

A magyar indián rezervátumban – melyben egyetlen igazi vörösbőrű sincs – a „squaw”-k végzik a háztartási munkák javarészét. A fenti fényképen látható nő éppen a békepipát tömi meg. A jobb oldali „indiánok” nem hirdetnek háborút a szomszédos fehérek ellen. A kelő napot üdvözlik igazi indián módra, és igen komolyan veszik ősi amerikai játékkukat.

A KÉK DUNÁN

Noha a dolog már sok éve jelen van közösségükben, a magyarországi Visegrád derék népének korábban még nem volt alkalmá indián rezervátumba botlani a Kék Duna partján.

Egész nyáron tollkoronás harcosokkal megrakott kenek húznak el csinos, a régi világból itt maradt tanyáik mellett. A vörösök csatakiáltások közepette nyíllal vadásznak a halakra. Libasorban vonulnak az erdei ösvényeken és éjjel a tábortűz köré gyűlnek össze. A squaw-k főznek, mosnak és gyöngygyel hímezik ki a szarvasbőr ruhákat. Olyan Magyarországon nem szokásos neveket viselnek, mint Kis Róka vagy Hóbagoly. A visegrádi emberek nem igen tudnak mit kezdeni ezzel a furcsa és szokatlan tevékenységgel.

De Budapesten sokan vannak olyanok – írók, művészek, üzletemberek, a jobb társaság tagjai – akik tudják, mit jelent a korai Amerika e felbukkanása Közép-Európában, mert ők az „indiánok”.

Legtöbbjük sohasem járt az Egyesült Államokban, és nem látott közelebbről szíút, csaktót vagy irokézt, legfeljebb e bronzbőrű harcosok valamelyikének képét egy lexikonban vagy történelemkönyvben.

Az egész szokatlan ügy néhány évvel ezelőtt kezdődött, amikor az ismert magyar felfedezőnek, Baktay Ervinnek elege lett Budapest nagyvárosi kényelméből. Egyszerű életre vágyott, legalább nyaranként néhány hétre, és számos hasonlóan gondolkodó barátját is maga köré gyűjtötte.

Gyermekként lenyűgözték James Fenimore Cooper „Bőrharisnya története”, és ifjúként tanulmányozni kezdte az amerikai indiánokat. Elhatározta, hogy indián rezervátumot alapít – vigvamokkal, vumpummal, íjjal, nyíllal és minden egyébvel –, és megvásárolt egy nagy területet a Kék Duna partján.

Felvette a Barna Vese nevet, számos barátját rávette, hogy csatlakozzék a törzséhez, és megnyitotta Európa – ha nem az egész világ – legszokatlanabb nyári táborát. Az autentikus indián felszereléshez elegendő takarója, tolla, mokaszinja és miegyebe volt az egyszerű életet választó összes partnere számára, és a rezervátum kora tavasztól késő ősziig nyitva áll.

A törzs életét nem sok szabály korlátozza, és a szerepjátszó „indiánok” sok örömet találnak a primitív létben. De James Fenimore Coopernek és

Baktay (Barna Vese főnök) Ervinnek köszönhetően jól ismerik az indián ügyességeket, noha fél világ választja el őket a legközelebbi valódi vörösbőrű rezervátumtól.

14 A magyar indiánok sohasem lépnek hadiösvényre, amire két jó okuk is van. Az első az, hogy a kormányzat tiltja a katonai eszközöket az olyan táborokban, amelyeket nem az állam felügyel, a második pedig, hogy a vissza-a-természethez nyaralók szórakozni akarnak, és nem kívánják az időt komoly háborús készülődésre tékozolni. Békepipát pöfékelni szórakoztatóbb.

A politikai hatalom nem tiltotta be a kolóniát, ám a hatóságok gondosan ellenőrzik, hogy a hely ápolja-e a demokrácia szellemét. Barna Vese főnöktől a nyomozók megtudhatták, hogy a politika olyan terület, melyet a nyaralók csak ritkán érintenek beszélgetéseik során.

Barna Vese főnök meggyőzte rezervátuma kíváncsi kutatóit, hogy az amerikai vörös ember nem volt demokrata, hanem olyasféle rendszerben élt, amely sokban emlékeztetett a fasizmusra, és a törzsfőnök a diktatúra számos jól ismert funkcióját gyakorolta.

The American Weekly, 1939.03.26.

(Fordította: Hegymegi Kiss Áron)

Szürke Sólyom, a Főnök, Nyílhegy Jr. és Öreg Halászsas. Kismarosi-sziget, ismeretlen felvétele, 1938.
Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattára, ltsz.: F2019.10

A mai magyarországi indián táborozók ruhái, eszközei megtévesztésig hasonlítanak a múzeumokban őrzött eredeti, 19. századi darabokhoz. Mozgalmuk ahhoz a nemzetközi irányzathoz tartozik, amelynek kifejezett céljai közé tartozik a tárgymásolatok minél precízebb elkészítése, és ehhez megfelelő információval és beszerzési háttérrel is rendelkeznek. E fiatalabb generáció tagjai gyakran vetették szemére Baktayék korosztályának, hogy tárgyaik nem igazán hű utánpótlásai az eredeti indián daraboknak, mivel technikai vagy mintabeli következetlenségek fedezhetők fel rajtuk.

Főzy Vilma 15

KREATIVITÁS ÉS AUTENTIKUSSÁG A TÖRZS TÁRGYAINAK KÉSZÍTÉSÉN

Kritikájuk azonban csak részben igaz, mivel nem veszik figyelembe az adott kor lehetőségeit. Baktayék európai viszonylatban is a legkorábbi western-játékosok közé tartoztak. Ugyan cowboy öltözeteik fontosabb darabjai egyenesen Amerikából, Baktay kint élő testvérétől származtak, az indián tárgyak itthon készültek, s a törzsbe lépés alapfeltétele volt a létrehozásukra való képesség és akarat. A férfiak saját kezükkel varrták és hímezték a ruháikat, szőtték a gyöngyszalagokat, faragták eszközeiket. Baktay, mint tanult művészember, kényes volt a részletekig menő tökéletességre.

A 19. századi síksági indián életforma volt a példa, és a velük kapcsolatos különféle ábrázolásokon látott díszes, ünnepi viseletek elkészítése volt a cél. Ehhez az egyik legfontosabb forrást Ernest Thompson Seton 1912-ben kiadott, az amerikai cserkészek számára írott *The Book of Woodcraft and Indian Lore* című könyve jelentette, mely mintegy negyven oldalon keresztül ismerteti indián öltözetek és a táborozáshoz szükséges tárgyak elkészítési módját. Ezek közül azonban csak egyesekre fordít nagyobb figyelmet, a felhasznált anyagok tekintetében pedig számos kompromisszummal él. Így Baktayék szűkében voltak mind az információknak, mind pedig a szükséges alapanyagoknak.

Az információhiány legszembetűnőbb eredménye a valódi, csak szárból álló legging és az ágyékkendő hiánya volt a korabeli öltözetekben. Ezzel nem voltak tisztában, hisz az az ábrázolásokon többnyire nem is látszott (az ágyékkendő kis kötélynéknak tűnt, ezt el is készítették), és maga Seton is elintézi azzal, hogy a vászonnadrág oldalára varrjanak rojtot és díszítsék gyöngyszövött csikkal. Így aztán napközben – teljesen stílszerűtlenül – fürdőnadrágban közlekedtek, és ezt csak később váltotta fel az ágyékkendő viselése.

A legnagyobb feladatot az eredeti vagy az azokat helyettesítő alapanyagok beszerzése jelentette. Szarvasbőrt a tímárnál lehetett venni, a nadrágok, később pedig az ágyékkendők bolti vászonból készültek. Lehetőség szerint Seton ajánlott kompromisszumait is igyekeztek meghaladni.

16 Például nem hímezték a gumitalpú tornacipőt mokaszin helyett, hanem inkább megvarrták bőrből. A festett lúd-, pulyka- vagy hattýú-tollak helyett Baktay valódi sastollakat szerzett tollkoronájához. Ennek elkészítésekor híven követte Seton meglehetősen precíz leírását. A törzs tagjai foglalkozásuk révén (többnyire vezető beosztású értelmiségi vagy művészemberekről volt szó) széleskörű, jó összeköttetésekkel rendelkeztek, ami lehetővé tette, hogy például a földművelési minisztérium terepet járó kollégái sastollakat gyűjtsenek, vagy a keramikus ismerős pipakövet utánzó agyag pipafejet formázzon a számukra. A környezetükben föllelhető minden anyagot, tárgyat is azzal a szemmel néztek, hogy fölhasználható-e valamilyen módon. El lehet mondani, hogy az életük egész évben jórészt a táborra való fölkészülés feladatai körül forgott. (Miközben a hideg hónapokat cowboyként véstelték át a jól fűtött „szalonokban”.)

A legnagyobb szabadságot a díszítmények kialakításában élvezhették – annak köszönhetően, hogy az akkoriban hozzáférhető könyvekben csak fekete-fehér illusztrációk voltak. A használható alapszínekkel tisztában voltak, a gyöngyszövés technikája pedig adta a geometrikus minták lehetőségét. Seton tanácsa alapján a földfestékeket tartós, hígított olajfesték helyettesítette a ruhák vagy a tipik dekorálásánál. A könyvbeli ábrák alapján, azokat másolva és variálva, ki tudták gondolni és el tudták készíteni saját, személyre szabott mintáikat. Bár a kevésbé ügyeseknek vagy tájékozottaknak Baktay szívesen segített a tervezésben, a kivitelezésben nem lehetett hanyagság, s a fönmaradt tárgyak gondos és aprólékos munkáról, mesterségbeli tudásról tesznek tanúbizonyságot. A díszítmények inkább egy általános síksági stílust képviselnek, mint egy-egy törzs sajátos mintakincsét, vagy egy konkrét tárgy másolását (mint ahogy ezt az újabb generációk igen szigorúan megkövetelik), de esztétikailag hibátlanok.

Bizonyos esetekben a praktikum érdekében túl kellett lépni a maguk alkotta szabályokon. A tárgyalkotáshoz igyekeztek olyan egyszerű szerszámokat, eljárásokat alkalmazni, amilyeneket az indiánok is használtak. De ha ez túl nagy, vagy technikailag megoldhatatlan feladatot jelentett, mint például a ponyvából szabott jókora sátorlapok vagy a fémtárgyak esetében, akkor mesteremberek segítségét vették igénybe. (Hiszen a fémeszközöket maguk az indiánok is a fehérektől szereztek be!) Az aránylag kisméretű tipik tűzhelyein bajos lett volna a napi főzéseket lebonyolítani, hosszú távon a földön evés sem tűnt túl vonzónak, ezért a konyha és az étkező sátrában asztal és padok várták az indiánságból a civilizációba néhány órára ideiglenesen

visszatérő táborozókat. („Erre az időre átvedlettünk cowboyjá” – mondta nevetve Sastoll. Ezt azonban maguk is annyira erős kompromisszumnak érezték, hogy a „saloon” a róluk szóló riportok képein soha nem jelent meg.)

A táborozáshoz és a tárgykészítéshez való viszonyukat az autentikusságra való törekvés és a sportos, férfias kihívás megélése mellett némi könnyedség is jellemezte, amely – bár igen komolyan vették az indián kultúra elemeihez való ragaszkodást – megőrizte játékos, kreatív jellegét. Alapvetően élvezni akarták a kalandot.

17

Szürke Sólyom amulett tartója, 1930-as évek. A Néprajzi Múzeum tulajdona, Perjésy Ildikó ajándéka. Kerék Eszter felvétele

– Kanadai atyám nem feledkezik el gyermekeiről – mondta a főnök. – Ezért hálás vagyok. Egyik ifjú harcosom feleségét megszállta a rossz szellem. Kiűzné belőle a bölcs idegen?

18 James Fenimore Cooper
AZ UTOLSÓ MOHIKÁN
– ELBESZÉLÉS
1757-BŐL
(részlet)*

Heywardnak volt valami fogalma az ördögűzéssel kapcsolatos indián szertartásokról. Azonnal átlátta, hogy a maga javára fordíthatja ezt a körülményt, így jobb javaslattal elő sem rukkolt volna. Ám tudatában volt, hogy meg kell őriznie a szerepéhez illő

méltóságot, ezért elfojtotta örömét, és megfelelő zárkózottsággal válaszolt:

– Minden szellem más; van, amelyikre hat a bölcsesség ereje, mások viszont ellenállnak neki.

– Testvérem nagy gyógyító – mondta az agyafúrt vadember. – Megpróbálja?

Duncan bólintott. A huron beérte ennyivel, tovább fújta a füstöt, míg alkalom nem kínálkozik a távozásra. A türelmetlen Heyward magában elátkozta a vadak hűvös szokásait, amelyek megkövetelték a közönyösséget, de kénytelen volt utánozni a főnök egykedvűségét, akinek mellesleg közeli rokona volt a beteg. Teltek-múltak a percek, és valósággal óráknak tetszettek a leendő kuruzsló számára, amikor a huron végre letette pipáját, és összevonta mellén a köntöst, mint aki indulni készül a nagybeteg kunyhójába. Ekkor egy természetes harcos sötétítette el az ajtónyílást, csendben végigsiklott a csoport között, és letelepedett annak a rőzsehalomnak a szélére, amelyen Duncan ült. Utóbbi türelmetlen pillantást vetett új szomszédjára, és a háta is megborsódzott az iszonyattól, amikor ráismert Maguára.

A fortélyos és rettegett főnök váratlan visszatérése megállította a távozni készülő huront. Több pipát is újra meggyújtottak, az újonnan jött pedig szó nélkül elővonta övéből a tomahawkját, megtöltötte a fokán levő lyukat dohánnyal, és szívni kezdte az üreges nyélen keresztül, olyan egykedvűen, mintha nem is kétnapi fáradságos vadászaton lenne túl. Tíz perc telhetett el így, de Heyward tíz évnek érezte; a harcosok fejét valóságos fehér felhő burkolta be, mire az egyikük végre megszólalt.

– Örömmel látjuk viszont barátunkat – mondta. – Sikerült-e jávorszarvast ejtenie?

– Fiatal harcosaim roskadoznak a teher alatt – felelte Magua. – Hajlő Nád menjen eléjük a vadászösvényre, és segítsen nekik.

Mély és rettenetes csend fogadta a tiltott név elhangzását. A pipák úgy fordultak ki a szájukból, mintha mindenki egyszerre szívott volna be valamilyen ártalmas gőzt. A füst csigákba csavarodott a fejük fölött, majd távozott a tetőnyíláson, a levegő átmenetileg kitisztult, és minden sötét fej világosan körülrajzolódott. A legtöbb harcos a földre szegezte szemét, bár néhányan a fiatalabbak és jelentéktelenebbek közül egy ősz hajú vadember felé fordították lázas tekintetüket, aki a törzs két rangelső főnöke között ült. Ennek az indiánnak sem a tartásában, sem a ruházatában nem utalt semmi arra, hogy ilyen kitüntetésre jogosult volna. Előbbi csüggedt volt, minden büszkeség nélküli, utóbbi a nép közrendűinek gönceire hasonlított. Mint körülötte szinte mindenki, egy percig ő is a földet bámulta, végül vette a bátorságot, és körülnézett: a többiek figyelték. Akkor felállt, és hangja megtörte a csendet.

– Hazugság – mondta –, nekem nincs és nem is volt fiam. Akit annak neveztem, elfelejtettük; vére híg volt, nem a huronok ereiből való; gonosz csippevák tették csúffá a squaw-mat. A Nagy Szellem úgy rendelte, hogy Wissentush családja haljon ki; boldog, aki tudja, hogy fajtájának silánysága vele együtt múlik el a világból. Beszéltem.

A gyáva ifjú indián apja ismét körülnézett, mint aki egykedvűségért dicséretet vár a többiektől. Ám népe zord szokásai nem engedélyeztek kíméletet a gyarló öreg iránt. A szemében honoló kifejezés meghazudtolta kérkedő képes beszédét, ráncos arca megvonaglott a fájdalomtól. Egy pillanatig még élvezte keserű diadalát, majd elfordult, mint aki megundorodott a rászegeződő pillantásoktól, és arcát takarójával elfedve annak az indiánnak nesztelen lépteivel távozott, aki csak a maga konyhójában lelhet szenvedéséhez lesújtott, gyermektelen társat.

Az indiánok hisznek abban, hogy a jó és a rossz tulajdonságok öröklődnek, ezért szó nélkül nézték végig távozását. Azután az egyik főnök azzal a jólneveltséggel, amely fejlettebb társadalmakban is díszére válna bárkinek, elterelte az ifjú harcosok figyelmét az esendőségről, amelynek szemtanúi voltak – derűs udvariassággal az újonnan jött Maguához fordult.

– A delavárok úgy ólálkodnak a falum körül, mint a medvék a mézes-csuprok körül. De ki tudná álmukban meglepni a huronokat?

A kitörni készülő viharfelhő nem lehet olyan fekete, mint Magua ábrázata, ahogyan felkiáltott:

– A tavak delavárjai?

– Nem. Azok, akik régi folyójuk partján bújnak szoknyába, mint a squaw-k. Egyikük ideosont a törzs közelébe.

– Ifjú harcosaim lenyúzták a skalpját?

– Űgyes a lába, bár a kezébe inkább kapa való, mint tomahawk – felelte a másik a rendületlen Uncasra mutatva.

Ahelyett, hogy asszonyi kíváncsiságot tanúsítva a fogolyra pillantott volna, akinek népét oly nyomós okkal gyűlölte, Magua tovább szívtá a pipáját, azzal a tűnődő arckifejezéssel, amelyet akkor öltött fel, ha ravaszágára vagy ékesszólására éppen nem volt szükség. Noha az agg apa beszé-

20 dében foglaltak is megdöbbsentették, máskorra halasztotta a kérdezősködést. Csak a kellő idő elteltével rázta ki pipáját, dugta vissza tomahawkját, és kötötte meg körülötte erősebben az övét, csak akkor kelt fel, s vetett végre egy pillantást a valamivel mögötte álló fogolyra. Az éber, habár gondolataiba mélyedő Uncas észrevette a mozdulatot, s maga is a fény felé fordult: összenéztek. Egy percig is állhatott így a két merész és zabolátlan szellem, tekintetét egymásba fúrva, rezzenéstelen szemmel. Uncas mintha egész testében megnőtt volna, orrluka kitágult, mint a sarokba szorított tigrisé, de alakja olyan szoborszerűen mozdulatlan maradt, mintha csak a képzelet faragta volna ki belőle törzse valamely harcias istenének pompás és hibátlan ábrázolatát. Magua vonagló arca viszont képlékenyebbnek bizonyult, a vad dacot felváltotta rajta az ádáz öröm, és mintha a tüdeje mélyéből röppent volna ki a félelmetes név:

– Le Cerf Agile!

A harcosok egy emberként ugrottak talpra a jól ismert név hallatán, s egy kis időre a bennszülöttek közönyét mintha elfújta volna az általános megdöbbenés. Kórusban ismételtgették a gyűlölt, mégis tisztelt titulust, s a hang kiáradt a kunyhóból. A bejárat előtt őgyelgő asszonyok és gyerekek visszhangozták a szavakat, amit éles, panaszos vonítás követett. Ez utóbbi még véget sem ért, amikor a férfiak erőt vettek magukon. Egymás után visszaültek a helyükre, mintha szégyellnék indulatkitörésüket, de percekbe telt, mire abba hagyták annak a harcosnak a kíváncsi méregetését, aki oly sokszor bizonyította vitézségét a nép legjobbjaival szemben. Uncas élvezte a diadalt, de beérte egy csendes mosollyal – minden nép körében ismert jele ez a megvetésnek.

Magua észrevette az arckifejezését, és a kis ezüstdíszek megcsördültek karperecén, amint vadul feléje mutatott, és vérszomjasan, angolul ezt kiáltotta:

– Meghalsz, mohikán!

– A gyógyító vizek nem támasztják fel a halott huronokat – válaszolta Uncas dallamos delavár nyelven. – A Bucskázó Folyó fehérre mossa csontjait. Férfiaik asszonyok, asszonyaik baglyok. Eredj, csodítsd össze a huron kutyákat, hadd lássanak egy igazi harcost! Gyáva vér szaga facsarja az orromat.

Az utóbbi utalás különösen elevenükbe talált. Sok huron értette a fogoly idegen beszédét, köztük Magua is. A ravasz vadember azonnal meglátta a lehetőséget, és lecsapott rá. Könnyű vadbőr köntösét ledobva, két karját előrenyújtva belefogott veszedelmes és alattomos ékesszólásába. Bármennyire csorbította is tekintélyét népe előtt vissza-visszatérő vétke, meg az,

hogy elhagyta törzsét, bátorsága és szónoki híre tagadhatatlan volt. Beszédeinek mindig akadtak hallgatói, és ritka eset volt, amikor nem győzte meg őket. Most a bosszúvágy is tetézte vele született tehetségét.

Újból előadta az eseményeket, amelyekre a sziget megtámadásakor került sor a Glenn-vízesésnél, mesélt társai haláláról és a félelmetes ellenség szökéséről. Azután lefestette a dombot, ahová megmaradt foglyait vezette. Saját ocsmány terveit a lányokkal kapcsolatban s vérszomja meghiúsulását nem említette, hanem áttért La Longue Carabine cselvetésére és annak végzetes következményeire. Itt hallgatott egy sort, látszólag az elhunytak iránti tiszteletből, valójában pedig azért, hogy felmérje a szónokias bevezető hatását. Szokás szerint csüggték az ajkán. A sötét alakok mintha lélegző szobrok lettek volna, olyan mozdatlanul és áhítatosan figyeltek.

Ekkor Magua halkra fogta addig erősen, tisztán szárnyaló hangját, és a halottak erényeit kezdte ecsetelni. Egyetlen jó tulajdonságról sem feledkezett el, amely rendszerint kivívja az indiánok elismerését. Az egyik sohasem tért vissza zsákmány nélkül a vadászatról; a másik fáradhatatlanul követte ellensége nyomait. Ez bátor volt, az nagylelkű. Röviden szólva, sikerült úgy célozgatnia, hogy a nép közt, amely oly kevés családból állt, minden kebel megdobbanhatott valamilyen érzelemtől.

– A huronok temetkezőhelyén nyugosznak ifjú harcosaim csontjai? – tette fel végül a kérdést. – Mindnyájan tudjátok, hogy nem. Szellemük elment a lenyugvó nap felé, most kel át a nagy vízen a boldog vadászmezőkre. De élelem nélkül távoztak, puska és kés nélkül, mokaszin nélkül, csupaszon és szegényen, ahogyan születtek. Jól van ez így? Éhező irokézként, gyáva delavárként térjen be lelkük az igazak birodalmába, vagy kezükben fegyverrel, vállukon köntössel köszöntsek barátaitkat? Mit gondolnak majd atyáink, mivé lettek a vájandot törzsek? Sötét szemmel tekintenek gyermekeikre, és így szólnak: „Eredjetek! Csuppevák jöttetek közénk huronok képében!” Testvéreim, ne feledjük a holtakat; egy vörösbőrű sohasem felejtethet! Pakoljuk meg ennek a mohikánnak a hátát, hogy görnyedezzen a javak alatt, úgy küldjük ifjú harcosaink után. Ők segítségért kiáltanak hozzánk, de nekünk csukva a fülünk; azt mondják: „Ne felejtsetek el bennünket!” Amikor majd megpillantják ennek a mohikánnak a szellemét, amint roskadozik a teher alatt, tudni fogják, hogy együttérzünk velük. Akkor boldogan mennek tovább, és gyermekeink azt mondják majd: „Ahogyan atyáink bántak barátikkal, nekünk is úgy kell bánnunk övelük.” Mert mi a jenki? Sokat megöltünk közülük, de a föld még mindig sápadt. A huron véréből csak indián vérrel lehet lemosni a gyalázatot. A delavár haljon meg!

A hatás – a huron szónok lázas hangú, gyújtó beszédének hatása – leírhatatlan volt. Magua olyan művészi elegyítette hallgatói természetes érzelmeit vallási babonáikkal, hogy lelkükből, amely egyébként is kész volt feláldozni foglyukat a holtak szellemének, az emberség maradékát is

22 kiúzta a bosszúvágy. Különösen egy bős ábrázatú harcos követte figyelemmel a szónok szavait. Arcán viharosan váltakoztak az érzelmek, s végül a halálos gyűlöletnél állapotok meg. Amikor Magua elhallgatott, felpattant, és démoni üvöltéssel megpörgette feje fölött a fáklyafényben villogó szekercét. Olyan gyorsan cselekedett, hogy szavak nem állíthatták meg. Mintha éles fénysugár röpített volna ki a kezéből, amelyet hirtelen erős, sötét vonal keresztezett. Az előbbi a repülő tomahawk volt, az utóbbi Magua karja, amely el akarta téríteni céljától. A főnök sebes mozdulata nem késett el egészen. Az éles fegyver átszelte ugyan Uncas tolldíszét, de azután tovább szállt, és úgy ütötte át a kunyhó vékony falát, mintha valami félelmetes gépezet lötte volna ki magából.

Duncan is észrevette, hogy merénylet készül, és talpra ugrott: szíve egyszerre dobogott a félelemtől és az elszántságtól, hogy segítsen barátján. Látna, hogy a veszély elmúlt, rémülete csodálattá vált. Uncas mozdulatlanul állt, arcán nem tükröződött semmilyen érzelm, amint farkasszem nézett ellenségével. A márvány sem lehetne hidegebb, nyugodtabb és rezzenéstelenebb, mint a mohikán arckifejezése, amelyet e vérszomjas támadás láttán magára öltött. Majd pedig szánakozó mosollyal néhány megvető szót mondott anyanyelvén.

– Nem! – mondta Magua, miután meggyőződött róla, hogy a fogoly biztonságban van. – A nap világa süssön majd szégyenére! Lássák a squawk is, hogy remeg az ina, különben bosszúnk gyermekjáték lesz csupán. Vigyéktek csendes helyre. Lássuk, tud-e aludni a delavár éjjel és meghalni reggel!

A fiatal harcosok, akiknek tiszte volt őrizni a foglyot, hánckötéssel megbéklyózták a karját, és baljós csendtől övezve kivezették a kunyhóból. Csak az ajtóhoz érve bizonytalanodott el Uncas szilárd lépte. Hátranézett, dölyfösen végigpillantott ellenségein, és Duncan örömmel látta, hogy még nem vészett ki belőle egészen a remény.

Magua beérte ennyi sikerrel, vagy pedig túlságosan lekötötték titkos terveit, hogy tovább kérdezősködjön. Köpenyét megrázva összehúzta a mellén, és ő is távozott, anélkül hogy a mellette ülőre nézve oly veszélyes témát tovább boncolta volna. Heyward egyre növekvő neheztelése, természetes határozottsága és Uncas miatt érzett nyugtalansága ellenére megkönnyebülten sóhajtott, hogy átmenetileg megszabadul álnok ellenségétől. A szónoklat kiváltotta izgalom fokozatosan elcsitult. A harcosok visszatelepedtek a helyükre, és a füstfellegek ismét betöltötték a kunyhót. Csaknem fél óráig egy szó sem hallatszott, és senki sem nézett senkire, mert az erőszakos és

indulatos jeleneteket rendszerint komoly, elmélkedő csend követi ezek között az egyszerre oly zabolátlan és visszafogott lények között.

Amikor a főnök, aki Duncan segítségét kérte, végre elszívta pipáját, ezúttal sikeres előkészületeket tett a távozásra. Begörbített ujjával intett az állítólagos orvosnak, hogy kövesse, és a füstfelhőkön átvágva Duncan több értelemben is boldog volt, hogy végre nagyot szippant-
hat a frissítő nyári est balsamos levegőjéből.

23

(Fordította: Gy. Horváth László)

**A részletet a Park Könyvkiadó engedélyével közöljük. (A Szerk.)*

Új Forrás 2019/9 – James Fenimore Cooper: Az utolsó mohikán
– Elbeszélés 1757-ből – (részlet)

SEHONNAI

(részlet)*

Volt egy indiánfej, egy indián feje, egy fejdísz viselő, hosszú hajú indián fejének rajza, melyet ismeretlen művész készített 1939-ben, és amelyet

az amerikai tévében mutattak műsorzárás után egészen az 1970-es évek végéig. Úgy nevezték: indiánfej monoszkrét. Ha bekapcsolva hagyta a tévét, hallottál egy hangot 440 hertzen – amihez a hangszereket hangolják –, és láttad azt az indiánfejet, amit olyan körök vettek körül, mint a fegyverek célkeresztje. A képernyő közepén volt egy olyasmi, mint a céltábla közepe, koordinátaszerű számokkal. Az indiánfej e fölött volt, mintha csak elég lenne kicsit felemelni a fejed, és a célpont máris a célkeresztbe kerül. Ez csak egy beállítóábra volt.

1621-ben egy sikeres földvásárlás után a telepesek ünnepi lakomára hívták Massasoitot, a vampoagok főnökét. Massasoit kilencven emberével jelent meg. Ezért tartunk még ma is egy nagy közös étkezést novemberben. Nemzetként ezt ünnepeljük. Csakhogy az nem hálaadási lakoma volt, hanem földvásárlási lakoma. Két évre rá sor került egy másik, hasonló lakomára, ami az örök barátságot volt hivatott jelképezni. Aznap éjjel kétszáz indián esett össze holtan egy ismeretlen méregtől.

Mire Massasoit fia, Metacomet főnök lett, indiánok és zarándokok már nem lakomáztak együtt. Metacomet, akit Fülöp király néven is ismertek, kénytelen volt békeegyezményt aláírni és átadni az összes indián puskát. Három emberét felakasztották. A bátyját, Wamsuttát, mondjuk úgy, minden valószínűség szerint megmérgezték, miután a plymouthi bíróság három napra bezáratta. Mindez vezetett az első hivatalosan elismert indiánháborúhoz. Az első háborúhoz az indiánokkal. Fülöp király háborújához. Három évvel később a háború véget ért, és Metacomet szökésben volt. Benjamin Church fogta el, az első amerikai Rangerek kapitánya, egy John Alderman nevű indián segítségével. Metacometet lefejezték és feldarabolták. Felnégyelték. Teste négy darabját közeli fához kötötték, hogy a madarak hadd csipkedjenek belőle. Alderman megkapta Metacomet kézfejét, amit rummal megtöltött befőttesüvegben tartott, évekig magával hurcolt és pénzért mutogatott.

Metacomet fejét eladták Plymouth gyarmatnak harminc shillingért. Akkoriban annyi volt egy indiánfej árfolyama. A fejet karóra tűzve hordozták végig Plymouth utcáin, majd a következő huszonöt évben a Plymouth-erődben lehetett megtekinteni kiállítva.

25

1637-ben több száz píkót indián gyűlt össze az éves zöldkukoricatáncra. Telepesek vették körbe a falut, felgyújtották, és minden menekülő píkót lelőttek. Másnap, amit a kormányzó a hálaadás napjának nyilvánított, a Massachusetts-öbölbeli gyarmaton ünnepi lakomát rendeztek. Ilyen hálaadást tartottak mindenhol és minden alkalommal, amikor csak végrehajtották azt, amit „sikeres megszállás”-nak kell neveznünk. Egy ilyen ünnepségen Manhattanben az emberek állítólag píkotindián-fejeket rugdostak az utcán, mintha focilabdák lennének.

Új Forrás 2019/9 – Tommy Orange: Sehonnai
(részlet)

Az első regény, amelyet őslakos amerikai írt, és amely egyben a Kaliforniában írt első regény, 1854-ben született egy John Rollin Ridge nevű csiroki indián tollából. A *Joaquín Murieta élete és kalandjai* egy állítólag valóban élt, ugyanilyen nevű mexikói bandita életén alapult, akit Texas Rangerek öltek meg 1853-ban. Bizonyítandó, hogy megölték Murietát, és így megkapják a fejére kitűzött 5000 dollár jutalmat, levágták az említett fejet. Egy whiskyvel megtöltött befőttesüvegbe tették. A bandita cimborájának, Háromujjú Jacknek a kezét is levágták. A Rangerek bejárták Kaliforniát Murieta fejével meg Jack kezével, és egy dollárt kértek a műélvezetért.

Az indiánfej az üvegben, az indiánfej karón olyan volt, akár a felvont lobogó, amely messzire ellátszik. Ugyanígy sugározták az indiánfejmonoszkópot az alvó amerikaiaknak, miközben a nappalinkból vitorlát bontottunk a kékeszölden izzó rádióhullámokon az Újvilág partjaira, képernyőire.

GURULÓ FEJ

Van egy régi csejen történet egy guruló fejről. Azt mesélték, hogy volt egy család, akik elköltöztek a táborukból egy tó mellé: férj, feleség, lány, fiú. Reggel, miután a férj befejezte a táncot, kifésülte a felesége haját és vörösre festette az arcát, aztán elment vadászni. Amikor hazaért, a felesége arcát tisztán találta. Miután ez megtörtént párszor, úgy döntött, hogy elrejtőzik és meglesi a feleségét, mit csinál, amíg ő nincs itthon. A tóban találta a feleségét egy vízi szörnyel, egy kigyószzerű micsodával, ami szorosán átölelte az asszonyt.

A férfi szétszabdalta a szörnyet és meg ölte a feleségét. A húst hazavitte a fiának és a lányának. Azoknak feltűnt a hús íze. A fiú, aki még szopott, azt mondta: Anyámnak pont ilyen az íze. A nővére mondta neki, hogy ez csak szarvashús. Miközben ettek, egy fej gurult oda. Elszaladtak, ám a fej
26 követte őket. A lánynak eszébe jutott, hogy ahol játszani szoktak, ott sűrű a csipkebokor, és a szavaival életre keltette maguk mögött a töviseket. A fej azonban áttört a bokrokon, és ment utánuk. Akkor a lánynak eszébe jutott egy hely, ahol kövek voltak felhalmozva. A kövek meg is jelentek, amikor beszélt róluk, de azok sem állították meg a fejet, úgyhogy a lány éles vonalat húzott a porba, amiből mély szakadék lett, amin a fej nem tudott átjutni. Csakhogy egy hosszú zivatar után a szakadék megtelt vízzel. A fej átkelt a vízen, és amikor a másik oldalra ért, megfordult, és felitta az összes vizet. A guruló fej összezavarodott, berúgott. Még többet akart. Bármiből, csak többet. Mindenből, de többet. És csak gurult tovább.

Ahogy haladunk előre, egyvalamit tartsunk észben, mégpedig, hogy soha senki nem gurított le emberfejeket templomlépcsőn. Ezt Mel Gibson találta ki. A kép mégis ott él a fejünkben, legalábbis bennünk, akik láttuk a filmet: templomlépcsőn leguruló fejek egy olyan világban, amely az igazi indián világot hivatott ábrázolni az 1500-as évek Mexikójában. Még mielőtt a mexikóiak valóban mexikóiak lettek. Mielőtt eljöttek a spanyolok.

Bennünket mindig csak mások definiálnak, és örökké csak rágalmaznak, noha az interneten könnyen utána lehet nézni a valóságos történelmi tényeknek és népcsoportunk jelenlegi állapotának. Ott van a szomorú, legyőzött indián sziluettje és a templomlépcsőn guruló fejek képe, ott van a fejünkben, hogy Kevin Costner megment bennünket, John Wayne hatlövetűvel mészárol bennünket, egy Vasszemű Cody nevű olasz játszik bennünket a filmekben. Ott van a gyászoló, könnyes indián a reklámokban (szintén Vasszemű Cody), meg a szardobáló, buggyant indián, aki megmenti Jack Nicholson, a *Száll a kakukk fészkére* elbeszélője, hangja. Vannak logóink és kabaláink. Egy indián fényképének másolt másolata egy tankönyvben. Az indiánokat Kanada tetejétől, Alaszka tetejétől egészen Dél- Amerika csücskéig eltüntették, aztán tollas jelképpé redukálták. A fejünk díszít zászlókat, mezeket és fémpénzeket. A mi fejünk volt az első pennyn, az „indiáncenten”, aztán a bölényes ötcentes, még mielőtt népként szavazhattunk volna – persze már mindegyik eltűnt, mint az igazság, hogy mi alkotta a történelmünket világszerte, vagy mint a mészárláskor kiontott tömérdek vér.

Néhányan meszárlásról szóló történeteken nőttünk fel. Hogy mi történt a népünkkel nem is olyan rég. Hogyan lábaltunk ki belőle. Hallottuk, hogy Sand Creeknél tarackkal kaszáltak le bennünket. John Chivington ezredes vezetése alatt önkéntesmilícia jött leölni bennünket, akik főleg nők, gyerekek és idősek voltunk. A férfiak vadászni mentek. Mondták, hogy húzzuk fel az amerikai zászlót. Felhúztuk azt is, meg egy fehér zászlót is. Megadjuk magunkat, integetett a fehér zászló. Ott álltunk a két zászló alatt, azok meg ránk rontottak. És nem is pusztán megöltek, de szétcincáltak. Megcsonkítottak. Eltörték az ujjunkat a gyűrűnkért, levágták a fülünket az ezüstkarikáért, megskalpoltak a hajunkért. Fák üregébe bújtunk, eltemettük magunkat a homokba a folyóparton. Az a homok vöröslött a vértől. Kitépték a meg nem született babákat a pocakból, elvették azt, ami lenni akartunk, a gyerekeinket, még mielőtt gyerekek lehetek volna, a babákat, mielőtt babák lehetek volna, kitépték őket a méhünkéből. Csecsemők puha fejét fának csapták. Aztán elvették a testrészeinket tróféának, és színpadon mutogatták Denver belvárosában. Chivington ezredes a levágott testrészeinkkel táncolt, nők szeméremszőrével táncolt részegen, és a körülötte összeverődött tömeg még nála is rosszabb volt, amiért újongott és vele nevetett. Ünnepeltek.

Új Forrás 2019/9 – Tommy Orange: Sehonnai
(részlet)

27

KEMÉNY, GYORS

Az, hogy nagyvárosokba vittek bennünket, az utolsó, szükséges lépés volt ahhoz, hogy asszimiláljanak, elnyeljenek, kiradírozzanak bennünket: egy ötszáz éves népiértő hadjárat lezárása. Csakhogy a város megújított bennünket, mi pedig a magunkévá tettük a várost. Nem veszünk el a magas épületek tengerében, a névtelen tömegek áradatában, a forgalom szakadatlan zajában. Megtaláltuk egymást, indiánközpontokat alapítottunk, ahol megmutattuk a családjainkat és a szertartásainkat, a táncainkat, a dalainkat, a gyöngysorainkat. Lakásokat vettünk vagy béreltünk, az utcán aludtunk, felüljárók alatt; iskolába jártunk, beálltunk a hadseregbe, indiánbárokba jártunk a Fruitvale negyedben Oaklandben és a Mission kerületben San Franciscóban. Vasúti tehervagonból álló falvakban éltünk Richmondban. Csináltunk műalkotásokat, csináltunk gyereket, lehetőséget teremtettünk arra, hogy a népünk ide-oda járhasson a rezervátum és a város között. Nem meghalni költöztünk a városokba. A járdák meg az utcák, a beton: elnyelte a fáradságunkat. Az üveg, fém, gumi és drót, a sebesség, a robogó tömegek:

a város befogadott bennünket. Akkor még nem voltunk urbánus indiánok. A folyamat az Indiánkitelepítési határozat része volt, ami az „Indiánmegszüntetési politika” részét képezte, ami pedig pontosan az volt és az ma is, aminek hangzik. Úgy nézzenek ki és úgy viselkedjenek, mint mi. Legyenek olyanok, mint mi. És így tűnjenek el. De nem csak erről volt szó. Sokan önként jöttünk, újrakezdeni, pénzt keresni vagy új élményekért. Néhányan azért jöttünk a nagyvárosba, hogy meneküljünk a rezervátumból. Miután a második világháborúban harcoltunk, maradtunk a városban. Vietnám után is. Maradtunk, mert a város zaja olyan, akár a háború zaja, és a háborút nem hagyhatod ott, ha már egyszer benne voltál, csak kordában tarthatod – ami könnyebb, ha látod és hallod magad körül azt a gyors fémeket, azt az állandó sortüzet, az utcákon és autópályákon golyókként szárguldó autókat. A rezervátum csendje, az útszéli faluk, a vidéki közösségek; az a fajta csend csak még jobban kihangsúlyozza a lángoló agyad lármáját.

Ma már sokan urbánusok vagyunk. Ha nem azért, mert városban élünk, akkor azért, mert az interneten élünk. Megnyitott böngészőablakok felhőkarcolóiban. Régebben járdaindiánnak neveztek bennünket. Városiasodottnak, felszínesnek, inautentikusnak, kultúravesztett menekültnek, almának. Az alma kívül piros, de belül fehér. Pedig mi az vagyunk, amit az őseink csináltak. Ahogyan életben maradtak. Az emlékek vagyunk, amikre nem emlékszünk, amik bennünk élnek, amiket érzünk, amik énekre, táncra és imára készítetnek, az emlékek érzései váratlanul fellángolnak-kibomlanak az életünkben, ahogyan a takarón átüt egy olyan sebből származó vér, amit annak az embernek a golyója ütött, aki hátba lőtt bennünket a hajunkért, a fejünkért, a vérdíjért, vagy csak, hogy megszabaduljon tőlünk.

Amikor először támadtak ránk golyókkal, nem álltunk meg, pedig a golyók kétszer olyan gyorsak voltak, mint a sikolyunk, és akkor is mentünk tovább, amikor a forró és sebes golyók átszakították a bőrünket, szétzúzták a csontjainkat, a koponyánkat, átlukasztották a szívünket, mi csak mentünk tovább, még amikor láttuk is, hogy a golyóktól a testünk a magasba repül, mint megannyi zászló, mint az a sok zászló és épület, ami a magasba szökött, mindannak a helyébe, aminek előtte ismertük ezt a földet. A golyók előjelek voltak, szellemek egy kemény, gyors jövő álmából. A golyók továbbmentek, miután átfúródtak rajtunk, az eljövendő dolgok ígérete lettek, a sebesség és a gyilkolás ígérete, a határok és épületek kemény, gyors vonalainak ígérete. Mindent elvettek, és olyan finom porrá őröltek, mint a puszkapor, diadalmas sortüzet lőttek a levegőbe, és az eltévedt golyók kiröppentek a rosszul megírt, feledésnek szánt történelmek semmijébe. Még ma is kőszá golyók és következmények találják el a gyánútlan testünket.

A városi indián a városban született nemzedék. Régóta vándorlunk, de a föld veled tart, akár az emlékezet. A városi indián a városhoz tartozik, a város pedig a földhöz. Itt minden úgy alakul, hogy idomul minden más élő és nem élő dologhoz a földön. Minden viszonyunkhoz. Akármilyen is a folyamat – kémiai, szintetikus, technológiai vagy egyéb –, ami révén bármi elnyeri a mostani formáját, a terméke attól még az élő föld terméke. Épületek, autópályák, autók: ezek talán nem a földhöz tartoznak? A Marsról hozták őket, a Holdról? Azért mások, mert feldolgozzák, gyártják vagy kezelik őket? Mi olyan mások vagyunk? Mi talán nem voltunk valaha teljesen más, *Homo sapiens*, egysejtű organizmus, úrpor, Nagy Bumm előtti azonosíthatatlan kvantumelmélet? A városok is úgy alakulnak ki, ahogyan a galaxisok. A városi indián otthon érzi magát egy belvárosi épület árnyékában. Jobban megismertük Oakland központjának látképét, mint bármelyik szent hegyláncot, jobban a vörösfenyőerdőket Oakland dombjain, mint bármelyik sűrű vadont. Jobban ismerjük az autópálya hangját, mint a folyókét, a vonat sípját, mint a farkasok vonítását, jobban ismerjük a benzint, az esős beton és az égett gumi szagát, mint a cédrusét, zsályáét vagy akár a navahó kenyérét – ami egyébként nem ősi népi étel, ahogyan eredetileg rezervátumok sem voltak, de semmi sem eredeti, minden valami másból jön, ami előtte semmi volt. Minden új és pusztulásra ítélt. Buszon, vonaton és autóban utazunk betonsíkságokon keresztül, felett és alatt. Az indiánlét lényege sosem az volt, hogy visszatérjünk a földhöz. A föld vagy ott van mindenhol, vagy nincs sehol.

(Fordította: Pék Zoltán)

*A kötet a 21. Század Kiadónál jelenik meg. A részletet a kiadó engedélyével közöljük. (A Szerk.)

MEGFOJTOTT VIRÁGOK

(részlet)*

1. AZ ELTŰNÉS

Áprilisban milliónyi apró virág borítja el az oklahomai oszázs dombokat és prérít: sárga árvácskák, porcsinok, kékpárnák. John Joseph Mathews

oszázs író szerint a parányi szirmok univerzuma úgy fest, mintha „az istenek konfettit szórának” a vidékre. Májusban aztán, amikor prérifarkasok üvöltenek az óriásira püffedt, kísérteties Hold alatt, a magasabb növények, a pletykafélék és kúpvirágok befonják a kisebb társaikat, hogy ellopják előlük az életadó fényt és vizet. A vadvirágok szárai elpattannak, szirmaik szétszóródnak, s nemsokára eggyé válnak a földdel. Az oszázs indiánok ezért hívják a májust a megfojtott virágok havának¹.

1921. május 24-én² Mollie Burkhart, az oklahomai oszázs település, Gray Horse lakója aggódni kezdett, hogy történt valami az egyik nővérével, Anna Brownnal. Az egy esztendővel idősebb, 34 éves Anna három nappal korábban tűnt el. Gyakran „kirúgott a hámból” – családja rosszállóan csak így utalt azokra az alkalmakra, amikor Anna virradatig táncolt és együtt ivott a barátaival. Eltelt egy éjszaka, majd még egy, és Anna nem jelent meg Mollie tornácán úgy, ahogy szokott: hosszú haja kissé ziláltan áll, miközben fekete szeme vulkáni üveggént csillog. Anna szerette lerúgni a cipőjét, amikor belépett a házba, és Mollie-nak egyre inkább hiányzott a megnyugtató neszezés, ahogy minden sietség nélkül jár-kei a házban. Néma mozdulatlanság telepedett az otthonára, akárcsak a prérre.

Csaknem három évvel korábban már elveszítette az egyik testvérét, Minnie-t, akinek a halála tragikus hirtelenséggel következett be. Habár a doktorok az „idő előtti sorvasztó kórnak”³ tulajdonították az esetet, Mollie-nak voltak kételyei. Az alig 27 éves Minnie mindig is tökéletes egészségnek örvendett.

Ahogy a szüleik, Mollie és a testvérei is az oszázs törzs hivatalosan nyilvántartásba vett tagjainak számítottak, ami azt jelentette, hogy hatalmas vagyont birtokoltak. Az 1870-es évek elején az oszázs indiánokat elűzték ősi kansasi földjeikről Oklahoma északkeleti részébe, egy sziklás és értéktelennek tartott rezervátumba, amelyről aztán néhány évtized múlva kiderült, hogy az Egyesült Államok egyik legnagyobb olajmezője felett terül el. Ha rá

akarták tenni a kezüket az olajra, a kitermelőknek haszonbérleti szerződést kellett kötniük az indiánokkal. Az 1900-as évek elejétől a törzsi nyilvántartásban szereplő valamennyi személy meg is kapta a maga negyedéves csekkjét – a részesedés eleinte csak néhány dollárra rúgott, ám idővel, ahogy egyre több olajat termeltek ki, több száz, majd több ezer dollár lett. És a jutalék szinte minden évben tovább dagadt – ahogy a préri kis patakjai a széles és zavaros Cimarronban folyammá duzzadtak, úgy hatványozódott az indiánok vagyona is. (A törzs csak 1923-ban több mint 30 millió dollárral lett gazdagabb – ez mai értéken számítva több mint 400 millió dollár.) Ekkortájt az egy főre eső jövedelmet tekintve az oszázs indiánok számítottak a világ leggazdagabb népcsoportjának. „Láss csodát! – sápitózott a New York-i *Outlook* hetilap. – Ahelyett, hogy éhezzenek, ezek az indiánok olyan tartós bevételre tettek szert, hogy még a bankárokat is a sárga irigység eszi.”⁴

A közvéleményt teljesen megigézte a törzs gazdagsága, mivel szöges ellentétben állt az amerikai indiánokról alkotott hagyományos képpel. A képpel, amely még a fehérekkel való első brutális küzdelmek nyomán alakult ki, és a nemzetet összekovácsoló eredendő bűnhöz volt köze. A firkászok nem győzték hergelni olvasóikat a „plutokrata indiánok”⁵ és „rézbőrű milliomosok”⁶ palotáival és csilláraival, gyémántgyűrűivel, prémbundáival és sofőr vezette autóival. Az egyik újságíró őszintén elcsodálkozott az oszázs lányokon, akik a legjobb bentlakásos iskolákban tanultak és fényűző francia ruhákat viseltek – mintha csak „egy csinos úrhölgy (*une très jolie demoiselle*) a párizsi boulevard-ról betévedt volna a rezervátumba”.⁷

Ezzel egy időben a riporterek lecsaptak a hagyományos oszázs életvitel minden olyan elemére, amely még tovább mélyítette a közvélemény „vad” indiánokkal kapcsolatos előítéleteit. Az egyik cikk említést tett „drága automobilokról”,⁸ amelyek a tábortűz körül várakoztak, miközben „napbarnított és tarka pokrócos tulajdonosaik a maguk primitív módján süttgették a húst”. Másvalaki egy oszázs társaságot hozott fel, amely a táncos szertartásokra saját repülőgéppel érkezett – a jelenet szemléletes leírása saját bevallása szerint meghaladta a tudósító képességeit, de egy regényíró képességeit is meghaladná.⁹ Az oszázsokkal kapcsolatos közvélekedést legtalálósabban talán a *Washington Star* fogalmazta meg: „A sirám a »szegény indiánokról« felülvizsgálatra szorul. Lám, vannak gazdag rézbőrűek is.”¹⁰

Gray Horse a rezervátum egyik legrégebbi településének számított. Az oszázs városok – köztük a nagyobb szomszéd, a csaknem 1500 fős Fairfax, és a főváros, a hatezresnél is népesebb Pawhuska – vadnyugati regények lapjaira kíváncsok. Utcáikon cowboyok, szerencsevadászok, szeszcsempeszek, jövendőmondók, kuruzslók, törvényen kívüliek, békebírók, New

York-i pénzemberek és olajmágnások tülekedtek; lekövezett útjaikon automobilon száguldoztak – a versengést a telefonvezetékeken gubbasztó varjak követték –, miközben az üzemanyag bűze elnyomta a préri természetes illatát. Kávézók, operaházak és lovaspóló-pályák nyíltak mindenfelé.

32 Noha Mollie nem költekezett úgy, mint némelyik szomszédja, takaros és tágas otthont rendezett be magának Gray Horse-ban (közel a család cölöpökből, gyékényfonatból és faháncsból épült régi lakhelyéhez), és volt több autója és szolgája is. Sok telepes „az indiánok tényérnyalóinak” csúfolta a szolgálakat, akik jellemzően bevándorlók voltak, feketék és mexikóiak. Az 1920-as évek elején a rezervátum több látogatója is hangot adott abbéli megdöbbenésének, hogy „már fehérek is”¹¹ ellátnak „olyan alantas feladatokat a ház körül, amelyek egy oszázsrankon rangon aluliak lennének”.

* * *

Mollie azok közé tartozott, akik utoljára látták Annát az eltűnése előtt. Aznap, május 21-én hajnaltájt kelt – ez a szokás még akkor ívódott belé, amikor apja minden reggel imádsággal köszöntötte a felkelő napot. Szerette a sturnellák, szalonkák és nagy prérityúk kórusát, még ha az ütemet már az himbás olajkutak¹² metronómja szabta is meg. Sok barátjával ellentétben, akik elvetették a hagyományos oszázs öltözetet és Kleopátra-frizurát hordtak, Mollie indián takarót terített a vállára és hosszú növesztett haja a háta közepét verdeste.

Férje, Ernest Burkhart is vele együtt kelt. A 28 éves, jóvágású fehér férfi bármelyik nagy hollywoodi filmben megállta volna a helyét rövidre nyírt barna hajával, palakék szemével és szögletes állával. A kellemes összhatást egyedül az orra rontotta, amely láthatóan megsínylett már néhány kocsmái verekedést. A szegény gyapotfarmer fiát, aki Texasban nőtt fel szintén megszédítették a mesék Osage Hillsről, Amerika vad határvidékéről, ahol még szabadon járnak-kelnek a cowboyok és az indiánok. 1912-ben 19 évesen öszszecsomagolt, hogy mint Huckleberry Finn új életet kezdjen, és Fairfaxbe költözzön a bácsikájához, William K. Hale-hez, a befolyásos marhatenyésztőhöz. „Nem az a fajta ember volt, aki kért valamit – csak utasított”,¹³ mesélte Ernest Hale-ről, aki apja helyett apja lett. Többnyire csip-csup feladatokat kapott tőle, de olykor libériás sofőrként is szolgált – így ismerkedett meg Mollie-vel, akit a városban és annak környékén fuvarozott.

Noha dacolt a szesztilalommal és kétes alakokkal is gyakran pókerezett, úgy tűnt, a vagány fellépés Ernest esetében gyengédséget és némi önbizalomhiányt takar, így aztán későbbi felesége beleszeretett. Az oszázs anyanyelvű Mollie az iskolában elsajátította az angolt; ennek ellenére Ernest addig

tanulmányozta az anyanyelvét, amíg már egészen jól szót értettek egymással. A lány cukorbetegségtől szenvedett, és a fiatal férfi mindig odaadón el látta, ha sajogtak az ízületei vagy égett a gyomra az éhségtől – majd amikor hírért vette, hogy másvalaki is pályázik a kezére, bejelentette, hogy nem tud nélküle élni.

33

A házasságkötés nem ment egyszerűen. Bárdolatlan barátai Ernest szemére hányták, hogy „indián papucsot” csinál magából, és Mollie is a kötelességének érezte – jóllehet mindhárom nővére fehér férfihoz ment feleségül –, hogy oszázs módra házasodjon, vagyis a szülei válasszanak neki párt. Szerencsére az oszázs és katolikus hitrendszerben egyaránt ott-honosan mozgó ősök úgy találták: ha lányuk Isten kegyelméből ráta-lált az igaz szerelemre, ők nem foszthatják meg attól. Ennek jegyében Mollie és Ernest 1917-ben gyűrűt váltott, és esküvel fogadta, hogy örökké kitarat egymás mellett.

1921-re a pár már kétéves leányát, Elizabeth-et, és nyolchóna-pos kisfiát, a csak Cowboynak becézett James-t nevelte. Mollie emellett gondoskodott idős anyjáról, Lizzie-ről is, aki azután költözött hozzájuk, hogy férje az örök vadászmezőkre távozott. Lizzie korábban attól tartott, hogy a diabéteszes Mollie nem él soká, ezért azt kérte a többi gyermekétől, hogy nagyon vigyázzanak rá. Végül mégis úgy ala-kult, hogy Mollie gondoskodott mindnyájukról.

Május 21-ike örömteli napnak ígérkezett: Mollie, aki imádta szórakoztatni a vendégeket, szerény ebédet kínált fel. Reggel felöltözött, el látta a gyerekeket – Cowboynak sokszor fájt a füle, ilyenkor addig fújta a fülkagylójába, amíg abba nem hagyta a sírást –, majd egyenként el-igazította az összes szolgát. Példás rendet tartott a házban, amely úgy fel-bolydult, mint egy méhkas. Mindenki serénykedett, kivéve Lizzie-t, akit levert a betegség, ezért ágyban maradt. Mollie megkérte Ernestet, hogy telefonáljon Annának, és kérdezze meg, a változatosság kedvéért hajlandó lenne-e segítenie Lizzie gondozásában. Anna, mint a család legidősebb gyermeke, kü-lönleges helyet töltött be az anyja szívében. Noha Mollie gondoskodott róla, Lizzie mindig mindenben neki kedvezett, dacára viharos és sokszor kiállha-tatlan természetének.

Amikor Ernest közölte, hogy az anyjának szüksége van rá, Anna meg-ígérte, hogy azonnal taxiba ül. Nem sokkal ezután meg is érkezett – tűzpiros cipőt, szoknyát és hagyományos indián felsőt viselt, a karján krokodilbőr táska. Mielőtt belépett, kapkodva elfésülte szélfúttá haját és bepúderezte az arcát. Ezzel is együtt látszott, hogy bizonytalan a mozgása és a beszéde. Máris részeg volt.

Mollie alig tudta leplezni csalódottságát. Befutottak az első vendégek, köztük Ernest két bátyja, Bryan és Horace Burkhart,¹⁴ akiket a fekete arany csábított Osage megyébe és gyakran segítettek Hale-nek a farmon. Ernest egyik nagynénje, aki közismerten előítélettel tekintett az indiánokra, szintén
34 megjelent – Mollie-nak más sem hiányzott, mint hogy a nővére ürügyet kínáljon a piszkálódásra.

Márpedig Anna alig rúgta le a cipőjét, máris jelenetet rendezett: a táskájából egy flaskát vett elő és felnyitotta, szabadjára engedve a szesz-csempészetből származó whiskey orrfacsaró bűzét. Azt bizonygatta, hogy ki kell ürítenie az üveget, mielőtt még a hatóságok nyakon csípi (már egy éve tartott a szesztilalom), s ehhez a jelenlévők segítségét kérte.

Mollie tudta, hogy Anna egy ideje nagyon zaklatott. Csak nemrégiben vált el a férjétől, Oda Brown üzletembertől, és azóta mind több időt töltött a rezervátumban gomba módra szaporodó olajvárosokban – olyan helyeken, mint Whizbang, amelynek a lakói egész nap meg nem álltak (*whizz*), majd az éjszakát hancúrozással töltötték (*bang*). „A léhaság és gonoszság minden ereje itt munkál – állt egy amerikai kormányhivatalnok jelentésében. – Szerencsejáték, italozás, házasságtörés, hazugság, tolvajlás, emberölés.”¹⁵ Annát leginkább a sötét utcák mélyén megbújó helyek nyűgözték le: a külsőre átlagosnak tűnő intézmények, amelyeknek titkos szobáit megtöltötték a csempészitalok fénylő palackjai. Egyik szolgálója később arról beszélt a hatóságoknak, hogy Anna rengeteg whiskey-t ivott és „igen erkölcstelenül viselkedett a fehér férfiak társaságában”.¹⁶

Mollie házában Anna ezúttal Ernest öccsével, Bryannel kezdett kacérkodni, akivel hébe-hóba találkozgatott is. Egy helybéli rendőr átlagos alkalmi munkásként jellemezte a férfit, Mollie-t talán a zárkózottabb természete, a kifürkészhetetlen tekintete és a hátranyalt, ritkuló haja izgathatta. Amikor Bryan megkérdezte az ebéden felszolgáló egyik cselédttől, hogy este eljönne-e vele táncolni, Anna kerek-perec kijelentette, hogy megöli, ha más nőnek is csapja a szelet. Ernest nagynénje eközben hangot adott a felháborodásának, amiért unokaöccse összeszúri a levet egy rézbőrűvel, ám Mollie nem vette a fáradságot, hogy ezt kikérje magának – a nagynéni körül, markáns emlékeztetőként a város társadalmi viszonyaira, épp elég fehér szolgáló sűrűlőddt.

Anna pedig kezdett belelendülni: perlekedett a vendégekkel, az anyjával, Mollie-val. „Csak ivott és civakodott – mesélte később egy szolgáló a hatóságoknak. – Nem értettem a nyelvüket, de civakodtak. Pocsékul érezték magukat Anna társaságában. Előre félttem, mi lesz ebből.”¹⁷

Aznap este Mollie azt tervezte, hogy az anyjára vigyáz, amíg Ernest elviszi a vendégeket az öt mérföldre északnyugatra fekvő Fairfaxbe, hogy találkozzanak Hale-lel, és megtekintsék a turnélőadását a *Bringing Up Father*

(Neveljük meg apát) című musicalnek, amelynek nincstelen ír bevándorló hőse egymillió dollárt nyer a sorsjátékon, mégsem tud beilleszkedni a felsőbb körökbe. Bryan a fejébe csapta a kalapját, a pereme alól megvillantotta a macskaszemét, majd felajánlotta Annának, hogy hazaviszi.

Távozásuk előtt Mollie kimosta Anna ruháit, belediktált a nő vérébe egy kis ételt, és meggyőződött róla, hogy kellőképpen kijózanodott. Miután úgy találta, hogy visszakapta a szép és szeretetreméltó testvérét, Mollie a nyugalom és megbékélés jegyében eltöltött még néhány kellemes percet Anna társaságában. A nő ezután búcsút intett, aranyfoga megcsillant, miközben elmosolyodott.

(Fordította: Babits Péter)

*A részletet a Libri Kiadó engedélyével közöljük. (A Szerk.)

¹A megfajtott virágok havával kapcsolatos oszász hiedelmekről lásd még Mathews, *Talking to the Moon*. Idézet ugyanott, 61.

²Az Anna Brown eltűnéséről és Mollie Burkhart házában tett utolsó látogatásáról szóló beszámoló elsősorban a jelenlévő tanúk vallomásain alapul. Sokan közülük több alkalommal beszéltek különféle nyomozókkal, így FBI ügynökökkel és magánдетektívekkel is. A tanúk az általuk elmondottakat több törvényszéki meghallgatáson is megerősítették. További információk: NARA-CP és NARA-FW.

³Idézi Franks, *Osage Oil Boom*, 117.

⁴Sherman Rogers, „Red Men in Gas Buggies”, *Outlook*, 1923. augusztus 22.

⁵Estelle Aubrey Brown, „Our Plutocratic Osage Indians”, *Travel*, 1922. október.

⁶William G. Shepherd, „Lo, the Rich Indian!”, *Harper's Monthly*, 1920. november.

⁷Brown, „Our Plutocratic Osage Indians”.

⁸Elmer T. Peterson, „Miracle of Oil”, *Independent* (N.Y.), 1924. április 26.

⁹Idézi Harmon, *Rich Indians*, 140.

¹⁰Ugyanott, 179.

¹¹Brown, „Our Plutocratic Osage Indians”.

¹²Lengő kar vagy rúd, szabályozó alkatrész, amely gépen, műszeren, szerkezeten kiegyensúlyozó vagy hirtaszerű ritmikus ide-oda mozgást végez.

¹³*Oklahoma City Times*, 1959. október 26.

¹⁴Előbbi Byron néven született, de mindenki csak Bryannek hívta. A félreértések elkerülése végett én is ezt teszem.

¹⁵H. S. Traylor kijelentése az amerikai képviselőház Indiánügyi Albizottsága előtt. *Indians of the United States: Investigation of the Field Service*, 202.

¹⁶Tom Weiss és John Burger jelentése, 1924. január 10., FBI.

¹⁷Martha Doughty eskü alatt tett vallomása, NARA-FW.

Apa nem volt épp „ezermester”, anya pedig, nem mondhatnánk, hogy „úszott volna az árral”, úgyhogy kész csoda, hogy 1989 nyarán több hétvégét is egy nyírfakéregből ácsolt kenu készítésével töltöttünk a michigani Felső-félszigeten.

36 Giano Cromley

ÚJ ÉLET A ROMOKON

– Remekül összekovácsol majd minket – közölte apa egy este, egy prospektust lobogtatva a vacsoraasztalnál. Úgy mondta mindezt, mintha vita tárgya lenne, pedig már a foglalót is letette.

– Jó kis családi élmény lesz. A fiúk megtanulják, mi az a kemény munka.

Marty és én az asztal két oldaláról aggodalmas pillantást vetettünk egymásra.

– Ráadásul így nyár végére lesz egy kézi készítésű fakenunk – tette hozzá apa.

– Még életedben nem ültél kenuban – jegyezte meg anya.

– Ma már nem csinálnak olyan jó kenukat – rázta a fejét elismerően apa. – Nem csinálnak.

– Nem fog kárpótolni azért, amit elveszítettünk – felelte anya ezúttal halkabban. – Hiába hozol létre valami újat, azzal még nem jönnek rendbe a dolgok.

– De abban segíthet, hogy ne foglalkozunk mindig saját magunkkal – mondta apa.

Erre senki nem szólt semmit.

*

Júniustól kezdve minden egyes hétvégén bepakoltuk a Gran Torinóba a hűtőládákat, a sátrakat, a hálósákokat és a szunyogriasztót. Marty és én hátul ültünk, hogy ne kelljen a hangoskönyveket hallgatnunk. Inkább képregények olvasgatásával ütöttük el az időt, amíg be nem sokalltunk a kocsikázástól; ekkor rendszámtippelőset kezdtünk játszani, bár a négyórás autót alatt egy tucatnál több állambéli rendszámot nem láttunk.

Tizenegy éves voltam akkor, Marty majdnem tíz. A bátyjaként nekem kellett megvédenem őt a gyermekkor veszedelmeitől. De mivel ilyen kicsi volt közöttünk a korkülönbség, legtöbbször együtt fedeztük fel a dolgokat.

Nem volt semmi gond Martyval. Egyszerűen kicsi volt. Az orvosok azt mondták, az is marad. És épp akkoriban érte el azt a kort, amikor ez már számítani kezdett. A helyzetet leginkább kartondobozok segítségével próbálta kezelni. Akárhányszor csak szorongott vagy félt, lement az alagsorba, és bemászott egy dobozba. Először a baleset után néhány héttel bukkantam rá ott. 37

- Mi a baj? – kérdeztem, visszahajtva a kartondoboz tetejét.
- Gondolkodom – felelte.
- Értem. De miért itt?

Marty a doboz sötétjéből rám meresztette hatalmas szemeit.

- Szerintem anya jobban örülne, ha lány lennék.
- Miért mondd ezt? – kérdeztem tőle, bár tudtam a választ.

Egy pillanatig csendben voltunk. Egy a fejünk feletti szellőzőnyíláson keresztül átszűrődött a szüleink hangos beszéde.

- Kitaláltam egy új képregényhőst – mondta Marty; a hangja váratlanul megtelt reménnyel. – Úgy hívják, hogy a Hologramember.
- Mi a szuperképessége?
- Olyat tud, hogy ott van, de igazából nincs is ott.
- Nem értem – feleltem. – Ez mitől szuperképesség?

Marty idegesnek tűnt; mintha olyasvalamit árult volna el, amit nem kellett volna.

- A dobozok megnyugtатnak – mondta, kezét a karton oldalára téve. – Az illatuk egy boldog dologra emlékeztet, de nem emlékszem, mire.

*

Angus Boudreaux háromnegyed részben anisinábe indián volt; állítólag a törzs azon kevés máig élő tagjának egyike, aki tudja, hogyan kell hagyományos nyírfakéreg kenut ácsolni. Az első napon, amikor összesereglettünk a lakókocsija mögötti fás területen, arra kért, hívjuk csak Nagy Angusnak.

Vagy két méter magas volt; tépett frizurát, piros kockás szőrmesapkát és koptas gyapjúdzsekit viselt. Meg egy olyan vastag szemüveget, hogy a szemei úgy néztek ki, mint egy-egy kémlelőnyílás.

– Anni, zhaagnaash – mondta. Egy pillanatra elmosolyodott, és kuncogott magában. – Ez azt jelenti, hogy „üdvözöllek titeket, barátaim”. Az elkövetkezendő néhány hétben megmutatom, hogyan készíti ősidők óta a népem a weegwasi jeemont.

38

Az első napon három másik csoport is megjelent. Az öttagú Wetzel családnak három lánya volt; a középső körülbelül velem egyidős. Casperék négyen voltak; két fiuk Martynál kicsit fiatalabb. A harmadik csoport öt harmincas férfiből, a Michigani Egyetem egyik diákszövetségének tagjaiból állt.

– Réges-régen – kezdte Nagy Angus – a kenukészítés családi programként szolgált. Csak egy olyan csapat tudja elvégezni a feladatot, aki összetartó, és képes együtt dolgozni.

Nagy Angus ekkor ránk nézett, mintha csak azt kutatná, vajon mi a gyengeségünk.

– Először is kérget kell gyűjtenünk – folytatta. – Én és Eugene – ekkor egy mögöttünk álló, tagbaszakadt, vékony bajuszú férfira mutatott – már találtunk is egy jó kis fehérnyírfa-ligetet.

Eugene intett a kezével, hogy kövessük, majd elindult befelé az erdőbe. Kellemetlenül gyorsra vette a tempót.

– Milyen messze van, Michael? – kérdezte anya. – Szandálban vagyok.

Apa a többiekre pillantott. Egyértelműnek tűnt, hogy mi vagyunk az a csapat, amelyik a legkevésbé készült fel a nap viszontagságaira.

– Keményebb leszél tőle – felelte.

Anya ekkor kiadott egy hangot, amelyet nehezen tudnék leírni, de általában olyankor csinálta, amikor mérges volt.

*

Végül már csak tíz percet kellett gyalogolnunk. Az erdő egy másik részéhez értünk; a fák kérge fehér volt, fekete bordákkal, a leveleik között pedig sokkal több napfény szűrődött át. A levegő könnyebbnek, tisztábbnak tetszett.

Eugene minden csapatnak kiosztott egy-egy hajlított pengéjű kést, és kiadta az utasítást, hogy keressünk egy megfelelő fát. Végül egy olyan vastagot választottunk, amelynek át sem értem a törzsét.

– Mielőtt belevágnátok – kezdte Eugene –, tudnotok kell, hogy ezzel megölitek a fát. 39

Anya felszisszent. Marty olyan arcot vágott, mint akinek sürgősen szüksége van egy kartondobozra, amelyben elrejtőzhet.

– Az idősek azt mondják, előbb engedélyt kell kérnünk tőle – biccentett ünnepélyesen. – Hát rajta.

Egymásra pillantottunk. Láttam, hogy egyikünknek sem akaródzik megtenni.

– Nálad van a kés – mondta anya apának; szerintem valójában úgy értette, hogy „az egész a te ötleted volt”.

Apa közelebb lépett, és rátette a kezét a fa törzsére.

– Hát, kedves fa, a kérgedért jöttünk. Kenut szeretnénk építeni. Szóval meg akarjuk köszönni, hogy ilyen nagyra és erősre nőttél nekünk. Sajnáljuk, amit mindez tesz majd veled. De úgy látom, szép hosszú és jó életed volt. Hosszú és jó – a hangja egy pillanatra megbicsaklott. – Ha megengeded, hogy kenut készítsünk a kérgedből, bizonyos értelemben te is örökre a családunk részévé válsz. Jó emberek vagyunk. És jó szándékúak, még akkor is, ha néha kudarcot vallunk.

Mire befejezte, anya csendesen pityeregni kezdett. Marty és én nem mondtunk semmit.

Eugene odajött, és megmutatta apának, hogyan kell megejteni a bevágást, mélyre meríteni a kés kampóját, és végighúzni a fa körül. Egy létra segítségével hat méterrel feljebb is körbevágtuk, majd tettünk egy cipzárszerű beemetszést a kettő között. Eugene segített lehámozni a kérget. Mintha csak egy merev dzsekit húztunk volna le egy holttestről.

*

Úgy emlékszem, mire visszacipeltük a feltekert kérget a táborba, mindannyian jobban éreztük magunkat. Nagy Angus árkokat vájt a homokos talajba; minden kenuépítő csapatnak egyet.

40 Megmutatta, hogyan tekerjük ki a kérget, és nyomjuk le nehéz kövekkel. Négyesben lassan felfelé hajlítottuk a végeket, és fenyőfa deszkákkal kitámasztottuk, ahogyan Nagy Angustól láttuk. Kemény munka volt. És tényleg egy csapatként kellett dolgozni hozzá.

– Tartod azt a sarkot, Jeannie? – kérdezte apa.

– Megvan.

– Jack, fogd meg azt a darabot ott. Nem, azt a másikat. Jól van. Marty, te pedig segíts neki azzal a támasztékkal, ahogyan Nagy Angus mutatta.

Serényen dolgoztunk. Elfoglaltuk magunkat. Nem volt időnk olyasmiken gondolkodni, hogy mi történt, vagy mit tehattünk volna, hogy ne történjen meg. Csak a kéreg volt meg a hajlítgatás meg a munka.

A nap végére kisebesedett a kezünk. A földdel keveredett izzadság rák száradt, így a bőrünket sós koszréteg borította. De sikerült ácsolnunk valamit, ami tényleg emlékeztetett egy kenura. Ha bármelyikünk tudta volna, még mindig milyen messze vagyunk a munka végétől, valószínűleg az első nap végén összepakolunk és hazamegyünk. De nem tudtuk, nem tudhattuk: annak, hogy ilyesmit építhessünk, sokkal több szenvedés az ára.

*

Azon az estén mindegyik csapat kijelölt magának egy részt a területen, hogy sátrat bontson. Apa közel akart maradni a készülő kenuhoz, de anya azt mondta, egyedüllétre van szükségünk, így egy tisztás szélén vertük fel a sátrat, olyan messze a többiektől, amennyire csak lehetett.

Vacsorára sajtos makarónit készítettünk a kempingfőzőn. Utána elsétáltunk Nagy Angus lakókocsijához, ahol jókora tábortűz lobogott. Ő és Eugene öszszecsukható székeken ültek, és a lángokat bámulták. Wetzelék egy farönkre telepedtek, szép sorjában, a legmagasabbtól a legalacsonyabbig.

Mi velük szemben ültünk le egy tuskóra. Anya és apa kettejük közé fogott Martyt és engem, ami nem túlságosan tetszett, hiszen így a Wetzel lányok fiatalabbnak gondolhattak.

– Mióta gyártasz kenukat, Angus? – kérdezte apa.

– A Medve-törzsbe tartozom; közülünk kerülnek ki a legjobb kenekésztők – felelte. – Azt is mondhatnánk, hogy beleszülettem.

A diákszövetségi tagok távolabb, az erdőben ütöttek táborot. Hallottuk, amint kinyitnak pár sört, és időnként kántálásba kezdenek. 41

– Kering egy történet a Medve-törzsben – kezdte Nagy Angus.

A növekvő szürkületben nehéz lett volna megmondani, de úgy tűnt, mintha anyát figyelné. Nem kéjesen vizslatva, inkább aggodalmasan.

– Egy történet, amely a régi időkre nyúlik vissza. Volt egy lány, aki épp elérte azt a kort, hogy hozzá illő férjet keressen magának. Akadt is egy fickó, akinek tetszett. A lány azonban nem akart tőle semmit. És ez hatalmas sebet ejtett a férfi büszkeségén.

Éreztem, amint anya kényelmetlenül fészkelődik mellettem a farönkön.

– Tél volt, és a fickó egyik este kiment, fogott egy kis havat, és olyan tömörre gyúrta, hogy a világ legkeményebb jéglabdája lett belőle. Majd belopakodott a lány sátrába, és rátette a jeget a mellkasára.

Hallottam, amint az anyám azt suttogja, „úrsten”.

– Másnap reggel a lány betegen ébredt, a következő napokban pedig szörnyű düh kerítette hatalmába. Tudta, hogy kezd átváltozni valamivé, amit egyesek úgy hívnak, chenoo, mások pedig, hogy wintiku.

– És mi az? – kérdezte az egyik Wetzel lány.

– Egy roppant erős teremtmény – felelte Nagy Angus. – Talán a legerősebb a világon. Varázslat nélkül szinte lehetetlen elpusztítani. És veszélyes is. Enni akar. Mindig. Egész falvakat fal fel pillanatnyi habozás nélkül – tette hozzá; a szemüvegén tükröződő lángok két narancssárga kört festettek az arca közepére.

– Szóval, a lány tudta, mivé fog válni, és azt is, hogy így bajt hozna a családjára és mindenkire, akit szeret. Megkérte az időseket, hogy öljék meg, mielőtt túl késő. A hagyomány szerint ehhez a Medve-törzs hét legbátrabb harcosára van szükség; mindegyiküknek egy-egy nyilat kell kilőnie a lányra.

Anya hangosan felsóhajtott.

– Szóval az első hat íjász célzott, és a nyilaik be is találtak. A hetedik viszont épp az a fickó volt, aki a jeget a lány mellkasára tette. Képtelen volt megölni őt, így szándékosan rossz helyre lőtt.

42 A Wetzel család tagjai közelebb húzódtak egymáshoz a farönkön; a lányok láthatóan meg voltak rémülve. Nagy Angus azonban folytatta:

– A lány remegni kezdett, ők pedig tudták, hogy hamarosan átváltozik, így elvitték a folyóhoz, és annak legmélyebb pontján bedobták a vízbe, amely keményre fagyott, egészen a meder aljáig.

Nagy Angus felemelte a pillantását a tűzről. Úgy tűnt, meglepi, hogy ott lát minket, ám aztán elmosolyodott.

– Azóta is ott van – tette hozzá. – Minden tavasszal áldozatot mutatunk be a folyónak, arra kérve, tartsa magában, amíg a jég vissza nem tér.

Egy pillanatra elcsendesültünk a tűz körül.

– Elég beteg történet ez, Angus – apám hangja meglepett; mély volt és dühösebb, mint amilyennek valaha hallottam.

– Michael! – szólt rá anya.

– Hagyd, majd én, Jeannie.

– Nem, Michael, Marty! Nincs itt!

És valóban. Valahol a történet közepén Marty egyszerűen eltűnt.

– A francba! – ugrott fel az apám a farönkről.

– Marty! – kezdte szólógnatni anya.

Mindannyian füleltünk, de nem érkezett válasz.

– Rendben, Jeannie – kezdte az apám –; te nézd meg a sátorban, én meg odamegyek azokhoz a diákszövetségesekhez.

Mindketten elindultak, más-más irányba.

Körbepillantottam a táborút körül, Wetzelékre, Nagy Angusra és Eugene-re. Majd úgy határoztam, megnézem a készülő kenunkat, arra gondolva, könnyen meglehet, hogy Marty azt választotta búvóhelyéül. Az ösvény sötétbe burkolózott; kétszer majdnem megbotlottam a hatalmasra nőtt gyökerekben. Igazam volt. Az öcsém a kenuban ült merev háttal, egyenesen előre bámulva.

– Hahó – szoltam oda neki, de nem fordult felém, hogy üdvözöljön.

Leültem mellé, a kenu oldalához, a kezemet azon a részén nyugtatva, amelyből egyszer majd a jobboldali habdeszka lesz.

43

– Hova tűntél? – kérdeztem tőle.

– Hát ide – pislogott komoly ábrázattal.

– Ne haragudj. Buta kérdés volt.

Idegességtől terhes hangokat hallottam átszűrődni a fák között, de nem értettem, miről beszélnek.

– Miért kószáltál el? – kérdeztem. – Nem szabadna így megijesztened anyát.

– Nem tetszett az a történet – felette. – Collette jutott róla az eszembe.

– Azért ez nem ugyanaz, Marty – válaszoltam, de tudtam, hogy ez nem igaz. Ami a hűgunkkal történt, mindig is az életünk legmeghatározóbb része marad. A családom, mi négyen mostantól bolygóként keringünk a körül a pillanat körül, örökre. Így azt feleltem:

– Hát, mindig minden ugyanolyan.

Marty elmosolyodott. Láttam, hogy ettől egy kicsit jobban érzi magát.

Abban a pillanatban egy molylepke röppent be közénk a holdfényben megcsillanó poros szürke szárnyaival, majd mindkettőnk meglepetésére Marty orrán landolt. Ám ő nem csapta le vagy hessegette el, ahogyan én tettem volna. Ehelyett egy pillanatilag enyhén bandzsítva ránézett, majd így szolt:

– Ez a küldetés a Hologramemberre vár.

Majd kifeszített tenyerét a lepke elé tette, hogy az átmászhasson rá. Aztán felemelte a feje fölé, amíg a moly a szárnyát megrebegtetve fel nem repült fény vagy meleg után kutatva, vagy mit is szoktak keresni a lepkék.

– Visszamenjünk a tábortűzhöz? – kérdeztem.

– Mindjárt – válaszolta Marty, majd felnézett az égre. – Mi lett a történet vége?

Azon gondolkoztam, mit feleljek neki. A válasz fontosnak tűnt, de nem voltam biztos benne, miért is az.

44 – Ezek a történetek általában rosszul végződnek – mondtam. – De az élet nem ilyen. Nem mindig.

(Fordította: Mohai Szilvia)

WASP – DARÁZS-FEHÉR ANGOLSZÁSZ PROTESTÁNS

Heather Cahoon 45

A beszélgetés az elérhetőségen kívül létezik.
Papír zizzenésű szárnyak hangja alatt
hallod, látod, amint szorgalmas csapatokban
építik fel otthonukat a hazádban.
Kíválságos én-tudatú agresszióval
hallgattatják el tiltakozásodat, szádat
erőszakkal kinyitják, benyúlnak testedbe,
le egészen addig, amíg el nem érik
azt a szervet, ahol a hangod tárolod,
és kitekerik, kihúzzák belőled. Viszont,
mivel ebből a földből évezredek át áradt
beléd az erő, túléled. A Prérifarkas és a Pók,
a Cickány és a Holló nem engedik, hogy
hiábavaló legyen transzformatív munkájuk
ezen a helyen. A prérifarkas lábához közel üget,
maga mellé rendelte a rókát, együtt tartanak életben,
szisztematikusan mozognak embertől emberig,
újjászületéseket és logikus kihívásokat
kezdeményeznek, amivel le kell küzdened minden
gyengeségedet. *Tanuld meg ezt az idegen
nyelvet, figyelmeztetnek. A törvényeknek
ezt a nyelvét, vélt jogát, amely csupán egy
apró létezési módot részesít előnyben. Ismerd
meg ezt, suttojják ál munkban: Mielőtt
az első idegen megjelent ezen a földön
addigra az egész történet lejátszódott az
égben. Néhány vénember már látta.*
Halld meg dalaikat a papírszárnyú darázs
fehér zaja alatt. Bízz benne, hogy ezek a dalok
értelmet nyernek. Nyisd ki a szádat és engedd ki
lélegzettedet, formáld meg az ötleteidet, melyeknek
első lépése a megvalósulás felé az artikuláció.
Higgy abban, hogy a papírszárnyú zümmögés
egyre gyengül és lassan olyan halk lesz, hogy
már csak a te éneked hallható.

46 MOLYLEPKE SOROZAT NÉGY RÉSZBEN

1.

A nyírfa kéreg lélegzik, elmozdul
és felrepül: hullámos szenderlepkék
mozdulnak a fény felé.
Unom már hallgatni ezeket
az egyhangú történeteket
más terek felé irányulnak,
a létezés egyik rétegéről a másokra röppennek.

Egyel kevesebb vízhelyük van, egy kiszáradt
folyómedernyre vannak otthonuktól.

2.

Merre tart a tudat, amikor szorosan
egy bölcsődeszkára kötve találsz magad
és átvizsgálod, ki is vagy. A sötétségben
cseppfolyóssá válsz és újjáépítesz, szárnyakat
tervezel és újrahasznosítod a lelked.

Újjászületté, nedves és új vagy,
őszinte hanyagsággal: szárnyaidd
kinyílnak tollas antennád érzékeli
a szél lágy mozdulatait. Felemelkedsz
az éjszakába, felemelkedsz a szárnyalásba.

3.

Egy réti fülesbagoly egy Polüphemosz molynak
kölcsonzi szemeit, aki levél erezetű
szárnyain viseli őket.

Alkonyatkor és éjszaka
oyan virágok nektáraival táplálkozik
amelyek akkor mernek virágozni, amikor nem figyelünk,
ez a tény azt a hiedelmet hívja ki erőpróbára, mely szerint
az ember áll minden rendszer középpontjában,
ahogy azt a Teremtés könyve állítja.

4.

A nyírfa kéreg lélegzik, elmozdul
és felrepül: hullámos szenderlepke lárva
születik újjá, hívja a fény.

Ultraviola hullámok tárják fel neked az
embernek nem látható, sokszor nem is érzékelhető
valóság dimenzióit. Mikor áthaladsz a sötét égen,
repülési útvonaladat a holdhoz igazítod,
értelemszerűen belső iránytűdre támaszkodsz,
hogy a jó úton vezessen.

Éjjeli helyváltoztatásaid virágról virágra egy szinte
közletről látható idegrendszer ösvényeit hozza létre.
Követem azokat a körkörös útvonalakat, amelyek
a nevemen szólítanak és utána haza indulok és amit
találtam, elhelyezem a földön, megpróbálom előidézni
a teljes képet, amely teljességben tükrözi önmagát.
Feltűzöm a képeket a Selow patak partját szegélyező
nyírfákra és látom, amint lélegezni kezdenek,
elmozdulnak, felreppennek: és a hullámos szenderlepkék
viszik szent törzsi orális hagyományainkat, a keletkezésünk
történeteit, a világ alakulását és teremtményeit.

(Fordította: Gyukics Gábor)

Cseh Tamás a Bakonyban hozta létre azt az indiántábort, amely a mai napig létezik. A bakonybéli indiánközösség története a hatvanas évekre nyúlik vissza, indiánt játszani pedig akkor az elnyomó rendszer alóli kibúvást jelentette.

48 Urbán Csilla

RÉGI, VÉRESEBB ISMERŐS – GAZDAGABB TÁJBAN

James Fenimore Cooper:

Az utolsó mohikán

konvenciók által meghatározott élet hátrahagyását és a szabadság egy formáját jelentette.

Azt, hogy milyen is egy indián, akkor már több mint száz éve Cooper Magyarországon *Nagy indiánkönyv*ként is ismert Bőrharisnya-sorozatából és Karl May Winnetou-regényeiből tudhatták a magyar olvasók: a jó indián bátor, becsületes, önkontrollt gyakorol, együtt él a természettel és ösztönös igazságosság vezérli, ha pedig megdöbben, a korai kiadások szerint azt mondja, hogy „ugh” vagy „hugh”, a későbbiekben azt, hogy „uff”. A magyar olvasó együttérezhetett a földjüket fokozatosan elvesztő indiánokkal, akik rá vannak kényszerítve, hogy túlélésük érdekében szövetséget kössenek gyarmatosítóikkal. Nemcsak Magyarországon, hanem a Szovjetunióban is népszerűek voltak Cooper regényei és habár szerzőjük amerikai, a rezsím ideológiájába beleférhetett, hiszen a regényekben nemcsak rabszolgotartóként tűnnek fel az amerikai szereplők, hanem rasszisták is.

Cooper regényei azonban hiába voltak népszerűek, az olvasók nem az eredeti szöveget tartották a kezükben, hanem egy fiataloknak átdolgozott változatot – és ez igaz jórészt minden magyar kiadásra. *Az utolsó mohikán* eredeti nyelven 1826-ban jelent meg, magyarul először 1847-ben adták ki Vachott Sándorné átdolgozásában, majd Mikes Lajos, Szinnai Tivadar, Honti Rezső és Réz Ádám fordította-szerkesztette a kötetet (Ebben a szövegben, amikor átdolgozott kiadásra hivatkozom, a Réz Ádám-féle fordítást értem alatta). A történetek átdolgozása egyébként nem magyar jelenség, más idegennyelvű kiadásokat is meghúztak és olyan szövegeként közöltek, ami leginkább a ma divatos *young adult* műfajnak felel meg. Így ugyan nemzetközileg hatalmas népszerűségre tettek szert ezek a könyvek, az amerikai identitás

Lazábban, de ide köthető, hogy a szocializmus idején létezett szubkultúra egyik ikonikus csoportosulása, a rendszerellenes, a rendőrség figyelmét is felkeltő Nagyfa galeri egyik ismert tagja, Fogarasi András Indián néven vált ismertté. Mindkét jelenség kapcsán az indián alakja a társadalomból való kilépést, a

és történelem regényei mélységüket veszítették. A Bőrharisnya-sorozat (*Vadölő, Az utolsó mohikán, Nyomkereső, Bőrharisnya, A préri*) legismertebb és legvéresebb darabja viszont idén megjelent teljes kiadásban Gy. Horváth László fordításában, így már magyarul is olvasható *Az utolsó mohikán* nem ifjúsági könyvként, hanem romantikus történelmi regényként. 49

Cooper indiánkönyveit az teszi különlegessé az amerikai irodalomban, hogy az észak-amerikai angol és francia gyarmatok kevésbé tematizált, konfliktusos határvidékének életéről ír, így szövegeinek az irodalmi érték mellett információközlő szerepe is volt. Cooper volt ráadásul az egyik első, aki afro-amerikai és indián alakokat is szerepeltetett műveiben, ráadásul nem leegyszerűsítően és konfliktusmentesen ábrázolja ezeket a figurákat. Indiántörténetei és az ezek közül kiemelkedő *Az utolsó mohikán* pedig azért is fontos, mert a függetlenségi háborút megelőző hétéves háború idején játszódik, ami nemcsak az angol gyarmatok és a franciák közötti harcok és az indiánokkal való törekeny szövetségek időszaka, hanem az amerikai identitás formálódásának egy képlékeny korszaka is, ennek megfelelően a szereplők gyakran beszélnek és elmélkednek is saját identitásukról.

Cooper maga is olyan családba született, amely aktívan alakította a függetlenségi háború utáni Amerika történetét: apja kongresszusi képviselő, több város alapítója. 13 évesen Cooper volt a Yale legfiatalabb hallgatója, de csínytevései miatt eltanácsolták. Később a haditengerészetben szolgált, ekkori tapasztalatait írta meg népszerű tengerésztörténeteiben. Cooper felesége hatására kezdett el írni, első regénye, a Jane Austen stílusában íródott *Elővigyázatosság* után igazán *A kém* című romantikus regényével kezdett ismertté válni, ami a függetlenségi háborúról szól. Világszerte népszerűvé azonban 1823–41 között írt indiánregény-sorozata tette. *Az utolsó mohikán* az egyik legolvasottabb amerikai regénnyé vált a 19. században, és olyanok méltatták, mint Victor Hugo és Balzac, Mark Twain viszont halála után nagyon éles kritikával illette Cooper szövegeit, klisésnek, szószátyárnak tartotta őket, karaktereiket pedig sablonosnak.

Az utolsó mohikán 1757-ben játszódik, amikor az angol és a francia felek nemcsak egymással harcolnak, hanem az indián törzsek között is ellenségeskedést szítanak. A történet szerint Duncan Heyward őrnagy az Edward erődből kíséri a William Henry erődben szolgáló Munro alezredes lányait apjukhoz. Kalandok sorozatán át érnek el céljukhoz, majd a történet egyik csúcspontja az erődöt feladó és elvonuló angolok brutális lemészárlása, miközben az irokéz Magua bosszúból elrabolja Munro lányait, akiknek a tragédiával végződő kiszabadítása szintén fordulat.

Ha az újonnan kiadott szöveget összehasonlítjuk a Móra Ferenc Kiadó gondozásában megjelent regénnyel Réz Ádám átdolgozásában, akkor azt látjuk, hogy a rövidebb változat egy olyan kalandos történet, ahol elsősorban az akció kerül előtérbe, ami pedig ehhez nem volt feltétlenül szükséges, az kimaradt. Szerkezetileg feltűnő, hogy a fejezethatárok más-
50 góvá esnek, illetve kikerültek a fejezeteket megelőző irodalmi mottók, ahogy pár tájékozottságot és Biblia-ismeretet igénylő kulturális utalás is. Egyébként általában elmondható, hogy a teljes kiadásban már meglévő szövegdarabok részben az amerikai tájat, részben a szereplők karaktereit, viszonyait árnyalják tovább. Utóbbival kapcsolatban a szövegre például általánosan jellemző az, hogy az új fordításban a szereplők nem tegeződnek annyit, így nem érzékelné olyan bensőséges és minden mentalitásbeli, illetve kulturális különbséget áthidaló barátságos viszonyt közöttük. Ugyan az átdolgozott verzióban is van utalás konfliktusokra (elsősorban akkor, amikor az indiánok és a fehérek közötti egyenlőség kérdése vetődik fel), de a teljes szövegben sokkal kitapinthatóbb a feszültség a borszín, illetve a telepések gyarmatosító politikája miatt. Utóbbi elsősorban Súlyomszem és az őrnagy között jelent feszültségforrást, a felderítő Heyward szemére is veti, hogy a telepések elűzik a földjükről a jó indiánnak számító delavárokat.

Szintén feltűnő különbség, hogy a tájleíró részeket igencsak meghúzták az átdolgozásban, ezek azok a szövegrészek, amelyekről feltételezhetjük, hogy a fiatal olvasók unalmasnak találnák őket. A tájleírás azonban szerves része Cooper regényének, aki a Bőrharsnya-sorozat többi részében is feltűnően nagy hangsúlyt helyez az ember és a természet együttélésére, a természeti erőforrások kímélésre és okos használatára, elítéli az őserdőt fellármázó katonákat és a települések terjeszkedését az őserdő kárára. Ebből a szempontból nagyon fontos az a szempont az olvasás során, hogy Cooper – akinek korában még élő tapasztalat volt az őslakosok kiszorítása – önmaga és családja is része annak a terjeszkedésnek, amit elítél. Így az is megkockáztatható, hogy a szövegeken keresztül saját nemzedéke számára is próbálja elmesélhetővé tenni azt, amihez amúgy ambivalenciával viszonyul. A tájleíró részek nélkül az atmoszféra nagy része elveszik, a rövidebb verzióban az olvasó elé táruló kép pixeles, a teljes kiadásban viszont élesen kirajzolódik az a táj, amely előtt a történet nem játszódik, hanem amelyben a szereplők benne élnek.

Az utolsó mohikán legfontosabb szereplői Natty Bumppo, azaz Súlyomszem, a mohikán Chingachgook és fia, Uncas, a William Henry erődöt védő Munro alezredes és Duncan Heyward őrnagy, az irokéz Magua, az énekmester David Gamut és a két lánytestvér, Munro lányai, Alice és Cora. Cooper regényeiben a nőalakok nem túl sokrétűek, talán épp Cora lehetne a kivétel, a férfiidentitás – ami összekapcsolódik az amerikai és indián identitással –

viszont sokféle formában megjelenik, így érdemes ezeket az alakokat sorra venni.

Az indiánregények Natty Bumppo különböző életszakaszaiban játszódnak, *Az utolsó mohikán*ban Sóllyomszem már egy sokat tapasztalt, az indiánok és a fehérek között magát egyként kiismerő alakként lép fel. A leginkább kívülálló ő: fehér, de a delavár indiánok között nevelkedett, felderítőként az angolok mellett harcolt, de a mohikánokkal járja az erdőt, akiket azonban szintén némi távolságtartással, kívülről szemlél. Az indián életforma felvételével a természetbe kivonulva él a civilizáción kívül, mégis két kultúra határán. Az elbeszélő őt használja elsősorban, hogy fordítson a két kultúra között vagy a szereplők vagy az olvasók számára.

Az ifjúsági átdolgozás egyik feltűnő hiányossága a szereplők és kimondottan a felderítő istenhitének elmosása, aminek a Kádárkorszakban ideológiai okai lehettek. (Ez alól kivétel az énekmester David Gamut, aki viszont inkább komikus, kevésbé komolyan vehető figura, akire a többi szereplő is inkább félkegyelműként, a vadonban hasznavehetetlen emberként tekint.) Cooper mélyen vallásos volt, az epizkopális egyház tagja, az Istenben való hit és a túlvilág képzelete pedig meghatározza szereplői gondolkodásmódját is. Amikor Gamut és Sóllyomszem a sorsról beszélgetnek, az átdolgozásban csak annyi derül ki, hogy Sóllyomszem nem gondolja azt, hogy egy fensőbb hatalom által előre elrendelt a sors. Az eredeti szövegből azonban kiderül, hogy ő sem teljesen az istenhitet veti el, hanem azt, hogy Istent könyvek segítségével kell megérteni, szerinte a vadonban nyilvánvaló az Úr hatalma, és elmélkedik arról is, hogy a fehérek és az indiánok ugyanabba a mennyországba kerülnek-e. A többi szereplővel ellentétben – akik jól beazonosíthatóan keresztények –, Sóllyomszem hite inkább tűnik egyfajta természeti vallás és a kereszténység keverékének.

A két mohikán, Chingachgook és Uncas a „jó vadember” alakját testesítik meg, akik hősiések, bátrak, őslakosok, mégis nemes vonásokkal rendelkeznek, külsőre pedig az antik kultúra emberalakjait idézik. Ráadásul rokonaik a delavároknak, akik nem igazán vesznek részt a harcokban. Békés nép, akiket asszonyoknak csúfolnak az irokézek, ami arra is utal, hogy a harcra készség az, ami mércéje lehet a férfiasságnak az őslakos kultúrában. Cooper azonban ettől eltérő koncepcióját adja a maszkulitásnak és inkább az önkontroll, az igazságosság és a gyengék védelmét kapcsolja hozzá, tehát klasszikusan lovagias, inkább az európai kultúrához köthető jellemzőket köt a jó indiánokhoz. Uncas ráadásul fogékony az európai telepések viselkedésmintáira, főleg, ami a nőkkel való bánásmódot és előzékenységet illeti.

Cooper azonban az apa-fiú párost árnyaltabban festi le, nem teljesen makulátlanok ők sem. Sólýomszem például többször elmondja, hogy a skalpolás indián szokás, és nem is lepődünk meg, amikor az ellenséges irokézeket

52 Chingachgook megskalpolja – akkor azonban igen, amikor miután rászednek egy amúgy barátságos francia katonát, utána megy és megöli, ami csak a teljes változatban szerepel. Az a brutális jelenet is csak az új kiadásban olvasható, amelyben a lányok kiszabadítása után Sólýomszem sorra leszúrja a földön fekvő embereket, Chingachgook pedig megskalpolja őket. Összességében Cooper rendkívül pontosan próbálja kimérni, hogyan jelenítse meg az őslakosokat, Chingachgook és Uncas alakjai azonban nem az amerikai identitás letéteményeseit jelentik, hanem a „jó vadember” figurája mellett egy eltűnő kultúrát képviselnek elsősorban, illetve a civilizációtól távol élő, független, szabad ember megtestesítői is ők Sólýomszemmel együtt, akik számára azonban ez a szabadság egyre fenyegetettebbé válik.

A mohikánokkal szemben Magua a „rossz vadember” képviselője: a bosszú hajtja, kegyetlen és vérszomjas, az elbeszélő azonban vele szemben is próbál szimpátiát kelteni azzal, hogy elmeséli, Maguát alkoholizmusa miatt kínozták meg Munro. Ennek fontos eleme, hogy az alkoholt a telepések tervesszítették el az indiánok között, így a felelősség és az érintetlen kultúra megromlása ismét a telepésekre tolódik.

Munro ezredes és Duncan Heyward képviselik a civilizált embert, velük kapcsolatban fontos, hogy mindketten skót származásúak, azaz az angolok által nekik is lehet azzal kapcsolatban tapasztalatuk, hogy milyen elveszteni a függetlenséget. Ez alapvetően nem jelenti azt, hogy a regény két skót szereplőjének ellenérzései lennének az indiánok kiszorításával kapcsolatban, mégis hozzátesz a két karakterhez. Főleg a francia parancsnokhoz, Montcalmhoz képest jelenik meg, hogy miben befolyásolhatta az indiánokhoz való attitűdjüket a függetlenség elvesztése: míg Montcalm lenézi indián harcosait, addig Munro és Heyward bizalommal fordul a szövetséges indiánokhoz a lányok megmentésekor. Ráadásul Heyward a harcok során nemcsak sokat tanul az indiánoktól, hanem sokat visszavesz rasszizmusából is.

Bármennyit is beszélnek saját előítéletekről és próbálják alakítani azokat a szereplők, illetve bármennyire is szimpátiát kelt az elbeszélő az indiánokkal szemben, a különböző bőrszínű emberek keveredése tabu, és a nem indián szereplők ki is fejezik gyakran, hogy nem tartják magukkal egyenlőnek az őslakosokat. Például Sólýomszem ugyan az indiánokat imitálja, büszke arra, hogy fehér. Munro pedig nagyon szereti Cora lányát, de szégyelli bevallani, hogy anyja színesbőrű. Amikor Heyward megtudja, hogy ki volt Cora anyja, magában bevallja, hogy előítélettel tekint rá, így magától értetődő, hogy a szőke Alice-be szeret bele, aki a regény legérdekeltebb, legegységibb alakja.

Az olvasó érzékelheti ugyan a Cora és Uncas közötti vonalmat, ami Cora nem fehér származása miatt jöhet szóba, a teljes változatban a kettőjük közös túlvilági élete a temetési beszédükben is szóba kerül. Cora és Uncas halála megakadályozza a kettőjük közötti közösség létrejöttét, pedig teoretikusan etnikailag ez a páros lehetne az amerikai identitás egyik 53 alapformája. Cora hasonlóan kívülálló, mint Sólyomszem, különbség köztük, hogy utóbbi kulturálisan azonosult egy európai kultúrán kívül eső közösséggel, míg Cora származásánál fogva kerül a kívülálló helyzetébe. Nem véletlen, hogy ő az, aki kioktatja Heywardot arról, hogy nem a bőrszín számít. Az Uncas–Cora-páros helyett azonban Heyward és Alice lehetnek azok, akik megtestesítik azokat az amerikaiakat, akik a jövőben építői lehetnek a függetlenné váló gyarmatoknak Cooper világában: fehérek, de megértéssel és szimpátiával viszonyulnak az indiánokhoz, akikkel kapcsolatban személyes tapasztalatuk is van. Talán ez az a téma, ahol a mai olvasót a leginkább kidobhatja magából a könyv.

De miért is lehet érdekes egy olvasó számára Cooper regénye 2019-ben? Például azért, mert fordulatossága mellett humora miatt még most is szórakoztató, a társadalmi konvencióktól távol, a vadonban élő önálló, szabad, magányos hősök sem veszettek vonzerejükből. Ráadásul ma is aktuális a rasszizmus és az egyenlőség problémája, ahogy egy idegen kultúrához való viszonyulás módjaira és a korrektségre törekvő narratívára is példát ad, illetve olyan alakokat is felvontat, akik reflektálnak saját előítéleteikre. Emellett a természeti erőforrások észszerű felhasználása és az őserdő kizsákmányolásának elítélése szintén mai témák. Kérdéses viszont, hogy a mai tizenéveseket mennyire fogják meg az indiántörténetek. A *Nagy indiánkönyv* már nem magától értetődően népszerű regényegyüttes, így a teljes kiadás nem is feltétlenül őket célozza. Sokkal inkább egyrészt azokat, akiknek meghatározó olvasásélménye volt *Az utolsó mohikán*, másrészt pedig azokat, akiket érdekel az amerikai történelem egy izgalmas és elsősorban Cooper által tematizált szakasza, amely egy olyan őslakos, független közösség eltűnéséről is szól, amely a mai napig része az amerikai emlékezetnek. (*Park, Bp., 2019*)

John Joseph Mathews, oszász költő szerint a törzse szállásául szolgáló oklahomai dombok olyan szépen borulnak virágba tavasszal „mintha az istenek konfettit szórának” rájuk. Alig egy hónapig tart csak a tarka kikelet, a vas-

54 Vass Norbert

FÖLDALATTI, FEKETE RÉT

David Grann:

Megfojtott virágok

értéktelennek gondolt részére, az 1870-es években. Pár évtizeddel később aztán kiderült: itt található az Egyesült Államok egyik legnagyobb olajmezeje. Mintha egy örökké virágzó, fekete rétet fedeztek volna föl a föld alatt. Az ölübe hullt, kéretlen örökség kiszáradva visszavonhatatlanul megváltoztatta a törzs életét. Egy ideig mérhetetlen jóléttel ajándékozta/átkozta meg az oszászokat, rövidesen azonban fojtogató lett számukra. Valami olyasmi történt tehát velük is, mint a színpompás virágokkal szállásterületük lejtőin. A magasabbra törők elveszejtésükre szövetkeztek. Erről szól David Grann, az oszász törzset tizedelő kegyetlen gyilkosságsorozatot középpontba állító, bámulatos alaposággal és pompásan megírt, széles forrásapparátust mozgató, 2017-ben tényirodalmi kategóriában az Egyesült Államok egyik legfontosabb irodalmi díjára, a National Book Awardra jelölt munkája, a *Megfojtott virágok*.

A *New Yorker* oknyomozó újságírója eddig négy könyvet jegyez. A Percy Harrison Fawcett nevű brit felfedező történetét feldolgozó *Eldorádó, az elveszett város* itthon is hozzáférhető. Amint végzek ezzel a kritikával, el fogom olvasni, Grann ugyanis megvett magának a *Megfojtott virágokkal*. Profi munkát végzett. A korabeli lapok mellett ezernyi FBI-jelentést, esküdtszéki vallomást és bírósági jegyzőkönyvet nyálazott át, de magándetektívek naplóiból, kiadatlan visszaemlékezésekből, az Oszász Törzsi Tanács dokumentumaiból is mérített, valamint sok-sok háttérinterjút vett fel. Fotóalbumokat lapozott továbbá át, ahogy végrendeleteket és vagyonkezelői jelentéseket is tanulmányozott. Akkurátus fickó lehet. Ez persze messze nem elég ahhoz, hogy valaki izgalmas nonfiction-t írjon. Grann tizenkét oldalas ajánlott olvasmánylistával és huszonnégy oldal végjegyzettel közreadott szövege lehetne éppenséggel nehézkes, áthatolhatatlanul masszív monstrum is. A *Megfojtott virágokat* ehelyett jó arányérzék és átgondolt szerkezeti váz jellemzi. Valamint az elbeszél

tagabb szárú növények gyökerei elszívják aztán az apró virágok elől a tápanyagot, így azok elfonynyadnak hamar. Május ezért, az oszászok megfogalmazásában, a megfojtott virágok hava.

A törzset Kansasból költöztették az amerikai közép-nyugat ezen

dramát oldó lírai nyelv. Dicséret illeti a kötetet megjelentető Bookline-t is, a szellős tördelés és a fényképek egyaránt elősegítik a remekül jelenetezett, érdekesítő történet fogyasztását. Szóval a szedés a sztori alá dolgozik, de remek a fordítás is, és sajtóhibával sem igen találkozni a szövegben.

Témaérzékenység híján mit sem ér persze a lecsiszolt stílus, a 55 szakmai alázat és a dramaturgia. Grann márpedig ebben is jó. Látszólag egy, a szesztilalom és a dzsesszkorszak delelőjén, a rádió aranykorában megesett szövevényes gyilkosságsorozatról ír, ennek apropóján viszont mintha a demokrácia mítoszának eldeformálódásáról is elmélkedne. Mindközben pedig mintha olyan, már a huszadik század elején is ósdinak ítélt értékek mellett törne lándzsát, mint a hagyományok, a becsület vagy a közösségben rejlő erő.

Először világot épít, vagyis megismerteti velünk annak a kornak a legfontosabb jellegzetességeit, amelyben története játszódik. Felhúzza a húszas évek Amerikájának mediális kulisszáját, bemutatja az infrastruktúra és az orvostudomány fejlettségi szintjét, a korszak legfontosabb gazdasági hajtóerőit, illetve felillantja a politikai-társadalmi diskurzus néhány releváns elemét. Ezt lehet roppant unalmasan is csinálni, de szerzőnk elkerüli ezt a zsákutcát. A kapitalizmus szellemenye kapcsán például ahelyett, hogy közgazdaságtani vagy eszmetörténeti rózsapatronok puffogtatásával vesződne, egyetlen fotót közöl. A könyv 58. és 59. oldalán látható, 1893-ban készült, a prérin óriási port felverő, földfoglalásban érdekelt állampolgárok szekereinek hadát mutató, elmosódott fénykép többet árul azonban el a piacgazdaság ádáz küzdelmeiről az e tárgykörben írt könyvtárnyi tanulmánynál. Grann tehát takarékos és elegáns.

E két tulajdonság közül az utóbbi már csupán mérsékelten jellemezte az oszázs törzs tagjait az olajkutak felfedezését követően. A „rézbőrű milliomosok” – ahogy a korabeli lapok nevezték őket – számolatlanul költötték a könnyen jött pénzt. Párizsi szalonokból öltözködtek, gyémántberakásos gyűrűket és drágaköves fülbevalókat vásároltak maguknak. Palotáikban mexikói vagy fekete bőrű beosztottak lesték a kívánságaikat. Szinte teljesen eltávolodtak már őseik rítusaitól, ha viszont egy ünnepi alkalommal mégis összegyűltek, gyorsléptű lovak helyett böhömnagy autók mobilok jelezték, hogy oszázsok melegednek a tábortűz körül. De elfurikázhattak velük a világ végére is, a modern idők kihívásaival szemben mégis főként a mérték nélkül nyakalt csempészwhisky jelentett számukra oltalmat. Egyre többen hagyták el nyelvüket és törzsi neveiket, mégsem ment nekik egyszerűen az asszimiláció. Mint eltévedt időutazók, akiket az egykori közegük nem szólít már meg, az újat pedig máris unják, idegennek érezték magukat mindkét kultúrában.

Csakhoggy – mutat rá Grann – az új idők nem csak nekik hoztak változásokat. Számos marhaterelő ekkoriban vált meg széles karimájú kalapjától és cserélte azt zakóra meg nyakkendőre. És mivel a vadnyugat lassan benépeült, az útonálló is bünszövetkezetekbe tömörülve voltak kénytelenek

56 újragondolni szakmai előmenetelük lehetőségeit, de a bűnüldözésben is a professzionalizálódás idejét hozta el a korszak. A századforduló táján korrumpálódott, inkompetens seriffek helyett egyre többen kérték magánnyomozók segítségét. Egy magára valamit adó detektívnek pedig a pisztolytáskájában lapuló Colt mellett egyre fontosabb felszerelése lett a nagyító és a lehallgató készülék. A „jófiúk” szövetségi szinten is erősítettek. Az 1908-ban alapított, az FBI ősének számító Bureau of Investigation élére 1924-ben egy tejfelesszájú, ambiciózus protestáns jogászfiú került: J. Edgar Hoover. A neve ismerős lehet.

Az olajláz következtében megváltozott a Grann történetének központi helyszínéül szolgáló Osage megye településeinek képe is. A földszintes házak helyén a húszas évek közepére négy-öt emelet magasságú épületeket húztak fel. Ugyanabban az időszakban járunk, amikor F. Scott Fitzgerald hősei Long Island Iced Tea-vel koccintanak a keleti parti felhőkarcolók legfelső szintjein, és bár a nagy válság előtti optimizmus Oklahomában is adott, látni kell, hogy fény évekre járunk a Gatsby-kastélytól. A *Megfajtott virágok* sokoldalúan mutatja be számunkra ezt az ellentmondásoktól hemzsegő, felbolydult világot. A kötet által megjelenített tragédia magját viszont a most következő kérdés világítja meg a legélesebben. „[E]lítél vajon 12 fehér ember egy fehér vádlottat egy indián megöléséért?” Ugye, milyen egyszerű? Igaz, mennyire hűsbavágó?

Az igazság ráadásul az, hogy egynél jóval több gyilkosságról van szó. Nagyságrendileg nyolcvan-száz esetről. És a mögöttük fölsejlő sötét összeküvésről. Alighanem 1921-ben kezdődött. Abban az évben veszett nyoma néhány Grey Horse-ban élő indiánnak, és Grann elsőnek ezen eltűnések részleteit vizsgálja, majd fokozatosan nyitja objektívjét, mi pedig egyre több gyanús halálesetről szerzünk tőle tudomást. És egyre valószínűbb, hogy ezek kapcsolatba hozhatók az oszázs szállásterületek alatt talált töméntelen mennyiségű olajjal. A nyersanyagkészlettel, amely hajmeresztő pályákat indított el. Az Osage megyéből fölemelkedett, sikeres olajvállalkozók elnökválasztási kampányokat döntöttek el akkoriban. Nagyobb hatalmuk volt tehát a tintás Barnesénál is.

Késszúrások, koponyalövések, megmérgezett kutyák és egy fölrobantott ház. Grann bemutatja, hogyan vált néhány év leforgása alatt az unalmas oklahomai porfészek a zűrzavar földjévé. Könyvében romlottságról és leépülésről, beépített ügynökökről és nemtörődöm bűnüldözőkről, becsvágyról és karrierizmusról olvashatunk. Szívárogtatásokról és szabotázsokról,

a pénz bővületében elkövetett embertelenségekről. A nyomozás fonalát követve, az aktákba fűzött adatsorokból egy adott pillanatban összeáll a kép.

A meccs persze ezen a ponton messze nincs megnyerve még. A szerző kutatásaiból kiderül, hogy az igazságszolgáltatás alrendszere a bűnüldözéshez és a politikához hasonló mértékben volt annak idején megvesztegethető. Az összeesküvésben részt vettek orvosok, akik halotti anyakönyvi kivonatokat hamisítottak meg, de az elkövetők kezére játszottak a temetkezési vállalkozók is. Egy ponton túl ezért nem is a tettesek kiléte kétséges már, hanem az, megkapják-e vajon valaha méltó büntetésüket. Újra és újra a tragédia mélyén lappangó kérdéshez érkezünk: „elítél vajon 12 fehér ember egy fehér vádlottat egy indián megöléséért?”

Persze mi, olvasók kezdettől a megborult rend helyrebillenéséért szorítunk. A választás ezúttal igazán nem nehéz, szimpátiánkért elvégre egy még a nevében is patyolattiszta protagonista, Tom White száll ringbe. Egy semmitől vissza nem riadó, romlott gonosztevő áll szemben vele, egy báránybőrbe bújt agyafűrt farkas. Az összecsapás kimenetelét sportszerűtlen lenne ezen írás keretében felfedni, annyit fontosnak tartok azonban megjegyezni, hogy kettejük krimiként induló, posztwesternbe, majd pedig pszichothrillerbe csapó, végül tárgyalótermi drámában kulminál, államokon átnyúló párbajához végig az amerikai történelem adja a hátteret. Bár Grann az első oldaltól kezdve a szereplőire fókuszál, a díszlet is végig éles marad könyvében. És véleményem szerint a nagysága leginkább ebben áll. Az Osage megyén végigsöprő őrület bemutatása arra is alkalmat kínál ugyanis számára, hogy szembesítsen bennünket a huszadik század legnagyobb reményének, a diktatórikus rendszerekkel szemben egyedüli alternatívát kínáló nyugati világrendnek a hazugságaival. Ez pedig hátborzongató tapasztalat.

A *Megfojtott virágok* a kapitalizmus teóriájának és praktikumának bajvívását viszi tulajdonképpen színre. A birtoklásvágy szörnyű tragédiáját. És bár kíméletlenül közli velünk, hogy magasztos eszméi dacára az ember végső soron szörnyeteg, nem hallgatja el azt sem, hogy a legromlottabb rendszerekben is teremhetnek hősök. Olyan alakok, akik arra teszik fel az életüket, hogy, ha csak egy percre is, rendet tegyenek a körülöttünk kavargó káoszban. Vagy rávegyék az isteneket, hogy szórjanak olykor a legkietlenebb, véráztatta lejtőkre is pár konfettit. (*Bookline Könyvek, Bp. 2019*)

Nosztalgizálni kétféleképpen lehet: ellenségesen mindennel szemben, ami a jelenhez kapcsolódik – „régén minden jobb volt” –, vagy jólesően, elengedve az összehasonlítgatás szülte negatívumokat, hátradőlve, felszabadultan. Utó-

58 G. Szabó Sarolta

SZÖRP

A VHS-KAZETTÁN

Vass Norbert: *Indiáncseresznye*

bit nyújtja Vass Norbert új kötete, az *Indiáncseresznye*. A könyv szintiszta szórakozás, izgalmas időutazás – a kilencvenes évek gyerekeiről, de nem csak nekik.

A novellák térbe és időbe ágyazott jellemzői-

től a ma olvasójának nehéz eltekinteni, Vass írásai e korszak- és térségjellemzőktől függetlenül is megállják azonban a helyüket. Az ábrázolt gyerekcsapat történetei – barátságok születése, a felnőttek megértésére tett folyamatos és többnyire kudarcba fulladó kísérletek – örökérvényű témákat járnak körül, kortól, helytől függetlenül. A korszakjellemző elemek mégis fontos adalékai a kötetnek, a könyv fontos írói teljesítménye ezek pontos megrajzolása. A részletesen bemutatott tárgyak – VHS-kazetta, walkman, kontrás bicikli, kannás szörp, Mortal Kombat, Guns N' Roses, matricás Turbo rágó – pontos ismerete nélkül sok fontos vonását elveszíti a könyv, a cselekmény, az ábrázolt kapcsolatok finom bemutatása azonban arra enged következtetni, hogy a jövő olvasóinak is szórakoztató olvasmányélmény lesz az *Indiáncseresznye*. „Napok alatt bevágtuk a Zoltival a Liu Kang biciklirúgásának, a Raiden elektrosokkjának meg a Johnny Cage tökön ütésének a kódját. Azt, amikor úgy spárgába megy le. Vittük a kódfüzetet magunkkal mindenhova, és rotringgal vagy szagos tollal másoltuk kitépett füzetlapokra a mozgásokhoz a nyilakat meg a különböző billentyűk jelét.”

Az elbeszélői hang hús-vér kisgyereket tár az olvasó elé. A tíz-tizenkét éves fiú csapongva, sokszor esetlen mondatszerkesztéssel számol be hétköznapi kalandjairól: „Tudtam, hogy nem lehet tavasszal, a tilalom miatt csukát fogni, se sügeret, se süllőt, hogy vissza kell dobni a pontyot, ha kisebb harminc centinél, ha meg nincs huszonöt, akkor meg a compót, meg minden más méretkorlátozást is tudtam, és megtanultam tejfoggal ólmot harapni, de azt a kis tűt, a snecizőt, azt nem tudtam rendesen felkötni a damil végére sose, és amikor nem ment, odavágtam én is, mindent, ahogy a Linc most a paprikát.” Ez teszi nagyon élővé és így rendkívül olvasmányossá a könyvet – mintha élménybeszámolót hallgatnánk. Végig átcseng azonban a szöveg gondos megszerkesztettsége. Egy gyerekelbeszélő megalkotásakor nem könnyű megmaradni azon a vékony sávon, amely az erőltetett, infantilizmusba átszápó, gyermekinek tulajdonított hang és a hiteles, valós gyerekhangot

sejtető elbeszélésmód között van. Vassnak sikerül: az *Indiáncseresznye* egy kisfiú gondolataiba enged bepillantást, miközben körvonalazódik az őt körülvevő környezet. „Az nem volt viszont mindegy, hogy mit vesz az ember föl szánkózáshoz, mert vagy orkánt kellett húzni, vagy sok-sok réteg ki-nyúlt, játszós ruhát, különben nagyon hamar átázott. A legfontosabb 59 a zokni volt, hogy legyen rajta zsömlés zacskó, meg a csizma.” Az *Indiáncseresznye* tartalmas és élvezetes olvasmányélményt nyújt helyszíntől, korosztálytól függetlenül. Ennek egyszerű az oka: mindenki volt gyerek. Nem vállal magára nehéz szerepet a könyv, a történetek általános témákat járnak körül: iskolai rosszkodás, órák utáni edzés, barátságok születése, a felnőttekkel való alkudozás és értetlen fejkavarás cselekedeteik lát-tán. Az *Indiáncseresznye* nem elemez, nem magyaráz, se korszakot, se múltat, se jövőt.

Vass aprólékos gyűjtőmunkát végzett. Olyan részletekre figyelt, amelyek az újra rátalálás örömét adhatják az olvasónak. Budmil háti-zsák, minyon és kóla az iskolai büfében, iskola utáni trafik, GameBoy, Olympos narancslé, Tupperware, uborkás-vajas kenyér, parizeres *szendő*, LEGO, Balu kapitány, Tini Nindzsák, videotéka – és szörp minden mennyiségben. A kilencvenes évek néhány szóban. A címválasztás szépen csengő furcsasága is jó választás. Aki nem tudja, mi (lyen ízű) az indiáncseresznye, a novellák olvasásakor hamar választ kap – ha az olvasó a szerzővel közel egyidős, akkor pedig hálás lesz, hogy Vass emlékezteti egy régi kedvencre. A tizenöt novellacím közül több szintén a kilencvenes évekbe repít vissza: *Casio*, *Beagle boyok*, *Kontrás*, *Csusza*.

A borítón Szabó Ottó *Robotto Lunch Break Warriors* című sorozatának *Jetpack* (2015) című darabja szerepel, Véssey Endre fotóján. Egy robotot formáló, fém szobor és rajzok – talán egy másik robot vagy egy Tini Nindzsa teknőc sziluettje. A kissé összetett képválasztás is jelzi a kötet rétegzettségét. Látszólag egyszerű, ártatlan történetek ezek, olvasás közben mégis többet kapunk: végtelen humort (*Kontrás*) és olyan múltidé-zést, amitől mégsem leszünk szomorúak. „Befejezte közben a Szegedi anyja a mosogatást, és bekapcsolta a tévét. A Szerencsekerék ment. Neonpiros fil-cel jelölgette a műsorúságban, hogy mit nézne meg jövő héten, és mondta közben, hogy cé mint Cecil.” A kapitalizmus első éveit Magyarországon, a nagybetűs Nyugat csendes beáramlása, a délszláv háború árnyéka – a kilenc-venes évek bizonytalan éveit ezek. Vass novellái ezt a korszakot jelenítik meg gyerek szemüvegen keresztül, egy gyerek éleslátásával. A rendszerváltás utáni évtized eseménydús történései a kötetben mind csak háttérzaj: a Jugoszlávia felé tartó harci repülőgépek vagy a közeli laktanya a gyerekek számára csak érthetlenségükben, rejtélyességükben vannak rövid ideig jelen.

Bravúros megoldása a könyvnek, hogy a rendszerváltás utáni évek meghatározó eseménye, Antall József halálhíre egy *Kacsamesék*-idézeteken keresztül kap szerepet, rögtön mottóként. A Dagobert bácsitól származó mondat a könyv nyitányaként előrebocsátja az olvasónak: a novellákban
60 nem lesz rendszerváltást értelmező, korszakelemző, a felnőtt elbeszélői hangot gyereknyelvibe csomagolt okoskodás és nosztalgikus visszarévedés egy letűnt korba – a narrátor ugyanis kisiskolás, ezt pedig egy pillanatra sem felejtí el a kötet. *Kacsamesék*-idézettel indít, és Chopin *Gyászinduló*jával zár. Egyikhez sem találunk megbízhatófogódcót – töredékességükkel csatlakoznak a gyerekelbeszélő által megrajzolt, s így töredékes világképhez.

Vass Norbert első könyve, a *Hallgat* (AmbrooBook Kiadó, Győr, 2016) zenéről, irodalomról, kiállításokról, művészeti alkotásokról szól. Néhány oldalas, kritika- és esszészerű beszámolók látott, hallott, olvasott élményekről. „A betárcsázós internet és az első fájlmegosztók korában járunk. Másfél órán át vársz egy másfél perces punkszámra, de bízol benne végig, hogy megtérül a türelmed. És igazad lesz. Vagy nem, de azt persze magadnak sem vallod be. Később sem. Egy ideig kinyomtatod még a szövegeket, később hébe-hóba, online nézed csak a nótákhoz, végül a torrentkorszak shuffle módjának köszönhetően nemcsak a lírika válik számodra köddé, de odáig jutsz, hogy fogalmad sincs már, melyik aznap megjelent indie-banda kislemezére vasalod épp az inged.” Hasonló, édes-bús nosztalgiának az *Indiáncseresznyében* nyoma sincs, így lesz hiteles az elbeszélői hang: egy ártatlan, naív gyerekelbeszélő nem lehet borúlátó.

Mit hív majd elő évtizedek múlva a VHS, a kontrás bicikli, a magnókazetta, a *Kacsamesék* és a walkman – rejtély. Mi marad majd ezek ismerete nélkül Zubor Zoli, Forrai Lacika, Baranyai Ferike, Varga Zolti, Bözsöny Zsolti, Szegedi Roli és a többiek kalandjaiból a jövő olvasója számára – csak sejtethető. Ami biztos: Vass Norbert *Indiáncseresznyéje* egy generáció gyerekkorának tűpontos rajza, szépirodalmi emléke. (*FISZ – Apokrif, Bp., 2019*)

Az indián fiúnak évek óta hosszú volt már a haja, az idejét sem tudta volna megmondani, mikor volt utoljára rövidre vágatva. Most mégis elment a fodrászhoz, azzal a feltett szándékkal, hogy egészen rövidre fogja vágatni a haját. Ennek a fiú szintén indián barátnője egyáltalán nem örült, és sokáig vitatkoztak a dolgon. A fiú azonban kitarzott az elhatározása mellett. Úgy gondolta, hogy egy indiánnak is lehet rövid a haja. Vagy lehet akár teljesen kopasz is. Miért is ne?

Szűcs Balázs Péter 61

ELHATÁROZÁS

Amíg a fodrásznál várakozott, olvasott, vagy legalábbis megpróbált olvasni, de nem túl nagy sikerrel.

Elég hangosan szólt a zene, a fiú mellett ülő idősebb férfi pedig vég nélkül monologizált, de nem tűnt ijesztőnek, sokkal inkább egy egészen szelíd őrült benyomását keltette. Valami olyasmit mondott, hogy ő igenis szereti a tévét, és egész egyszerűen nem érti, miért van az, hogy mindig csak a tévézés okozta rettenetes károkról beszélnek, mikor pedig nyilvánvaló haszna is van a dolognak. Tévét nézni amúgy is igen kellemes elfoglaltság, semmit sem kell ugyanis tenni hozzá, a szó szoros értelmében semmit. Csak ülni és figyelni. Sőt, igazából még figyelni sem kell. Ez benne a legjobb.

Amikor a fiúra került a sor, beült a székbe, s megmondta a fodrásznak, hogy mit szeretne. Vágja le egészen rövidre a haját. Legyen levágva, és kész. Megpróbált határozottnak tűnni.

Az üzletben gyakorlatilag mindenki őt nézte. Vagy majdnem mindenki. Ami már önmagában is eléggé kellemetlenül érintette, de próbált nem törődni velük.

Minden rendben lesz, nyugtatta magát, miközben a haját vágták.

A zenére figyelt.

A fodrász dolgozott.

Nem tartott sokáig. Egyáltalán nem.

Mikor a fodrász végzett, a fiú felállt a székből, és a padlón heverő hajára pillantott.

Meg kellett tennem, gondolta.

62

Aztán fizetett, és halkán elköszönt.

Hazafelé azt kérdezte magától, hogy mégis, mire volt ez jó? Mit bizonyított be ezzel, és kinek? És tudta, hogy most aztán évekig növesztheti újra a haját. De nem bánta.

Van Szemző Tibornak egy nagyon fontos filmje Kőrösi Csoma Sándorról. *Az élet vendége*. A sok műfajú film legszebb jelenete, amikor a Himalája egyik szűk, egysávos hágóján teherautók forgolódnak a sárban, mély nyomaik jól láthatóak, próbálják kikerülni egymást a kanyarban. Nem könnyű. Sőt. Lélegzetelállító. De szó szerint. A magam részéről metaforikusan értelmezem, Csoma vagy a mi életünk nehézségeit is belelátva.

Csendes Toll 63

BÁRMI LEHET. TOLNAY IMRE FÉNYLŐ SARA

Lorand Gaspar (Gáspár Lóránd) erdélyi származású észak-afrikai orvos, francia költő, Pilinszky egyik fordítója kiadott egy zseniális első kötetet 1972-ben, *Sol Absolou, Minden földek földje* címen. Mindig is izgatott, mit rejt a cím a talányos versek előtt. De soha nem jöttem rá. A versek viszont varázslatosak, sziklásak, földesek, vörösek. „Gyönyörűség hogy egy napon a föld illata voltunk.”

Az itt kiállított műveket is bemutató katalógusban Pataki Gábor művészet-történész szakrális művészetről, transzcendens értékekről beszél teljesen jogosan. Mint a megújulás aktuális lehetőségéről. A megújulás ilyen irányba mindig aktuális. Hadd tágítsam most ki Sztarvinszkij elhíresült mondását a művészetre, hogy *minden zene szakrális*. És tegyük hozzá, hogy a riporter által feltett kérdésre most is ugyanúgy felelhetünk, ahogy anno a mester. Hogy akkor a kereskedelmi rádiókban hallható popzene is az? Nem, felelt tömören és mosolyogva a mester. Az nem zene. Így Tolnay Imrénknél is azt mondhatjuk, minden képe dokumentum az örökkévalóságról. Legyen az római falrészlet vagy fehér keréknyom. Szakrális minimalizmus, vicceskedhetné(n)k, ha ez nem lenne halálosan komoly megállapítás, és nem éppen Arvo Part jellemezné így saját zenéjét.

A monokróm festészet rajongójaként szívesen vállaltam a megnyitót. És azért is, mert régi vesszőparipámat elővehetem, és nyargalhatok vele néhány kört, miszerint jelet, nyomot hagyni a világban a művészet, főleg a képzőművészet elsődleges feladata. És jelen esetben éppen a nyomhagyás konkrét, művészi dokumentálása a célja a kiállító művésznek. És erre a fagyott vagy sáros keréknyomok éppen alkalmasak. Sőt.

Sőt, és ez a lényeg, minimális eszközhasználattal is lehet ábrázolni a valóságot, a világot és ami alatta vagy fölötte van. Nem a természet jeleit olvasni, mint indiánkorunkban, hanem a civilizáció, az ember jelenlétének lenyomatát. És mindezt ilyen művészi szinten. Magasan minimalizálva.

64 A jel(en)ben élve. És ha már nyomolvasásról van szó, ne felejtsük gyerekkorunk kedvenc és éppen újrafordított indiánregényeit. James Fennimore Cooper műveit. Szólíthatjuk bátran kiállító művészünket Nyomkeresőnek is. Bármilyen lehet művészet!

Uff, Csingacsugok beszéltek.

És ha már a F/föld a téma, az indiánok amúgy is mindenképpen megemlítenedők. Az ő földhöz való viszonyuk. Seattle törzsfőnök híres beszédét muszáj megidézni, mert gyönyörű vers is egyben, amit válaszként adott az amerikai elnöknek, aki a földjüket szerette volna megvásárolni. „Részei vagyunk a földnek, és ő a mi részünk - érvelt a törzsfőnök -, és a földet nem a szüleinktől örököltük, hanem a gyerekeinktől kaptuk kölcsön.” Költőien okos érvelés volt, a Nagy Főnök Washingtonból nem is tudott rá mit válaszolni. „A fehér ember halottai elfelejtik a szülőföldjüket, amikor a csillagok felé indulnak. A mi halottaink sohasem felejtik el ezt a gyönyörű Földet, mert Ő a vörösbőrű emberek anyja.” Seattle törzsfőnök beszélt!

[UTÓIRAT. túlsópARThaiku egy installációhoz]

Kiásni a hajót a parti fövény alól.
Templommá avatni. A benne maradt FÖLDET
oltáriszentséggé emelni. Bevonulni. Kikötni.

(Elhangzott a tatai volt zsinagógában 2019. augusztus 23-án.)

Valami azt súgja, apánk nagyon korán indul, ezért kinyitom a szemem, látom a tiszta zubbonyát, kihúzza magán. Vékony a teste, sosem láttam enni akkoriban, de ez a test nagyon erős és gyors. Gyorsasága nem a kerékpározásból következik, ellenkezőleg, akkor lobog rajta a nadrág szára, amikor felém tart az utcánkban, tolja hazafelé a biciklit, és szúrós tekintettel figyel a zéberségemet. Ma már na-

Kovács Lajos* 65

VERNEK VAGY MEGHALNAK

gyon öreg, ez a vizsgáztató figyelem mégsem kopott ki a szétoperált szemgolyókból. Csak egy pillanatot kell késnem egy-egy válasszal, s már fordul el, összetörik az arca, lemondóan szopogatja a felső műfogsorát. Akkoriban sokat ülök az utca porában, eszembe sem jut a későbbi jelző: porbafingó vagyok. Játsszom, még semmi forgalom az utcánkban, néha katonák menetelnek a lőtér felé, nagyot kerülnek, mikor a mi utcánkban köhögik föl a lefingott port. Olyankor van idő félreállni, de az se baj, ha ülve maradok, egykedvűen kikerülnek, rengeteg barackot nyomnak a fejemre, kis időre abbahagyják a vezényszavak bőfögését, és locsogásra váltanak, ismeretlen fiúkat emlegetnek, talán saját magukról beszélnek, de elnyeli őket egy vezényszó és az égi füstölgő por.

Apánk mindig egyedül jön. Már az utca elején látom a lobogását, nesztelen a lépése, ezért nem bízom a szememben. Hallanom kell, hogy tényleg ő közeledik, már nem egyszer megcsalt a látvány, mások miatt ugrottam fel, még futottam is pár lépést, aztán menekültem az udvar felé a szégyenemmel. Errefelé sok megjegyzést tesznek, ha felsültél, anyánk nehezen viseli el a tréfát, durvaságot és erőszakot szimatol minden kiélezett szóban: „szívesen lennék az apukád”. Anyánk a frontra gondol, ami még nem elég távoli élménye, fölkap, továbbmenekít a meseház konyhájáig, leültet, „minek kell neked folyton a piszokban ücsörögnöd?”. Nézem a kikapart hamut a *porhét* alatt, a szomszéd Schönfeldéknél sparherdet mondanak, de nálunk mindig anyámnak van igaza. A *porhét* alatt is piszok van, a miénk, néha füstöl egy kicsit, anyánk lelocsolja, attól köhögünk, kinyitjuk az ajtót, átlátok a közös udvar szemközti házába, Dezső úr hangját is fölerősíti a hirtelen támadt közelség, káromkodik, mindig káromkodik, ha azt hiszi, hogy nem hallom. Anyánk nemcsak főz, de dolga van a ház mögött, oda nem visz magával, már elérem a kilincset, kinyitom, iszkolok az utca felé, a porba, piszokba.

Apánk nadrágja a bolond asszony háza előtt lobog, innen már biztosan felismerem, ugrani kell, apánk még éhesebben vágtazik felém, a gőgös svábék előtt fogunk találkozni, ennek pontosan így kell történnie, ha lekésném a vaskaput, apánk kedvetlenebb magasságokba emelgetne. Az oldalának

támasztotta a biciklit, áthajlok apánk válla felett, szemügyre veszem a változásokat, de most nincs semmi jele a bajnak. Zöld és vastos minden vascső, csak a múlt heti karcolások kezdtek el rozsdállani, amikor apánk nem a vasút felé indult, hanem Bicskére, de elkésett, késve értek haza anyánkkal

66 a kapálásból, meg kellett már lennie a káposztásnak, mindenáron be kellett fejezni, aztán állva hajtott egész úton, éhesen és állva, mert sosem reggelizett, a dinnyei kanyarokban aztán nem tudta tartani az utat, biciklistől belehempergőzött a kukoricásba, elveszett a sapkája, csak hazafelé találta meg, egész nap retteget miatta, mi lesz, ha ellenőrzést kap, és megkérdezik, hol az egyensapkája... De ez már régen volt, a múlt héten, követhetetlenül távolodó időben. Most a sapka is a fején van, de látszik, hogy megtört a sültje, a hempergőzés következtében történhetett, a törés mentén fénytelen a kemény lapocska, apánk újabb kérdéseket várhat majd ellenőrzéskor.

Minden reggel korán elmennek. Lopakodnak, előlem szöknek, tisztában vagyok vele. Mióta egyszer elvittek a káposztásba, már itthon mernek hagyni, mondtam nekik, ha oda mennek, akkor nem sírok. Nem vagyok könnyező fajta, de érzékenységben anyánkra ütöttem, nehezen leplezem, ha bajom van. Anyánk idegesen és gyorsan dolgozik, apánk megpróbál vele lépést tartani, aztán feladja. Nincs miatta szóváltás, anyánk cselédlány volt, senkit soha nem bírál, csak a nézéséből olvashatjuk ki a véleményét. De hiába is kérdeznénk. Ha itt az idő, leütik a sarat a kapavasról, apánk a vázra ülteti anyánkat, két kórótermet, messziről akár egynek is láthatod őket. Anyánk nem tud kerékpározni, fél a masinától, de apánk akadály nélkül a vázra ültetheti. A poros melléktucákban is biztonságosan találja meg a gyepes, kemény csapásokat, ahol nem farolnak a kerekek, nem fognak feldőlni. Sosem dőltek fel. Anyánk fürgén ugrik le, ahogy a mozi reklámokban látták, csak nincs meg hozzá mindig az égbe bámuló mosolygás. Bejönnek, apánk átveszi a tiszta zubbonyt, kihúzza magán, megint mozifilmből ismert csókot váltanak, anyánk szemében elindul a másodpercmutató, én titokban lesem őket az ágyamból, örülnek, hogy csukva a szemem, kibírtam a káposztást, kész a kapálás. Apánk indulhat távirdázni.

Későn ér este is haza, másképp tolja a biciklit, mint ahogy szokta. Látom rajta a sérüléseket, szaga van a vasnak, apánk mutatja, hogy meghegesztették. Eltörött, jobban, mint a sapka sültje, egész nap ezzel járt zavart elhárítani, csak délután érzékelte a lötyögést, mikor elfogyott a munka, és elkezdett figyelni magára. Addig csak a fájós válla, térde zavarta. De az ő csontjai kibírták a nagy esést. A kormány törött el, keresni kellett egy jó embert, aki pénz nélkül is megcsinálja, ajánlottak neki egy svábot meg egy felvidéki magyart. A földihez kellett volna menni, mégse vele kezdte, az jó lesz összefogni, ha innen elutasítják. De a sváb intett, hogy hagyja itt, egy óra

múlva kész lesz. Került egyet a faluban, nem akart beszélgetni. Sosem akart idegenekkel. Félt a kérdésektől, a fellángoló haragoktól. A sváb a téveskertbe tolta be a biciklijét, ez nem volt baj, azoknak mindig fontos, hogy a telefonnal jóban legyenek. Apánk bosszankodott, ez magától is eszébe juthatott volna. Egy óra múlva a falnak támasztva várta a zöld bicikli, a sváb rég elment, csak a portással kellett pár szót váltani. Az meg – szerencsére – szófukar volt.

Mikor mesélt apánk erről? Biztosan sokszor, de akkoriban miért mondta el? Mindent elmondott, és aztán még nagyon sokszor. Egy ökölnyi gyerek mindent tudott, még napokig csak beleszimatoltam a hegesztésszagú levegőbe, és már egyedül is nevetni tudtam apánkon, aki állva hajtja a pedálokat, mert képtelenség, hogy egy percet is késsen, pedig innen el fog késni, ez már nem is vitás, mégis eszelősen, izzadtan, fuldokolva rohan a becsülete után. Nem késhet!

A falu végén meglátja a vizsgaoszlopot, azon rá tud csatlakozni a fővonalra. Csalni fog, de a becsület nem bukhat el egy csaláson. Kifújja magából a félelmet, jelentkezik a központnál, mintha már a postán lenne. A pestiek nem tudják, hogy most csalja meg először őket. Rutinból fogadják a bejelentkezést. Apánk rövid és sietős, nem bánják, kilépnek a vonalból. Apánk tovább rohan, még eszelősebben, mint eddig tette. Nem érzékeli, hogy kopog a kormányvas, lötyög az egész tákolmány. Be kell érnie, mielőtt újra hívják, és bemondják a hibákat. Az udvaron hallja a csöngetést, szinte betör az irodájába, nincs visszaút, ismét csal: „elszívtam egy cigit az udvaron”... De senkit sem érdekel, nem tűnt fel a lassúsága. Sorolják a bejelentéseket, apánk írja, a hátán hideg víz csorog, fél a megfázástól. Egész nap rohan és izzad. Fogynak a fogyaszthatatlan kilói...

Ferikét óvták mindenkitől. Ha játszottunk, a kör szélén ténfergett, nem lehetett behívni, elzavarni sem, élettelen volt minden mozdulata, iránytalan és hangulattalan is. Nem lehetett tudni, kire és mire néz összeszűkülő szemhéja alól, soha nem voltak játéka, semmit nem birtokolt, és semmit nem akart senkitől elrabolni. Üres, kifordult tenyerével mindent megtapintott, ami mellett elment, mintha ezzel biztosítaná az egyensúlyát. A lányok ráütöttek érte, mert a combjukat simította meg, a falak mentén lehorzsolta a saját bőrét, legszívesebben a fakérgék mellett ácsorgott, ilyenkor a háta mögé tette a tenyerét, és hosszan dörgölözött vele. Az óvónők eleinte betegesnek mondták érte Ferikét, hallottam sokszor, amíg elmerült tekintettel rejtőzködtem előlük a pad közelében. Öregóvónő néhányszor átsétált az udvaron, Ferike mögé próbált kerülni, hogy jól lássa a tenyér mozgását, de Ferike éber sietséggel forgolódott a fa tengelye körül, soha nem engedte kilesni

a titkát. Öregóvónó hahotázva zuhant vissza a helyére, és lassan feladta a megfigyelés boldog kielégülését, pedig ő mindig mindent tudott, mindenkinél jobban, és ha valakit megragadott a csuklójánál, azt addig vonszolta, faggatta, rikácsolásával addig ríkatta, amíg csatákat, végül háborút
68 nyert. Ferikével azonban egyoldalú békét kötött, egyre nehezebb kísérleteit is abbahagyta, Ferike pedig elfoglalta a tapintható világ minden elhagyott zugát.

Ha jöttek érte, mindkét tenyerét anyja hasára tapasztotta, magas aszszony volt az anyja, az óvónók is felnéztek rá, és csak egyszer próbálták a kelyeiket összeszedni. Ferikét az anyja a combjához ragasztva cipelte kifelé mindig, olyan volt, mintha rosszul enyveztek volna fel a plakátot a falra, le sem szakadt róla, hozzá sem simult.

Orvos is látta Ferikét, amíg vártunk egymásra, őt sokáig forgatták a terem közepén, Ferike félmegtelen riadalma nem váltott ki senkiből együttérzést, a doktor sem változtatott a szokásain, próbálta járattani a kisfiút, aki azonnal a kisszékek homályába menekült, rombolónaszádként tologatta szét maga előtt a gyerekbútorokat, és nem akart visszaállni a terem üres közepébe.

Anyánk sokáig beszélgetett egyszer Ferike anyjával a nagy kőfal mellett, a futballpálya kerítésénél. Unalmas és végeérhetetlen volt a délután, eleinte csak pár lépésnyire távolodtam el, aztán mindig messzebbre bátorított a figyelem hiánya. A kőkerítés sarkán már a temetői gyalogösvény következett, a félelem kertje volt súlyos sírköveivel, gyorsan elkoptatott szögletes földhányásaival. Ferike az anyja testét tapogatva körözött, ha elengedte, rátenyerelt a kőkerítésre, s már kapott is vissza a szoknya, a magas pulóver durva szövete felé. Nem jött utánam, és nem mondta meg, hová követne szívesen az anyja nélkül, egészen egyedül, nekibátorodva, amilyenek magamat gondoltam ebben a kibogozhatatlan zűrzavarban. Anyánk később megrémült az idő múlásán, mert temetésre harangoztak, és mi nem szeretünk a temetői menettel ellentétesen settenkedni a drótkerítés innenső felén. Anyánk akkor kezdett el minden temetésen fontoskodva sorba állni, eleinte csak a háta mögött, később azonban már a kántor közelében, erős, kicsit vontatott hangon kísérve az énekeket. A falujából hozott hajlítások és szófacsarások nehezen koptak le a stílusáról, magára vonta a figyelmet, egyesek nem vették jó néven a tolvaksát, pedig csak azon mesterkedett, hogy ismerősöket szerezzen nekünk, akikre számíthatunk, ha bajunk esik. Apánk nem ismerte ezt a szokását, ő sosem járt temetésre, amíg csak ismeretlenek gyászát kongatták a harangok. Anyánk mindig keresztet vetett, ha harangoztak, megállt, akármit csinált addig, és csak a kongatás végén folytatta a megtört mozdulatot.

Engem a kapuban hagyott, tudta, hogy nem megyek messzire, ha elindul a gyászmenet, követem őket. Anyánk a pappal együtt lódult neki a futásnak,

elsőként ért a kapuba, ahol már futottam mellette, mint a váltófutók az atlétikai pályán. Csak anyánk nem fékezett, amíg el nem értünk a főutcáig.

De volt értelme a kíváncsi tekintetek kiolthatatlan érdeklődésének, anyánkat egyre többen ismerték, jó köszönő asszony volt, nem lehetett őt megelőzni, és tökéletes memóriával őrizte magában az arcok 69 összetartozó információit. Mindenkit név szerint ismert.

Ferike akkor már messzire sodródott tőlünk, anyjával együtt, hiszen ők viszolyogva kerülték a temetőt, a hosszabb óvodautcán közlekedtek, s csak a mi utcánk túlsó végén, a kis trafiknál érintették meg az útvonalunkat. Odáig már csak tekintettel lehetett kísérni a mozgásukat. Anyánk pillantása azonban utolérte őket. Én már készültem befelé a libatojás reményében, a megtalálás előjogát anyánk fenntartotta nekem, és a hosszúra nyúlt délután türelmetlenné tette a zsákmányszerző ösztönt. Anyánk azonban nem nyitott kaput, csak állt előtte, és az utca túlsó végét fosztorgatta a tekintetével. Megragadta a karomat, a lábam alig érte a földet, úgy vonszolt maga után. A saját jajveszékelésemtől nem halottam Ferike anyjának nyűszítését, erősebb hatással volt rám a moraj, ahogyan a rettenettel birkózott a kis trafik körül összetorlódnó falunépe. Anyánk is jajgatni kezdett, pedig semmi mást nem láttunk még, csak formátlan tömeget hullámozni és ordítózni. Ferike anyja sem volt látható, de éles sívítása most már megrepesztette az én önző belső csendemet. Anyánk nem tudott átvergődni a csoportosuláson, közben szirénázott a hátunkban a mentő, nem tudott léket ütni a sűrű emberfalban, káromkodott az orvos, mire szétrobbant az erőd – Ferike körül. A trafikos lépcsőjéhez ütődve, kifacsart testtel feküdt, rémületesen nyitott pupillája egyszerre nézett a száznál több ember szemébe, elviselhetetlen volt ez a számonkérő ámulat. Anyánkat elveszítettem, a látvány gyötrelmétől azonban szabadulni szerettem volna, ezért együtt sírtam végre száznál több emberrel, csak én a magam eddig ismeretlen halálfélelmét lökdöstem kifelé a testemből. Nem tudtam kihátrálni a képből, ahová a lábak között furakodtam be, soha nem fogom összerakni a képhez tartozó szavakat, ahogyan száznál több ember csúri-csavarja a történetet, aminek csak mi tudjuk anyánkkal az elejét, és ők ketten tudják a végét. Ferike leszakadt anyja tapintásáról, két doboz Munkást kellett vinni, Ferike apját szolgálta a trafik, néha egy doboz cigi járt hozzá, egyszer ezt is megbeszélték anyáink, hirtelen eszembe jutott ez is. Ferike félelme a kicsi trafiktól a pincsi-kutyák sorsát példázta. Ha nem is madzaggal, de kikötötte őt a sarokra a gazdához tartozó hűség. Ferike mellett ölelte át a koszlott trafikfalat, hozzádörzsölődve lépegetett minden irányban kettőt, aztán hármat. Aztán befordult abba az utcába, amelyikben laktak, ahová naponta megérkeztek, de ahová még soha egyedül nem próbált elsétálni. Araszolt, a mellén leszakadtak

a gombok, olyan szorosan tapasztotta magát a palánkkerítéshez. Iszonyatosan megnőtt a távolság így egyedül, mégsem akart visszafordulni, mert közeledett a haza, és hihetetlen volt, hogy egyedül is közeledik. Elfogyott a palánk, és rozsdává változott minden. A drót mögött ideges kutya fenegetőzött, ezen az oldalon mindig a járda belső szélén közlekedtek, nyálas és mocskos volt az állat, anyjától megtanulta, hogy magasra emelt orral kell semmibe venni a dühöngését, de az ő orra alacsonyán maradt a magasban is. El kellett engednie mindent, hogy megszabaduljon a közeli látvány rettegésétől, hátraszédült, alig tudott megkapaszkodni a járdán. Forgatta a fejét, elveszítette a tájékozódó képességét, percekig imbolygott ebben a zavaros egyensúlytalanságban, mire fölismerte a trafikot, az anyja emlékét, és azt is megértette, hogy a dühödt fenevad ázni kezdett a rozszant drót alatt. Soha nem futott még, soha nem engedte el a világot, kétségbeesés volt-e, ami átsegítette első önálló döntésén, vagy a fejletlen ösztön... Futott, és ő tudta, hogy nem tud futni. Elengedte a világot, és sejtette, hogy ezzel a világ engedi el őt. De ott volt a kanyarban, a másik, a láthatatlan falon belül az anyja, akivel együtt ott volt a világ helyreállt rendje is. Ferike futott, ahogyan ő futni tudott egyáltalán, és megpróbált a szögletes fallal együtt dimenziót váltani.

Az egész falu rázta az öklét. Hogyan lehet egy sarok kellős közepére villanyoszlopot állítani? Egy beláthatatlan kanyarban...

Anyánk ijedt kiáltozását hallom, a nevemet, mintha én futnék a sarok felé, és engem várna a halál. Egyszem fiúk vagyunk Ferikével, fekszik a lépcsőhöz csapott fejével, hátrálni szeretnék tőle, de nyom a tömeg, amíg a rendőr káromkodni nem kezd valahol hátul, anyámnak is utat nyitva. Éjjel még farkaszemet nézünk Ferikével, nehezen alszom el, anyánk is sóhajtozik, apánk kerékpáros története a törött kormányval elhamvad az éjszakával, Ferike most napokra elfoglalja nálunk a teret, a szögleteket. Még hazafelé megállunk a temetésén, várom anyánkat a vaskapuban, a tenyerem a csőre tapasztom, erősen izzad. Anyánk hangja a kántorénál is messzebbre száll, a kántornak ez is egy a sok temetés közül, mi pedig Ferikét búcsúztatjuk. Anyánk később gyakran megy az óvodai úton velem haza, találkozunk, Ferike nélkül is, ha beszélgetnek, anyánk mindig rajtam tartja a szemét, és eggyel több és eggyel kevesebb ember tartozik hozzánk az új faluban.

Nincsenek otthon. Már egyedül is haza tudok jönni, hat éves múltam, délben elküldenek, anyánk olyankor dolgozik a földeken. Kihalt falu ez, csak a temető mellett érzem a levegő mozgását. A főutcáig sietősre fogom, ott hosszasan álldogálok. Mindig jár arra valaki, majd átvisznek. Nem jár sok autó, mégis félek az átkeléstől. Apánk is innen érkezik mindennap, későn, sötétedés felé.

Átkísérnek. Sokan ismernek, anyánkat kérdezik, innen a barátság. Anyánk mindig jelen van. Az utca is alig él, szinte mindenki dolgozik. Nem értem, mit jelent, de anyánk kapálni szokott, vagy szedeget valamit a földelken. A kapuig mégis reménykedem. De zárva van. Dezső úr a szomszédban üvölt valakivel. Engem úgy szeret, hogy apánkat ki nem állhatja. 71 Anyánk Dezsőnéit szereti, ők összetartanak, de a férfiak erről alig tudnak valamit. Anyánk könnyebben leplezi a barátságot, mert apánk nap közben nincs itthon. Dezső úr azonban mindig itthon van, ezt senki sem érti, de jobb nem firtatni. Dezső úr szeret fenyegetőzni. Mindenkinek azt mondja: elvitetlek, te piszkos reakciós! Apánk szeret nekibátorodni, mióta elkerítették kóróval a közös udvart, csak egymás fejét látják, mikor átkiabálnak. Anyánk taszigálja a ház felé apánkat, Dezsőnéni csak az ajtóból csendesítget, őt így is megverik, mindig van egy monoklija.

Hallom Dezső urat káromkodni, most nem akarom, hogy szerezzen, eszembe jutnak anyánk földije, el kell mennem hozzájuk. Elérek az utca másik végéig, átnézek a villanyoszlopra, Ferike nincs ott. Amúgy minden maradt a régiiben.

Elfordulok balra, ahogy a katonák menetoszlopától láttam. Bent menetelek a porban, hallom a visszafogott csörömpölést magam mögött. Vezényelek. Hirtelen megáll előttem a cigány fiú, aki kisebb is, elesettebb is nálam, mégis félek tőle. Ez felbátorítja. Mész hozzájuk, mi? kérdezi, és értjük egymást. Megyek, mondom rekedten, ez nagyon tetszik neki. Be vagy gazolva? Beszartál? Szereti látni, hogy az ő erősödő bátorságával hogyan olvad el az önbizalmam. Legutóbb sár volt, az új gumicsizmámmal tapostam a latyakot, akkor is a földiékhez mentem, nekem keresztanyám, de ritkán szólítom így. A cigánygyerek elkezdte volna leszedni a lábamról a csizmákat, csak keresztanyám éppen kinézett a kapun, hát megmenekített. A gyerek nem szaladt el, csak a másik oldal biztonságából integetett mindenféle disznóságot. Keresztanyánk tudja, mikor átkozódnak, olyankor csak azt mondja: szálljon rátok vissza! A cigányfiú kiköp, és morogva hazafelé indul.

Most nincs keresztanyám, se leszedni való rajtam. A cigányfiú ott ül a keresztanyámék kapujában, és úgy tesz, mintha nem látna. Kikerülném, de elém farol. Túrja a port, marokra veszi, beledobja a cipőmbe. Megint a lábbelimet akarja? Már készülök levenni, de el kell ugranom, mert most a fejem fölé hajtja a marék port. Nem akarsz velem kimenni a szögkóvácsokhoz? Akkor sem mondanék ellent, ha nem akarnék. De apánk már régen ígéri, mégse visz. Félek válaszolni, meg attól is, hogy most is lemaradok a szögkóvácsokról. Apánk szeget mond, ez a fiú szöget.

Tőlem mehetünk, szalad ki a számon a kívánság, amihez most semmi közöm. Összezavar a félelem. Föláll, mezítláb van, ez gyanakvóvá tesz.

Na, nem méisz? kérdezi követelőzve. Csak utánad, mondom neki fuldokolva. Úgy nem lehet beszélgetni, mondja, és elém köp. Utálok a köpést, gyorsan nekiindulok. Nem tudom az utat, de sok választék nincs. Az egyik a lőtérre vezet, ott biztos nincs kovácsműhely. A másik utca kanyarodik, az
72 egyik házban szintén földiek laknak, talán majd ott megoldódik a helyzet. Deszkapalánk a kerítésük, nem látom őket, de hallom, hogy itt van keresztanyám is, beszélgetnek az udvaron, ha kinéznének, megszabadulnék. De nem így van rendelve. Két házzal odébb már hangosan mesél a cigányfiú, biztonságban érzi magát, pedig a Cimbalmosék előtt még lapult a palánk mellett.

Átvágunk a réten, senki sem gondolzza, térdig ér a gaz. Messziről halatszik a munka. Nem tudom még, mi az az üllő, de a kalapácsot apánk is sokszor használja. Fölmászunk az ablak alá állított padra, éppen belátunk a műhelybe. Tűz és izzás minden, félmeztelen fekete emberek mozdulatait próbálom megérteni. A cigány fiú szájában hosszú fűszál, vigyorog a megilletődöttségemen, látja, hogy végleg fölém kerekedett. Cseng a fülem még éjjélkor is, de most délután van, és gyökeret ver a lábam a pad magasságában. Néha kijön valaki, rágyújt, mások isznak, köpködnek. Feketét. Undorodom, mégis megnézem újra és újra. Ők ügyet sem vetnek ránk.

Mi a neved, kérdezi egy cigánylány, ő is kisebb nálam. Csak szoknya van rajta, mikor leül mellém a padra, látom, hogy nincs bugyija. Tetszik neked, mi? kérdezi a fiú. Húzd föl, parancsol a lányra, de elfutok. Erővel visszahoz, a lányka csak nevet rajtunk, a derekáig emeli a szoknyát. Azt akarják, hogy fogjam meg, cinkosan kinevetnek, vonják a kezem. Valaki pofon vág bennünket, én előreesem, ők hátra, ezzel időt nyerek, iszkolok vissza az úton, nem merek hátra nézni, biztos vagyok benne, hogy gyorsabbak nálam. De csak a nevetésük kísér, amíg a kanyarutcába nem fordulok.

Keresztanyám megy hazafelé. Kilihegem magam, addig el is tűnik a kanyarban. Távolról követem. A kapuban megáll, körülnéz. Csóválja a fejét. Rájött, hogy követtem. Játszol velem? kérdezi, és beterel az udvarba. Mélyet szívok a levegőből. Lehet, hogy mégis szeretek nála?

Anyánk egész délután nem bír velem. Nem tudom, mit jelent. Szeretnék szilvát enni a fáról, anyánk folyton azt mondja, hogy zöld. Makacs vagyok, ő nálam is erősebben. Dezsónéni áthajol a kórókerítés felett, anyám pártjára áll. Elveszítem a türelmemet, toporzékolok. Anyánk kerek szemmel csodálkozik, ilyet még nem látott. Víz kell ilyenkor a nyakába, mondja Dezsónéni, de nem fogom fel. Tetszik, hogy ellenállok. Anyánk bemegy, aztán lábassal érkezik. Gyanútlan vagyok, talán azt hiszem, hogy nyertem: a lábasba szedjük a szilvát. De csak a fejemre zúdított hidegvíz sokkjára ébredek. Összeomlik minden ellenállásom, szégyentelenül bömbölök, anyám húzgálja rólam az

elázott ruháimat, már velem bög, Dezsőnéni hatalmasakat nevet, Dezső úr is elégedett velem, mikor meghallja a történetemet.

Apánk este két nagyot ver a fenekemre, aztán kitesz az ajtó elé: menj szolgálni. Szógáni, így mondják. Egyiket sem értem. Várom, hogy valaki értem jöjjön. A kert felől már erősen sötétedik, de lobban helyette új 73 fény. Tűz ragyog, máglya, messzire látszik. Átmászok a szilvafákat védő drótkerítésen, még nem merek közel menni, de ott tart a csodálkozás. Táncolnak, isznak, fogdossák egymást, sok gyerek pedig ágakat dobál a máglyára.

A cigány fiút is látom, meg a kislányt. Ugyanabban a ruhában vannak mindig. Már hetek óta nem találkoztunk. A sötétben állok, nem ismerhetnek fel. Élvezik, amit csinálnak, már zene is van. A kerítéshez tapadok, otthonról leszakadva, innen még kilöködve.

Állandóan őket nézem. A lányka futása, ügyessége megbűvöl, és iriggyé tesz. Halogatom a döntést: vissza vagy tovább? Meleg van az emlékezetemben, nyár lehet, lassan hal meg a nap, de a földühített tűz már legyőzte a fényét. Sok a félmeztelen ember, fénylenek, ahogyan kiizzadják magukból az italt, az ugrálás fűjtató energiáit. Parancsokat osztogatnak a zenészeknek, nem túl jó a banda, el is zavarják őket, inkább kanalakkal és vízeskannákkal csörömpölnék az énekeikhez. A gyerekek utánozzák őket, nekem is dobolnak a lábujjaim, a kálvária felett hirtelen fölbukik a hold, a lángnyelvek megerperzselik a nagytányér szélét, vagy talán az égből csordul a máglyáig a lángolás. Összezavarodva és bénultan támasztom a kerítést, az éjszaka fénye kúszik felém, ahogy a hold a közeli fák fölé ágaskodik. Látom apánk forgolódo futását a tűz körül, de nem tudom, hogy engem keres, rólam kérdezősködik, csak látom, hogy rázzák a fejüket, és táncolnak tovább a maguk örömére. Mintha nem tartoznék sehová: szolgálni küldtek, majd tíz év múlva ezt is megértem, de most értetlenül állok az utasítás előtt. A hideg víz helyrebillentette az engedetlenségemet, meg akarok felelni a parancsoknak. Keresem a szolgálatot.

Végre meglátnak, odafutnak hozzám mind a ketten. A cigány fiú két nyújtott karral támaszkodik a kerítésnek, a fejem mellett a két keze, lihegését érzem a bőrömon, a nyakamon. Ennyivel kisebb nálam, mégis félek tőle. A kislány leül elém, és várja, mi lesz. Megvered? kérdezi a fiútól. Majd megverik otthon, mondja a fiú, ettől hirtelen hűsvér emberré válik az apám, de csak a szemem mozgása változik meg, a testem várja, hogy ezek itt ítéljenek fölöttem. Megszöktél, mi? Vigyorognak mind a ketten, tetszik nekik. Tetszem nekik. Ezek nem verni jöttek, hanem megcsodálni. A két kar leereszkedik, szabad vagyok. Csak apánkat keresem, de egészen a kálvária tetejéig sehol nincs már a képben. Nem mondtátok, hogy itt vagyok? Vonogatják a vállukat. Mi ugyan nem tudtunk semmit...

Segítsetek! Bakot tartanak, mutatom nekik, amit a szomszéd fiúktól tanultam. Semmi kis súlyom van, sovány vagyok, egyszázbélű, mégis megrogynak alattam. Rájöhetnek, milyen nagy hazugság a fölényük, de csak haza akarok menni. Megérezem, hogy az idő kiszakadt belőlem, és otthon
74 anyánk rémületét, apánk tehetetlen haragját meg kell váltani. Most lesz csak nagy a verés, mégis rohannék haza. Amilyen könnyű volt át-mászni, olyan nehéz a visszaút. A segítség csak torlaszoló akadály ebben a kapkodásban.

Mikor átesek a kerítésen, lyukat tép az ingemen a hegyes drót, és megvéri a karomat is. Nem érzem, majd anyánk látja meg, s öleli magához ment-séggként, hogy apánk keze elől eltakarjon. Sokan vannak az udvaron, még többen a kapun kívül, háliszenkednek, az öreg Dezső úr is átkiabál valamit, de a nagy zajban nem értem. Még nem tudom, hány órán át tartottam rémületben a világot. Apánk körül nagyobb a hangoskodás, csitítják a földiek, anyánk mellé meg odaáll a falu, csupa idegen, most mégis mindenki ismer és cirógat a tekintetével. Lassan összeterelnek bennünket, apánk megfogja a kezem, érzem a reszketését, de ebben már nincs a verés ígérete. Anyánk megköpdösött zsebkendővel tisztogatja a karcolást a karomon, köszönetnek, oldalazva indulnak az utca sötétjébe az emberek. Halkul a moraj. A kapuban még vár valaki apánkra, megismerem a rendőrt, anyánk von a ház felé, nem értem, mit beszélnek rólam az utolsó szó jogán. Mire apánk bejön, anyánk már ágyba dug, nyomja a fejem a párnára, fogná le a szemem. Befelé fordít.

Sietnek. Szinte menekülnek a sötétségbe, az ágyak csendjébe. Anyánk előbb szipog, aztán a dunyha alatt elered a sírása. Apánk fordulását hallom az ágy nyöszörgésében. Most ugyanúgy remegek, mint apánk keze. De nekem még a fogam is vele kocog a reszketéssel.

Kétszer jártam a kálvárián. Egyszer sem magamtól mentem, a szomszéd fiúk döntötték el, hogy megyünk, én rájuk voltam bízva, gondolkodás nélkül követtem őket. A cigánysort nem lehetett kikerülni, de a két Kövesdi fiú nagyobb és erősebb volt mindenkinél. Az én cigány ismerősöm most is előkerült, jól megnézte a barátaimat, odajött mellém, és a legjobb barátként kezdett kísérgetni. A Kövesdi fiúkat nem zavarta, nekik talán inkább én voltam a terhükre. Sietősen kapaszkodtunk a meredek szerpentinén, a stációknál sem álltak meg, pedig először jártam itt, megnéztem volna a képeket. Öt év múlva majd megint erre bujkálunk, már csak vendég vagyok, mert elköltöztünk a faluból, és sokféle vér borzongatja az emlékezetünket. De még nincs itt az ideje a félelemnek.

A hegy tetején végre leülhetünk. Félúton jön utánunk a cigánylány, négykézláb erőlködik, nagyokat nyög, mindenki rajta nevet, legjobban a cigány fiú. Végre valaki mondja a nevét, Gazinesak szólítják, nem hallgat rá

mindjárt, de hamar megérti, hogy nekünk ő mostantól Gazsi lesz. A kislány mondaná, hogy nem Gazsi, de Gazsi rákiabál, minek beszélsz te bele mindenbe? Szétvetett lábakkal ül, majdnem szemben velem, megint alálátok a szoknyájának. Gazsi észreveszi, hogy mindenki ugyanazt nézi, fölvesz egy botot, emeli vele a kislány hasáig a ruhát. A lány lecsapja a botot, de a ruha a hasán marad.

A nagyfiúk elmennek a domb másik felére, mi nem mehetünk, csak a kislány. Gazsi cinkos némasága csak fokozza az izgalmat bennem, valami olyasmi történhet, amitől ezek itt eltiltottak, pedig nagyon jó lehet, halljuk a nevetgélésüket, a kislány csak sokára jajdul egyet, akkor a fiúk futva érkeznek, nem állnak meg mellettem, hanem rohannak lefelé a halálos meredélyen. Gázsival értetlenül nézünk utánuk, Gazsi ébred előbb, ő is futni kezd, de oldalt, nem a falu felé, hanem a törpefenyvesbe. Most már legyőzhetetlen a kíváncsiságom, megkerülöm a kápolnát, látnom kell, hová lett a cigánylány. Guggolva találok, derekához szorítja a fölcsavart szoknyát, és véreset pisil. Mikor fölnéz rám, hirtelen leengedi a szoknyát, nem láthatom tovább, amit nem hiszek el, de rám kiabál, menj innen, pisilek, nem látod?

Én is futok a lejtőn. Kétszer is orra buktat a lendület, átgurulok a kemény gyökereken, szúrnak a fenyők száraz tűlevelei. Nem hiszem el, amit láttam, és nem is tudom pontosan, hogy mit láttam. A Kövesdi fiúk már a gyakorlótér felé vágtnak, nagyon tetszik nekik, ami történt, abbahagyhatatlanul röhögnek, meg kell állniuk, hajladoznak, levegőért kapkodva robban ki belőlük a hahota, én mégis félelmet érzek, mikor utolérem őket. A saját félelmemben merülök meg, amikor melléjük heverek, szétvetjük végtagjainkat a fűben, és ki akarjuk röhögni magunkból ezt a megbabonázott kirándulást, ezt a felesleges történetet az életünkben.

Gyávaságom tudatában kullancsává lettem a Kövesdi fiúknak. Nem vagyok a terhükre, de ennek nagy az ára: elviselnek, miközben semmibe vesznek. Ha a lábuk alá kerülök, félrependítenek, de azonnal elélem állnak, ha valaki ellenségesen közeledik felém. A falu tétova és rosszkedvű. Anyámék sosem hallották, hogy jöttmentek lennének, ha apánk nincs otthon, gyakran járunk a svábok házáinál, szeretik anyám nyílt tekintetét, leplezetlen szegénységét. Mindent elvállal, ha munkát kínálnak neki, sosem firtatja a fizetséget, csak később hallom meg egyszer, hogy valamit visszautasít, pedig már elvégezte a munkát, és semmi nincs a kamrapolcon. A megszégyenült öregasszony megduplázza az ajánlatát, akkor anyám szó nélkül átveszi a zsákba csomagolt ételmet, és visszük haza.

Amolyan kapocs vagyok ebben a sokadalomban, anyánk pontosan tudja ezt, de nem sejti, hogy én is értem a szerepemet. Ha beállít a bolt előtti sorba, senki sem lökdös félre, számíthat rá, hogy egymás ellen védenek meg svábok, magyar telepések, kitelepített magyarok és cigányok. Senki
76 sem hagyja ott a gyereket sort fogni, én sem tudok megállni órákon át, elfutok az ismerősök után, kiállok megbámulni a birkanyáját, el is kísérem őket a lőtérig, onnan rémülten vágózok a bolt felé, vagy megállok keresztanyám házánál, aztán visszaténfergek, állok a sor mellett, amíg valaki vissza nem penderít a helyemre. Néha félek, hogy anyánk nem ér oda, és én nem tudom, miért állított a sorba, de ez sosem történik meg.

A fiúkra csak délután bízunk, ők már iskolások, olvasni is tudnak, néha egy medvéről mesélnek nekem egy könyvből, a nagyobbik fiú tangóharmonikázik, az apja tanítja rá, de már jobban tud játszani nála. A kisebbik közelebb van hozzám, de ő szertelenebb, ha csak rá bíznák a sorsomat, folytonos verésben lenne részem, mert az a bogara, hogy védjem meg magam, tanuljak meg ütni. Apánk ugyan egyetért velem, de a vak is látja, hogy nem tudom ökölbe szorítani a kezem, gyáva vagyok. Az egész faluban elterjed a hírem, a cigány fiú már csak epizód az életemben. A délelőtti óvodás órák a gyűlölt múlt részeivé válnak, valaki mindig elvesz tőlem valamit, meggyötör valamire, kigúnyol valamivel. Sodródnék kifelé, de a délutánok helyreállítják a tekintélyemet, a fegyverhordozó vagyok-e, vagy az én fegyverhordozóim ezek a nagyfiúk, már szinte megfogalmazhatatlan.

Mindent tudok a falu határáról. Anyánk vitt el a káposztásig néhányszor, oda már egyedül is eltalálnék. A gyakorlótér mindennapos futásunk helyszíne, folyton jelvényt kéregetünk, a katonák kifogyhatatlanok, de mindig ugyanazt a kétfélet kapjuk. A liget felé apánk szánkón húzott el, de az óvodából hazafelé egyszer egyedül is nekivágtam, a vasúti átjárót nem mertem még keresztezni, de hamar kielégítették vágyaimat a Kövesdi fiúk, mikor elárultam, hogy a Nagy-Kopaszig is föl lehet kapaszkodni egy földúton, apánkkal onnan szánkóztunk vissza. Már csak a Garancsi-tó felé nem vitt el senki. Néznek rám mind a ketten, te ezt honnan tudod? Nem tudom, csak hallottam. Csak egy napot kell várnom, egy egész falka gyereket csődített össze a nagy hír: megyünk a tóhoz. Ott vagyok közöttük, ekkora bandában még nem gyűltem el, nagy harc folyik a helyekért, a Kövesdiék a vezérek, mindenki köréjük tolszik. Két lány is van köztünk, mind a kettő anyánk-apánk földije, soha sehová nem engedik el őket, ebből nagy verés lesz, ha kitudódik. Öregasszonyok csóválják a fejüket utánunk, ricsajosan menetelünk, nekilódulunk a meredek domboldalnak, egy vízmosás mellett rúgjuk magasra a port. Azt hiszem, nagyon hosszú az út, mert szétszóródunk, a sor eleje már nem a tülekedőké, hanem az erőseké, a kitartóké. Csak tekintettel tudom követni a barátaimat, szaporodnak körülöttem a kötözködők, te mit keresel itt, otthon

a helyed, mondják az iskolások. Valaki elgáncsolna, de elfutok, visszafelé kell menekülnöm, előre nem bírom az iramot.

Az utolsók között érek a tóra. Sok gatyá a parton, fröcskölök a бүdös vizet ránk az iszaptaposók. A gatyát én is leveszem, de félek a földkavart víz undorító sűrűségétől, csak bokáig merülök. A két lány megszire húzódva pislant felénk, hátrálnak a megjegyzések elől is, egyre távolodnak, hirtelen megfordulnak és futni kezdenek hazafelé. Gúnyos nevetés kíséri őket a domb tetejéig. Onnan mutogatnak felénk valamit, néhányan úgy tesznek, mintha utánuk akarnának futni, akkor végleg eltűnnek a lejtő tulsó meredélyén.

Piócát fognak, egymás lábára tapasztják, a vérfolt a lábszáron a bátorság érdemeje, de kevesen vállalják, mindenféle rémtörténetek keringenek az elszívott vérről. A szomszéd falu felől komótos birkanyáj közeledik, a pulik idegesen veszik tudomásul a betolakodók seregét, a juhász nem hívja vissza őket, viczorogva elkezdődik a kiszorítósdí. A kutyák nem gázolnak a vízbe, de bekerítenek, nem tudunk kitörni, még én is térdig merülök az iszapba, érzem, hogy egyre бүdösebb van. A birkák a távolabbi emelkedő felé húzódnak, végre a kutyák is megelégedik a háborút, ha lassan is, de feladják a harcot, melegük van, lehasalnak a birkák köré.

A Kövesdiek szárítkoznak, próbálnak megszabadulni a бүzös iszaptól, de ha kilépünk, térdig mocskosak vagyunk, ha visszalépünk mosakodni, elsűpedünk.

Ocsmány szag terjeng, amerre hangoskodva дүбörgünk, már sok a bátor, önálló csavargó, senki sem akar többé a vezérekhez дөргөлдөзni, kilométeres szélességben vonszolódunk hazafelé. Nagyon fáradt vagyok, az iszap, a pióca elszívta az erőnket. A templomot célozzuk a domb tetejéről, nagyon messze van, ahogy elérjük a falut, idegesen sétáló felnőttek keresgélnek bennünket. Az első pofon után már nem is kétséges, hogy mindenkit elvernek, még nadrágszj is kerül hozzá. Engem apánk fenekel, ahogy már megszoktam máskor is, de a Kövesdi fiúknak is jut Pali bácsi nagy tenyeréből. Az udvarukra terelnek bennünket, merül a kútba a vödör, addig gatyá le, aztán irtózatos locsolást kapunk a jéghideg vízből egyszer, kétszer, háromszor... Az asszonyok csutakolnak bennünket, már lemenőben a nap, mikor valakit sikoltozva keresni kezdenek az utcában. Senki se emlékezik rá, amíg a nagyobb Kövesdi azt nem mondja, hogy ott volt a tóban, ő látta. A rendőr autóján rohannak el, hogy megelőzzék a sötétedést, megint megtelik az utca, ahogy szürkül, mindig közelebb araszolunk a dombhoz, onnan várjuk, hogy jelezzen valaki. De az autó az úton jön vissza, mikor már semmi fény sincs, csak a hír világít az égbe, de azt még sokáig nem akarja elhinni senki. Reggel valaki azt mondja az óvodában, hogy lehúzta a hínár, mert görcsöt kapott a lába.

Kereselem az emlékeimben az arcot. Akkor sem ismertem fel, azóta sem látom. Ha kimentek volna, mondja a családról valaki az utcában, most élne. Hol? kérdezik vissza tőle a svábok. Anyánk szemét érzem a hátamban. Mi ki-jöttünk. Mégis élek. De ezt már alighanem sokkal később gondoltuk.

78

A legtöbb verést egy földi gyerekétől kaptam. Apánk földije volt az apja, vagyis a gyerekkori társa a Pisti bácsi, a mi utcánk folytatásában laktak, a felesége sváb asszony, hozzám mindig kedves, de a fiuk, a Pistike az erőszakosság perpetuum mobiléja. Eleinte az óvodában vert, ha tehette, de aztán másik csoportba menekítettek előle, és akkor délutánonként eljött hozzánk játszani, hogy kioszthassa a napi adagomat. Apánk tehetetlen haraggal büntetett: ha nem tudod magad megvédeni, majd csak megtanulod. Értelmetlen és logikátlan volt a kényszer, ahogyan hetente kétszer-háromszor el kellett mennem hozzájuk, vagy jött ő törve-zúzva a rollerjén. Mindig azzal kezdte, hogy kezet nyújtott, betanult szöveget mondott a megbocsátásról, sosem értettem pontosan, mi köze hozzá, én pedig nem akartam megbocsátani. Általában jól mentek a dolgok, amíg közeledni nem látszott a búcsú órája. Akkor mindig támadt egy ok a pofonra. Nem tudtam jól dönteni, sosem úsztam meg. Pisti köszönés nélkül távozott tőlünk, vagy lökdösött kifelé az udvarukból, és mindig jutott rúgás is a végső nyomaték kedvéért.

Föl akart csalni a kálváriára, onnan nagy kerülővel menekültem előle, kergetett a kertkerítésig, ahol a cigány fiú állta az utamat. Tartsak neked bakot? Persze, hogy akartam, de a verekedők mindig összetalálkoznak, bekerítettek, le kellett térdelnem, megalázkodva, mégis megcsúfolva. Felváltva kaptam tőlük néhány pofont. A barátságot nem szentelték meg eléggé, mert hirtelen összeszólalkoztak, ki ütött nagyobbat, nekiestek egymásnak, akkor megtanultam átmászni a drótkerítésen. Se rozsdafolt, se ruhaszagatás.

Anyánk látta, hogy ég az arcom, mocskos könnyeket kenek szét a szemem alatt. Életemben nem hallottam átkozódní, de a cigány fiút megfutamította vele, Pisti is oldalgott sietősen, akkor megszakadt a barátság.

Éjjel megint keresett az egész falu. Fáklyák lobogtak az utcákon, de, akit kerestek, nem ismertem a nevét. A kertből láttuk, hogy a fáklyák elborítják a kálvária oldalát, mint a görögtűz, aztán visszajönnek. Reggelig alig aludtunk, hangos és rémületes lett a falu. A keresettet nem találták meg, csak délután, vérbe fagyva feküdt a kápolnában, elvágták a torkát. Nálam is kisebb fiú volt, nem járt óvodába, az anyja mellől vitte el valaki úgy, hogy nyoma sem maradt. Két nap múlva már bugyogtak a pokol iszapos kénhólyagjai, hogy elnyeljenek egy unokatestvért, akinek szennyes cselekedetére magyarázat soha nem készült.

Mi vacogva tekintgettünk a kálvária felé. Már készültünk elköltözni, apánk azt mondta, jobb házba megyünk, de vajon jobb helyre is? Én nem

értettem, mire céloz, csak gyűjtöttem az útra a barátaimat, az ismerősöket, mert féltem, hogy elveszítem őket, mint a halottakat is...

Egy év múlva, túl a forradalom üszkein, hazalátogattunk. Már másodikos voltam, a két Kövesdi fiú készült kimenni a kálvária mögé, azt be-
szélték, a lőtérrel maradt ott egy csomó gránát az erdőben, meg kéne 79
nézni. Az én Pisti barátom is ott volt, nyújtotta a kezét, mondta az ismerős szövegét, a barátaim biccentettek, hogy fogadd el. Találtunk valamit az erdőben, amit tányéraknának mondtunk, de semmit sem tudtunk vele kezdeni. Másnap valaki felrobbant vele, elvitte az ujjait. Mi csalódottan ballagtunk vissza a faluba, Pisti már nem bírta magával, még mindig olyan gyáva vagy, kérdezte, és megfogta a nyakamat. Egyetlen öleléssel föl-emeltem és egy facsemetéhez vágtam. A csemete rugalmasan elhajolt, de a támasznak beásott karót kitörtem a barátom puffanó testével. A két Kövesdi megtapsolt, Pisti már négykézláb menekülőre fogta, pedig eszembe nem jutott volna folytatni a leckét. Csak ámultam a történteneken, és hagytam, hogy mások meséjék el színesen és eltúlozva a kalandot, alighanem a gránátot leplezték és takargatták apáink előtt, fölépítve az én sosem folytatódó harcias legendámat. Ezzel végleg ki is vonultam Pilisfalu történelméből, meg Pilisfalu is az enyémből.

* Az *Új Forrás* szerkesztőségének egykori munkatársa, Kovács Lajos idén novemberben lenne hetven éves. Barátai, munkatársai írásai mellett évtizedeken át dédelgetett, de soha végig nem írt regényének egy fejezetével emlékezünk rá. A regényrészletet, mely a tervezett regény első fejezetét alkotta volna, a szerző irodalmi hagyatékából Bombitz Attila rekonstruálta és bocsátotta a szerkesztőség számára publikálásra.

Új Forrás 2019/9 – Kovács Lajos: Vernek vagy meghalnak

1949. november 3-án született Piliscsabán. Még gyermekként családjával Do-

80 Dankó József

KOVÁCS LAJOS
PEDAGÓGIAI,
SZÉPIRODALMI ÉS
TUDOMÁNYOS
PÁLYAFUTÁSA

rogra költözött, itt végezte általános iskolai tanulmányait a Petőfi-iskolában. Itt különösen Döbrössy József, a kiváló magyartanár, az irodalmi szakkör vezetője volt rá pályát formáló hatással: „Költő lesz-e minden versíró gyerekből? Természetesen költői a kérdés, vagyis tudjuk a választ, nem lesz az. Csak hát nem

mindegy, hogy kapnak-e esélyt a próbára, segítséget, támaszt a megméretetésre az indulás pillanatában” – írta a rá rendkívül jellemző szójátékos szellemességgel az indíttatását az irodalom és a pedagógia irányába meghatározó iskolai élményekről.¹

Későbbi iskoláiban is sorra találkozott és felfigyelt azokra az alkotó pedagógusokra, akik közül nem eggyel később különböző alkotó műhelyekben is kapcsolatban maradt. Középiszkolai tanulmányait Esztergomban, az István Gimnáziumban folytatta. Tanára volt Bodri Ferenc, a rendszeresen publikáló irodalom- és művészettörténész. Később az *Új Forrás*nál szerkesztője lett volt tanárának. Hasonlóan alakult a kapcsolata dr. Csiffáry Nándorral, aki ugyancsak Esztergomban, a Tanítóképzőben lett tanára, és később a *Dorogi Füzetek* több kötetének szerzője volt, a sorozatszerkesztő itt is Kovács Lajos volt.

1971-ben szerezte meg tanítói diplomáját, és ekkor kezdett tanítani a Fejér megyei Perkátán. Hamarosan visszakerült azonban a Dorogi járásba: Tát-kertvárosban kapott állást. Itt figyeltek fel először tehetségére: igen fiatal pedagógusként és publikáló íróként azonnal sikereket ért el tanítványaival is. Hamar bekapcsolódott a szegedi folyóirat köré szerveződő Kincskereső-mozgalomba. Szakkört alapított, tanítványaival már itt elkezdett komoly helyismereti témákat feldolgozni, különböző irodalmi és publicisztikai műfajokban eredeti műveket írni. Ekkor figyelt fel a Zsolnai József által elindított nyelvi, irodalmi és kommunikációs (NYIK) programra. Az egyik NYIK-es tankönyvbe már bekerült a szakkör egy interjúja: tananyagká vált a tanulók munkája, ami majd sokszorosan ismétlődik pályafutása alatt. Tát-kertvárosban sikerei elismeréseképpen már igazgató-helyettesi megbízatást is kapott. 1978-ban szerzett magyartanári oklevelet Péccsett.

1982-ben kerül a járás egyik legnagyobb művészeti tehetséggondozó hagyományokkal rendelkező iskolájába, a dorogi Zrínyi Ilona Általános Iskolába. Itt is helyettes kezdetben, majd 1990-től húsz éven keresztül volt az iskola igazgatója. Még címzetes igazgatóként részt vett 2010-ben az új dorogi integrált intézmény tantervének kidolgozásában. 2011-es nyugállományba kerülése után is segítette az iskola szakmai munkáját: továbbra is részt vett az ÉKP-s (Értékközvetítő és Képességefejlesztő Program) konferenciákon, előadója volt a budapesti Tudomány Napja rendezvényeinek, újabb sikereket ért el tanítványaival a Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája című vetélkedőn.

1990-es igazgatói kinevezése egybeesik a Zsolnai József által kidolgozott ÉKP program iskolai indulásával. Ez a NYIK már működő elemre építve, a pedagógusokat felkészítve, a vezetés teljes elkötelezettségével történt. Ezért lett sikeres. Kovács Lajos személyesen is komoly szerepet vállalt az ÉKP országos vérkeringésében. Rendszeres résztvevője, valamint szekcióvezetője, előadója volt az évente rendezett konferenciáknak. 2000-ben Dorogon rendezte meg az egyik legalaposabban átgondolt szakmai seregszemlét, amelynek alap gondolata jól kifejezte az iskola pedagógiai törekvéseit: „Alkotó gyerekek és felnőttek az alkotó iskolában. Az alkotásra inspiráló környezet.”² A 2006-ban Orosházán megrendezett 9. ÉKP-s Konferencia már nem kis mértékben a dorogi műhely helyismereti munkájának elismeréseképpen a lokális identitás-tudat fejlesztésének lehetőségeit vizsgálta. Az egyik fő előadást Kovács Lajos tartotta.³ Egyik szerkesztője volt a Zsolnai József 70. születésnapja tiszteletére összeállított kötetnek, amelyet a Magyar Tudományos Akadémián adtak át a professzornak.⁴

Kovács Lajos kreativitása jól tükröződött az iskola általa kidolgozott pedagógiai programjában is: vezetésével valóban helyi pedagógiai program készült. Ez a helyi értékeket középpontba állító pedagógiai attitűd megjelent az iskola külső képében is. Az iskola kertjében emlékszobrok, emlékpadosok létesültek neves dorogi alkotókat megidézve. Elkészült az ódorogi Árpád-kori első templom makettje, emlékeztetve a helyi közösség egyik legfontosabb összetartó tényezőjére. A folyosókon a kollégák, dorogi gyűjtők tárgyi néprajzi anyagai, a település újabb történetéhez kapcsolódó képek, dokumentumok láthatók ma is. Egy folyosórészen a „Zrínyi állomás” arcképcsarnoka az iskola történetének jeles tanítványaival ismerteti meg. A képek mellett egy-egy kiséletrajz is segíti megismerni az iskola büszkeségeit. Kovács Lajos igazgatóként is mindig ügyelt arra, hogy ezek a példák élő, eleven forrásokat jelentsenek az iskola mindennapjaiban: alapjául szolgáljanak a tanítási órák feladataihoz például a helyi tematikájú témahét esetén, a még élők a Zrínyi Napokon legyenek a meghívottak között, a helytörténeti akadályjátékoknak is forrásai legyenek.

Egyik igazgatói kezdeményezése volt, hogy valamennyi tanterem, szaktanterem Doroghoz köthető, vagy Dorogon született neves személyiségről kapja nevét. Így lett a magyarterem Németh László-terem, hiszen a jeles író Dorog mellett, Sátorkőpusztán töltötte nyarait, és írta *Tanú* című folyóiratát. Így kapta a történelemterem a Gyürky Antal-terem nevet.

Gyürky Görgy tábornok parancsőrtisztje volt az 1848–49-es szabadságharcban, majd jeles helytörténész és borszakíró lett a Felvidéken.

A pedagógiai program helyi értéktiszteletét gazdagította, hogy valamennyi osztály számára előírta a temetői látogatást, amelynek során évről évre tiszteleghettek az iskola valamelyik volt dolgozója emléke előtt, megismerve annak munkásságát is.

Kovács Lajos megújította az iskola diákönkormányzati munkáját. Holdampf Albertnéról, a helyi óvodaalapítóról nevezte el a szervezetet, hiszen az iskola mai épülete a korábbi óvodára épült rá. A diákönkormányzat is az iskola oly sok sikert hozó tehetséggondozó programjainak kereteit biztosította: szakkörök, táborok, vetélkedők szerveződtek a diákönkormányzat támogatásával. Két alapítványt is létrehozott. A „Tehetség el nem vész” Alapítvány, valamint a Klátik Mária alapítvány egyaránt a tehetséggondozást szolgálja azóta is.

Támogatta kollégáit innovációs törekvéseikben. Így született meg az iskola önálló fejlesztésű társadalomismereti tanterve, és az ahhoz elkészült segédkönyv, amely a tanulók korábbi táborokban elkészült munkáit rendelte az új tantervi követelményekhez.⁵

Mindig gondot fordított a személyiség sokoldalú fejlesztésére, ami a Zsolnai-pedagógiának is központi eleme. Ennek jegyében alakította ki a tantárgyi rendszert is. Sikerült beindítania a sakkoktatást, a virágkötészetet, a bábozást. Új elemekkel is gazdagította a kínálatot, egy időben nagyon népszerűvé vált a fafaragás is, köszönhetően dr. Kovács József népi fafaragó művész szakköri és tábori sorozatainak. Megújult formában építette be az iskolai programba a nagyszerű énekkari hagyományokat. Minden évben az adventi időszakban a Szent József templomban tartotta a nemzetközi sikereket is arató koncertjét a kóruscsalád Kovácsné Földi Krisztina karvezető vezetésével, ahol a zeneiskolások, a színjátszók, a versmondók adtak közös műsort. Kiemelkedő eseménye volt a sorozatnak 2007-ben, Kodály Zoltán születésének 125. évfordulóján, amikor a testvértelepülésen, a szlovákiai Zsérén délelőtt lépett fel a dorogi kórus, majd este a zséreiek viszonozták a látogatást, és a dorogi templomban adtak hangversenyt az advent tiszteletére.⁶ Vállalta a színjátszás tanítását is, amelyet emlékezetes bemutatók követtek: adaptálták Csokonai Vitéz Mihály *Őzvegy Karnyónéját*, Békés Pál *Minorka Vidor nagy napja* című meseregényét, de Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Lázár Ervin írásainak dramatizálását is.⁷

Élen járt abban, hogy iskolájáról hírt adjon mind a helyi, mind az országos médiában, szakkiadványokban. Egyik legátfogóbb publikációja összefoglalja az iskola történetét, törekvéseit, eredményeit.⁸

Már kezdő tanárként és igen fiatalon publikálni kezdő íróként bekapcsolódott a *Kincskereső* című, Európában is páratlan szegedi gyermekirodalmi folyóirat tehetséggondozó munkájába: az országos táborok állandó szakcsoportvezetője lett Szegeden, majd Kecskeméten. Az első szegedi, illetve esztergomi táborokból néhány mentoráltja később ifivezetőként maga is részese lett a tehetséggondozó táborok munkájának. Gózon Ákos – jelenleg az *Élet és Tudomány* főszerkesztője – a történelmi szituációs akadályjátékok legötletesebb megalkotója volt. Nemcsak az esztergomi megyei táborokban, hanem az azt követő városi táborokban is vállalta a színjátszók vezetését a még szintén Szegeden felfedezett Szokolai Péter, aki ma a Kecskeméti Katona József színház művésze. Már az esztergomi táborokban tűnt fel Bombitz Attila, a Szegedi Tudományegyetem irodalomtörténésze, az osztrák irodalom egyik legjobb ismerője, aki szintén segítője volt a *Kincskereső*-mozgalomnak.

Kovács Lajos 1984-ben megszervezte a megyei *Kincskereső*-tábort Esztergomban, ahol a város gazdag története jelentette a kutatási témákat a gyerekek számára. Nyilvánvaló volt a holisztikus pedagógiai törekvések mögött húzódó szándék: a négy szakcsoportban (szépírók, riporterek, illusztrátorok, színjátszók) folyó alkotómunkában minden tanuló találja meg a neki legjobban tetsző önkifejezési lehetőséget. A hét tábort megélt sorozat teljes sikert ért el. Valamennyi meg tudta jelentetni a *Tábori Kincskereső* című füzetét, amely közölte a tanulók munkáit. Esztergom szinte teljes történetét nyomon követhetjük a füzeteket olvasva egészen napjainkig. A gyerekek írásaiból több megjelent a megyei lapban, valamint a *Kincskereső* hasábjain.⁹

A táborsorozat pedagógusai többször is jelentkeztek a pedagógiai tanulmányok elemzésével különböző szakmai fórumokon, szakkiadványokban.¹⁰

Később folytatta a tanulókkal végzett alkotómunkát iskolai keretek között is. Előbb a *Hírharang* című dorogi gyermekhíradót alapította meg a település és környéke tehetséges tanulóinak lehetőséget adva. Majd az esztergomi táborok befejeztével iskolai alkotótábort indított útjára kollégáival 1992-től, amelynek keretében Pilismaróton, Dorog gyermeküdülőjében immár saját városuk múltját kutathatták a tanulók. Az Esztergomban már működtetett négy szakcsoport mellett német nyelvi fordítók, természetkutatók, fafaragók, sporttörténészek, valamint számítástechnikusok is tevékenykedtek. Utóbbiak lettek a megszületett írások szövegszerkesztőivé, ők rendezték

nyomdakész állapotba az elkészült produktumokat. A német nyelvi szakcsoport fordította le először a magyar művelődéstörténetben Grundl Ignácnak, a 19. század második felében Dorogon működő plébánosnak bécsi szaklapokban megjelent botanikai tanulmányait. A természetkutatók vizsgálták a település történetében meghatározó szerepet játszó szén tulajdonságait, bemutatták Dorog és környéke természeti viszonyait, ismertetések közöltek a témakörben megjelent publikációkról. A sporttörténetesek a település gazdag sportmúltjának feltárására vállalkoztak.¹¹

2000-től indult meg Zsolnai József tudománypedagógiai koncepciója alapján az ÉKP keretein belül a tudományos diákkörök általános iskolai programja. Zsolnai egész munkásságát végigkísérte az a törekvés, hogy a tudományokat a maguk teljességében kellene az oktatás középpontjába állítani. „Még 1972-ben – tehát 33 évvel ezelőtt – tettem szóvá a magyar pedagógustársadalom lapjában, hogy az iskolákban már korai életkortól kezdődően ne csupán a tudomány eredményeivel próbáljuk szembesíteni a fiatalokat, hanem azzal a folyamattal is, ahogyan a tudomány születik” – idézte 2005-ben megjelent nagyszabású megalapozó művében a NYIK és az ÉKP kidolgozója korábbi koncepcióját.¹² Erre a koncepcióra épült a gyakorlati megvalósítás egy komplex vetélkedő formájában, amelynek részletes kidolgozása Kiss Albert nevéhez fűződik, aki ma is irányítója a már Kutató Gyerekek Országos Konferenciája néven működő programnak.¹³

A Zrínyi-iskola azonnal indult a vetélkedőn. Kovács Lajos személyes példát is mutatott, hiszen csak két esztendő után mindig volt országos döntőbe jutott, és ott helyezést ért tanítványa az előző több mint másfél évtizedben. Többször is előfordult, hogy három-négy díjazottja volt. Pályafutása alatt összesen 35 prezentációt tartottak az általa felkészített tanulók a budapesti döntőben. Ebből 20 dolgozat első díjat nyert, köztük 11 kiemelt első díjat, amit a zsűri igen ritkán adományozott csak.

Mindig rendkívüli alapossággal és rendszerességgel készítette fel tanulóit az iskolai tanulási gyakorlattól élesen eltérő módszertani gyakorlatot igénylő feladatra. Mindig figyelembe vette tanítványainak sajátos érdeklődését, felkészültségét, ismerethátterét. A sportot szerető Major Csabával a „Magyar sportriporterek nyelvhasználata” címmel végzett kutatást. Egy kisiskolásként még Olaszországban tanulónak, Visentin Cristiannak „Az olasz nyelv kultúráközvetítő szerepe Magyarországon” címmel ajánlott kutatást. Mindketten országos díjazottak lettek.

Nagyon hamar ráértett arra, hogy a tanulók egyazon kutatási területen egymásra épülő témákkal több éven keresztül is sikeresek lehetnek. Molnár Villő Dorog művészettörténetét kutatva öt éven keresztül a következő témakörökben került a döntőkbe: 4. évfolyam: Mire tanítanak családi tárlatunk karikatúrái?; 5.: Üvegképek a dorogi plébániatemplom ablakfülkéiben;

6.: Dorog elveszett művészeti értékeiről; 7.: Az intézményes zeneiskolai oktatás előzményei Dorogon; 8.: Vidám pedagógiai módszerek, programok iskolánk legújabb kori történetéből (irodalom, költészet).

Kovács Lajos rendkívül eredményes tehetséggondozó példája követőkre talált iskolája, és a másik két dorogi iskola tanárai, tanulói körében is. 2014 óta minden júniusban a Tudomány Napja rendezvény keretében valamennyi dorogi tanuló bemutatja előadását, aki az országos döntőbe került. Évről évre nyolc-tíz tanuló áll a nagyszámú érdeklődő elé. Ezeknek az eredményeknek a következménye, hogy 2015-ben a Zrínyi-iskola referenciaiskolája lett a KGYTK mozgalomnak. 2016-ban pedig Dorog rendezhette meg a KGYTK Tehetségsegítő Tanács referenciainitézményi hálózat első konferenciáját.

85

Új Forrás 2019/9 – Dankó József: Kovács Lajos pedagógiai, szépirodalmi és tudományos pályafutása

SZÉPIRODALMI MUNKÁSSÁGA

Kovács Lajos megragadó stílusa, eredeti képalkotó nyelvezete, helyzetteremtő ereje és mindenekelőtt szellemes humora gyermekirodalmi műveiben elsősorban a gyerekek sajátos látásmódjából fakad. Ott lapang minden gyermekeknek írott művében pedagógiai humanizmusa: hit a személyiség fejlődésében, remény a világ jobbra fordíthatóságában. És mindez nem tanmeseszerűen, hanem az izgalmas cselekményben, a sokszor bukdácsoló hősökben, a jól megírt helyzetekben jelenik meg az olvasó számára.

Szépirodalmi alkotásai tehát erősen kötődnek pedagógiai tevékenységéhez. Hat önálló kötete jelent meg, valamennyi a gyermek- és ifjúsági irodalmat gazdagította. Pedig irodalmi pályájának indulása még nem az ifjúsági íróként kezdte. Először lírai művekkel jelentkezett igen rangos folyóiratokban: *Jelenkor*, *Életünk*, *Új Forrás*. Majd elbeszélőként is sikeres volt. Nagyszerű helyzetteremtő epikáját ugyancsak szívesen közölték: *Új Forrás*, *Mozgó Világ*, *Napjaink*, *Magyar Nemzet*.

Egész pályáját jellemezte a rendkívüli műfaji gazdagság: versek, novellák, kritikák, esszék, helytörténeti írások, szociográfiák, irodalmi portrék, interjúk egyaránt gazdagították életművét. Mégis, önálló kötetei csak gyermekirodalmi műfajokban jelentek meg. Ezek a munkái a rendkívül magas színvonalú hazai gyermekirodalom első vonalába tartoznak. Műveiben elkerülte a gyermekekhez való leereszkedés csapdáját, és a gyermekek világát a maga összetettségében tudta ábrázolni, ahogy az igazán jó pedagógus tud közelíteni tanítványához.

Már első kötetével, a *Nyolcadikba járnai áprilisi tréfa* című, 1981-ben megjelent novellafüzérével sikert arat a kamaszkor érzelmi viharait humorral

ábrázolva. Az 1984-ben megjelent *Megmarad a meseház* című meseregénye a magánnapközi világában ábrázolja iskolába készülő hősét, aki kalandos körülmények között aktív részese lesz a jó ügyért kiálló küzdelemnek. 1987-ben került a könyvesboltokba *Ez mind az én kutyabajom* címmel következő műve, amely egy kisiskolás rajzokban megörökített naplójáról szól, amelyből kiolvasható például a másik ember megismerésén alapuló megértés, elfogadás. Az 1990-ben kiadott *Anyák napján szeretettel apának* című története arra figyelmezteti olvasóit többek között: minden hibánk kijavítható akarattal, jószándékkal, szorgalommal. Mind a négy kötetet a Móra Kiadó adta ki.

1994-ben már az *Új Forrás* adta ki könyvsorozatában *Ráadásnap a szupersztárok cirkuszában* című ifjúsági kisregényét, amelyet korábban a *Kincskereső* már folytatásokban közölt. A mű párhuzamosan mutatja meg két közösség sikerhez vezető útjait, fergeteges tetőpontig eljutva. 1998-ban ugyancsak az *Új Forrás* adta ki a *Fülbemászó mesék* című kötetét, amely már-már filozofikus összegzése a mese műfaji kereteiben az író emberről, természetéről, az élet szépségéről vallott nézeteinek.

Két irodalmi folyóirat szerkesztőségében is dolgozott. A Szegeden megjelenő *Kincskereső* munkatársa volt (1985–1995). Egy ideig párhuzamosan dolgozott a Tatabányán megjelenő *Új Forrás* szerkesztőjeként is (1988–2010). Mindkét folyóiratban törekedett arra, hogy szűkebb hazája (Dorog, Esztergom) nagyobb helyet kapjon alkotókban, tematikában egyaránt.

HELYTÖRTÉNETI KUTATÁSAI

Kovács Lajos 1990-től 2017-ig szerkesztője volt a *Dorogi Füzetek* 53 kötetének. A füzet sorozat nemcsak mennyiségével lenyűgöző, hanem érdekes tartalmaival, szövegeinek igényességével, folyamatos megújulási készségével is kiemelkedik a hasonló helytörténeti kiadványok közül. A sorozat első darabjaival megtörtént Dorog történetének újraértelmezése az 1989 előtti ideologikus, egyoldalú történelemszemlélet felülvizsgálatával. A rendszerváltás utolsó éveiben még a városi tanács által tervezett monográfia dobozban maradt tanulmányait fésülték át a szerzők a szerkesztő ösztönzésére, és ezek után kerültek a füzet sorozatba a már kiegyensúlyozottabb szemléletű dolgozatok. Így indult a kiadvány története. Gyorsan jelentek meg azonban a településtörténet fehér foltjait jelentő újabb dolgozatok.

A sorozat kiemelkedő eredménye az elfeledett, Dorog történetében értékes életművet létrehozó személyiségek újrafelfedezése. Dr. Schmidt Sándor a bányavíz-telenítés nemzetközi szaktekinvélye, a hazai bányatörténet első doktori címmel elismert mérnöke, a település fejlesztésében is korszakos jelentőségű tevékenysége végre méltó elismerést kapott.¹⁴

A szintén kicsit elfeledett, arculatformáló építész, Gáthy Zoltán naplójának megjelentetése, munkásságának többszöri bemutatása ugyancsak sok új szempontot hozott megkészettségében is.¹⁵

Az európai sikerember, a Dorogon született és sikereit Berlinben, Nizzában, Párizsban arató Rauscher György is a sorozatban elkészült emlékkönyvvel lett újra a helyi művészeti élet része. Névadója lett a dorogi művészeti díjnak, képei azóta többszörösen megjelentek a Dorogi Galéria kiállításain.¹⁶

Ugyancsak meglepetést okozott Kovács Lajos kismonográfiája Drasche Lázár Alfrédrol, aki Doroghoz is kapcsolódó bányatulajdonos családból került diplomáciai pályára, és egyik aláírója volt a trianoni békeszerződésnek. Egyben jeles lektúr- és filmforgatókönyv-író is volt, recenziói között többek között Krúdy Gyulát és Ignotust is megtaláljuk.¹⁷

Kovács Lajos szerkesztői munkáját rendkívüli ötletességgel végezte. Helytörténeti mélyfúrásai eredményeképpen mindig új szempontok jelentek meg, érdekes, változatos maradt a kiadványsorozat. A néprajztól a gazdaságig, a sporttól az egyháztörténetig, az egészségügytől a környezetvédelemig terjedt a tematika, alig hagyva fehér foltot a település történetében.

A helyi irodalomtörténet szellemes összefoglalása az az esszé-sorozat, amelynek hősei a Doroggal kapcsolatba kerülő írónagyságaink, történelmi személyiségeink, többek között: Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Móricz Zsigmond, Németh László, Radnóti Miklós, Rónay György.¹⁸

A szerkesztői kreativitás bizonyítéka az is, hogy megjelent több belső sorozat az igazán elmélyült kutatások további kiteljesedését jelezve. Ilyen a „Dorog és a tudományok” alcímmel útjára indított új folyóirat, amely már 9. köteténél tart. Olvasható ebben: a Doroghoz köthető tudósok antológiája, a bányászathoz, a helyi vegyiparhoz kötődő dolgozatok, egy-egy nevezetes dorogi család története, a helyi szociográfia, a helyi urbanizáció egy-egy aspektusa, valamint a helyi politikatörténet országgyűlési választásokhoz kötődő feldolgozása. Bár új sorozatcím nincs, de a piros borítós kötetek a helyi irodalomtörténet adalékait közlik az utóbbi években. A nagyalakú fehér borítós kötetek pedig a nemzeti sport részeként is értelmezhető dorogi sporttörténetet tárgyalják.

Helytörténeti kutatásainak megkoronázása a *Dorogi lexikon* társszerkesztése volt. 2000-ben a millennium tiszteletére jelent meg az első kiadása, és 2008-ban már a második, javított kiadás is az olvasók kezébe került. Szakszerűen szerkesztett címszavai és jól felépített belső utalási rendszere alapján nemcsak a helyben nevezetes személyiségeket és közösségeket ismerhetjük meg, hanem a helyi földrajzi neveket, ünnepeket, kitüntetések, fontosabb

kezdeményezéseket, állandó rendezvényeket, néprajzi szokásokat, vagyis a kultúra, a gazdaság, a sport szinte valamennyi helyi értékét bemutatja a kötet. A könyv funkciójából fakadó retro stílusát emeli, hogy könyvjelzőként mellékeli az 1963-ban a vidék legjobbja címet elnyert Dorogi Bányász 88 labdarúgó csapatának képét.¹⁹

PÁLYAFUTÁSÁNAK ÖSSZEGZÉSE

Kovács Lajos sokoldalú pályafutásának összerendező eleme pedagógus hivatása volt. Minden ebből fakadt: íróként és a tudományok – elsősorban a helytörténetírás – művelőjeként is tanított és nevelt a szó legnemesebb értelmében. Mint a legjobb pedagógusok általában, elsősorban mintát, követendő példát adott tanítványai és utódai számára.

Ismerve művészi, tudományos kíváncsiságát, kreativitását, munkabírást, még évtizedekig számíthattunk volna színvonalas alkotásaira. Mégis megkockáztathatjuk, hogy munkássága bizonyos értelemben teljes volt. Életművének nem csupán páratlan gazdagsága bámulatra méltó, hanem megfigyelhető annak mindhárom fő területén, hogy eljutott az összegző feladatok vállalásáig és sikeres végrehajtásáig.

Ez volt pedagógusi pályáján a kutató gyerekekkel elért megközelíthetetlenül sok siker. Az egyéni fejlesztés keretei, a folyamatos alkotásra ösztönzés, a komplexitás és az interdiszciplinaritás taneszközökön túli tematikája mind-mind azoknak a pedagógiai elveknek a megvalósítását jelentették, amelyek jegyében egész életében tevékenykedett.

A *Fülbemászó mesék* tündéri történetei írói hitvallásának tökéletes üzenetét adják: a gyermekeknek is csak magas rendű irodalmat szabad közvetíteni.

A *Dorogi lexikon* pedig helytörténeti kutatásainak páratlan összegzése, a település kikerülhetetlen ismeretforrása.

Kovács Lajos számára talán megadatott, hogy pályája valamennyi fontos területén átélhesse az alkotó ember legnagyobb öröme: legalább egy-egy alkalommal a teljesség érzését.

¹ Kovács Lajos: Tehetséggondozó példaképem emlékezete. In: 100 éve építették bányászgyerekeknek. Dorogi Füzetek+ 49. DVBE. Dorog, 2016.

² Az 5. ÉKP-s Konferencia előadásából. In: Dorogi értékek nyomában 10. Zrínyi Ilona Általános Iskola. Dorog, 2000.

³ Kovács Lajos: A helytörténet a tudománypedagógiában, a tudománypedagógia a helytörténetben. In: Dorogi értékek nyomában 16. Zrínyi Ilona Általános Iskola. Dorog, 2006.

⁴ Pedagógián innen és túl. Zsolnai József 70. születésnapjára. Pannon Egyetem BTK – Pécsi Tudományegyetem BTK. Pápa, Pécs, 2007.

- ⁵ Dankó József: Otthontól hazáig I–II. Feladat- és szöveggyűjtemény a társadalmi ismeretek tanításához. Zrínyi Ilona Általános Iskola. Dorog, 2000.
- ⁶ Kovács Lajos: A Kodály-évforduló ünneplésének dorogi indokairól. In: A zsérei folklór aranykönyve a Kodály-évben. Dorogi füzetek 36. DVBE. Dorog, 2007.
- ⁷ Kovács Lajos: A dorogi színjátszás története. In: A játékos ember. Dorogi Füzetek 51. DVBE. Dorog, 2017.
- ⁸ Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia iskolái. Szerk.: Kiss Éva. ÉKP Országos Központ. Pápa, 2002; Kovács Lajos: A Zrínyi Ilona Általános Iskola és jogelődjének 300 éve. Dorogi Füzetek 50. DVBE. Dorog, 2016.
- ⁹ Tábori Kincskereső 1–7. Komárom-Esztergom Megyei Tanács. Tatabánya, 1984–1990.
- ¹⁰ Kovács Lajos: Kincskereső-tábor a tehetség gondozás szolgálatában. Köznevelés. 1986. október 3.; Uó: Komárom megyei kincskeresés Esztergomban. Olvasó Nép 1987/29.; Uó.: Kincskeresők a kincsek városában. Esztergom és Vidéke. 1988. szeptember; Dankó József: A tér- és az időszemlélet formálása a képességfejlesztés jegyében. In: Történelemmetodikai műhelytanulmányok. Szerk.: V. Molnár László. Tárogató Kiadó. Budapest, 1996; Kovács Klára: Kincskeresés. Egy komplex művészeti forma tanulságai. A drámajáték alkalmazásáról az esztergomi Kincskereső-táborokban. Szakdolgozat. Zsámbék. Katolikus Tanítóképző Főiskola, 1997.
- ¹¹ Dorogi értékek nyomában 1–27. Szerk.: Kovács Lajos. Zrínyi Ilona Általános Iskola. Dorog, 1992–2017.
- ¹² Zsolnai József: A tudomány egésze. A magyar tudomány tudománypedagógiai szemléje. Műszaki Kiadó. Budapest, 2005
- ¹³ Kiss Albert: A TDK lehetőségei az általános iskolai tehetséggondozásban. Új Pedagógiai Szemle 2001. március
- ¹⁴ Schmidt Sándor emlékkönyv. Dorogi Füzetek 29. DVBE. Dorog, 2009.
- ¹⁵ Gáthy Zoltán: Életem – munkáim. Dorogi Füzetek 53. DVBE. Dorog, 2017.
- ¹⁶ Rauscher György festőművész 1902–1930. Dorogi Füzetek. DVBE. Dorog, 2002.
- ¹⁷ Kovács Lajos: A miniszter író. Dorogi Füzetek 20. DVBE. Dorog, 1999.
- ¹⁸ Kovács Lajos: Millenniumi olvasókönyv. Dorogi Füzetek. 24. DVBE. Dorog, 2001.
- ¹⁹ Dorogi lexikon A–ZS. Második, javított kiadás. Szerk.: Solymár Judit – Kovács Lajos. Dorog Város Önkormányzata – DVBE. Dorog, 2008.

A KOVÁCS LAJOS- EXPEDÍCIÓ, AVAGY A KINCSKERESŐ- SZIGETCSOPORT FELFEDEZÉSE

„Kovács Lajos korán zajos.”

Részletezték a programot, ketten mehetnek az osztályból Esztergomba, az augusztusi irodalmi, kulturális táborba. Nekem arra az időre a bányászüdüdőbe van beutalóm.

A szüleim intézték. Nyilván kell valahol a gyerekeknek nyáron lennie, mégiscsak hetedikes. Rendes tőlük, de csak egy hétig bírom ezt a kétségbeejtő helyzetet, aztán intézkedni kezdek. Nem akarok bányászüdüdőbe menni, Marika néni! Öfő fölhívja a szervezőt, akit jól ismer, és szerez tőle egy plusz helyet; mégiscsak ott lesz a táborban a Nemere, én meg már úgyis mindent elolvastam tőle. A *Kincskeresővel* is én hülyíttem a többieket magyar szakkörön. Bányászüdüdő sztornó, Kincskereső-tábor a lábaim előtt.

A riporterekhez kerülök, nyilván ott van üresedés. Riporter kerestetik, ezek szerint nemcsak a tévében, hanem a táborban is. Vannak még szépírók, színjászok, meg illusztrátorok. Jóska bá, a munkacsoport vezetője megígéri, hogy az előadás után én csinálhatok a Nemerével interjút a *Tábori Kincskeresőnek*. Ad magnót, mikrofont. Fölényesen bizonyítom előtte szakmai előképzettségemet és tántoríthatatlan kritikai ítélőerőmet a táborba becipelt tizenegy darab könyvvel. Erről referál is a Kovácslajosnak. Ő a tábor szervezője és vezetője, és még a szépírókkal is foglalkozik. Ezért én a Kovácslajost nem terhelem külön a munkamegosztással. Biztos vagyok benne, hogy a sok dolga mellett ő ezeken a kiváló könyveken már túl van, és azonos a véleményünk, miszerint a Nemere a legjobb író. A beígért előadás fenomenális, minden sarokban ufók repdesnek és kis marslakók lepik el a környéket. Miután mindenki elhúzza a csíkot a strandra, én Jóska bával egyedül maradok a földre szállt istennel. Magnó bekapcsol, riporter elhaló hangon kérdez, szerző teljes odaadással válaszol. Jobb vagyok, mint a Stúdió '84 szerkesztőgárdája együttvéve. Az interjú végén udvariasan szól a Nemere, hogy majd figyeljek oda a szöveg leírásakor, mert a mikrofont nem tartottam elé rendesen. Ufó vagyok, kis marslakó magam is, előveszem a táskámból a tizenegy

könyvet, mindegyiket alá kell írnia, kivétel nélkül. A nagy találkozás fizikai terhelésű megkoronázása után Jóska bával visszamegyünk a táborba, azonnal leírom a szalagról a beszélgetést, nehogy egy szót is elfelejtsek. Jóska bá és a Kovácslajos este legépelik, bejavítani nem tudnak, minden szóra pontosan emlékszem. Kirajzszögeznek a faliújságra még aznap este a kész művet öt teljes ápernégyes lapon! 91

A riporter élete nehéz. Minden nap munkacsoportos foglalkozás. Dél előtt előadás, kirándulás vagy múzeumlátogatás. Elő kell rájuk készülni, aztán délután a hallottakat, olvasottakat összefoglaljuk, cikkben megírjuk. Jóska bának mindenhez van valami könyve, füzete, folyóirata. Na, még azokat is elolvasni, feldolgozni. A Péter bá nagyon okos ember, tart városnéző sétát, levéltári szemináriumot, és helyettesít bárki vendéget, aki valami oknál fogva nem tud eljönni a táborba. Viszont annyira sokat szeret beszélni, hogy nem lehet követni, leírni. Még jó, hogy a levéltárba öten megyünk vele, plusz Jóska bá, mert a többi jegyzetből össze tudjuk rakni, hogy a levéltár nem postán maradt levelek tára. A szépírók a Kovácslajossal verset és rigmust írnak, mondát, legendát találnak ki. Meg persze paródiát. Laza egy csoport vagytok, mondjuk nekik, ti csak költőtök, kitaláltok. Én meg már a harmadik könyvajánlómat írom, kell kérnem újabb faliújságot, mert gyorsan megtelik anyaggal az aznapi oldal. Jóska bá nem panaszkodik, a Kovácslajos sem ad vissza kéziratot, rendes, kulturált emberek, kitartóan gépelik a munkáinkat.

Néha átnézek az illusztrátorokhoz, mert egy rendes újsághoz kellene képek is. Megbarátkozom Vili bával, aki azzal szerez gyors hírnevet magának, hogy mindjárt az első focimeccsen a védőkerítésbe passzírozza a bőrlabdát. De én mint sajtófigyelő azt is tudom róla, hogy híres karikaturista; rajzol vicclapba, gyerekújságba. Amiért sikerül lelepleznem a szignója alapján, kapok tőle saját rajzot, rakom a gyűjteménybe – alakul ez is. Interjúmhoz nagyon klassz Nemere-portrét rajzol. Érezzük, becsüljük egymás tehetségét. Nem sejtjük, hogy találkozni fogunk évekkal később, más intézményi keretek között én is a rajzolója leszek egy rövid időre. A szépírók paródiát írnak a Nemeréről, kispályások. Nem értem a Kovácslajost, hogyan gúnyoltathatja ki ezt a remek embert! A legkevesebbet a színjátszóról tudunk. Ők mindig próbálnak Ani nénivel. Állítólag. Még a strandon is. Mert biztos a hivatalos próba alatt mást csinálnak. Színészek, hát istenem. Nekik is könnyű dolguk van, ők csak a végén, az utolsó este mutatják meg, mire jutottak. De arról nekünk már nem kell híreket gyártani. Ani néni stábja kitesz magáért.

Egy alacsony, sápadt kiscsávó karddal az oldalán mászkál közöttünk nap mint nap. Még időben kiderül, hogy a szerepét gyakorolja, a színjátszónál statiszta, egyébként meg a táborvezető nagyfőnök fia, úgyhogy leteszünk

Kistom lefegyverezéséről. Egyébként lehet extra pozíciókat szerezni a táborban nem születési alapon is. Minden vacsora előtt napi értékelést tartanak a csoportvezetők, én három oklevél beszerzését elegendő teljesítménynek tartom ahhoz, hogy megnézhessem az Ötvös Csöpit a tévében. Mert

92 amúgy tévézés nincs. Jóska bá kacsint, Vili bá int, ezek után a Kovácslajos, látom a harcsabajsa villanásán, nem szívesen, de az engedélyt megadja, húzok a portáshoz, neki van tévéje. Már megy a film, a többiek folyamatosan jönnek utánam, rátapadnak a portásfülke ajtajára. Megtöröm a tábori kulturális diktatúrát.

Az ebédlőben egyszer a Kovácslajos elé sodródok. Nem szokásom direkt kerülni, de egyrészt kiderül róla, ő is író, csak nem ír annyit, mint a Nemere, másrészt a napi munka Jóska bá nyomása alatt igencsak lefoglal. A szegedi vendégekkel beszélget, akik állítólag a *Kincskereső* igazi szerkesztői, és mondja is hangosan, vannak itt néhányan, például én, akik a szegedi országos táborba is elmehetnének. Délután, a lapbemutató program után megszólítom a *Kincskereső* igazi, nagyon szakállas szerkesztőjét: itt van nálam az újság előző teljes évfolyama, szeretnék kérni mindegyikbe aláírást. Göcögve fogja a fejét, de kifogás nincs, gyűlnie kell a gyűjteménynek, írja is kilencszer a nyomtatott neve mellé az igazit: Baka István. Szóval, találkozunk jövőre, Szegeden? És a Kovácslajos persze akkor még nem sejtí, hogy jövőre nemcsak az országosba, hanem ide, az ő táborába is visszajövünk.

(2)

„Louis, I think this is the beginning of a beautiful friendship.”

Valójában Klárinak, Kovácslajos mindannyiótok által irigyelt feleségének köszönhetted azt, hogy többedmagaddal visszamehettél az esztergomi csapatba. Az első szegedi táborod másoknak a jubileumi tizedik volt, ott már Baka Pista neve alatt dolgoztál, aki mélyen megdöbbsent, hogy eléje nyújtott aláírást kérve az éppen akkor megjelent *Döbling* című verseskönyvét. Kovácslajost is olvastad már, a *Nyolcadikba jární áprilisi tréfa* és a *Megmarad a meseház* meggyőzött arról, hogy létezik Nemerén túli világ. Igaz, írtál biztonságból egy pályaművet, amelyben Arthur C. Clarke egy komikus elbeszélésének folytatását kellett kitalálni; ezzel vált számodra világossá, hogy a *Kincskereső* berkeiben is jelen van a tudományos-fantasztikus irodalom. Kovácslajos elolvasta, javíttgatta. Símai Miska bácsiról aztán kiderült, hogy szerkesztőként ő is ír ilyen típusú ifjúsági regényeket. Baka Pista pedig, igaz, ő komoly költő, de azért imádjá a horrort meg a sci-fit olvasni. Mindenesetre sikeresen teleírtad barátaiddal ezt a tábori faliújságot is. Mire Baka Pista

délutánonként visszajött a versírásból ellenőrzésre, a munka részletekről el volt végezve. Valójában tehát Klári vetette fel neked, miért ne mennétek el újra az esztergomi táborba. El is intézte, Kovácslajosnak nem kellett az üres helyeket pótlólag meghirdetnie. Megisméltődött az egy évvel korábbi augusztus közösségi élménye, amelyben felnőtt és gyerek, tanár és diák egy tud lenni, mondtad örömmel és nyomdakészen már az első tábor alkalmával egy megyei újságíró kérdésére. Nem sejtetted, ugye, hogy lesz még további alkalmatok is? Esztergom és Szeged az évek, vagyis a táborok ritmikus ismétlődésével átítatódott egymásba. A helyi speciális téma mindig maradt: feltárni, feldolgozni Esztergom és környékének múltját, történelmét, irodalmát, kultúráját; valódi, nyomtatott *Tábori Kincskereső*ben sajtó alá rendezni az eredményeket. Publikációs tevékenységed ebben a hét kiadványban gyökeredzik. Szeged az évenkénti találkozásokkal országos barátságokat hozott: Hédivel, Gáborral és a két Edittel mindig öröm volt újra és újra együtt lenni. Gondoltad volna, hogy majd éppen Patóval, aki pedig egyetlenegyszer bukkant fel valamelyik nyáron sportfelelősként, harminc évvel később Hradec Královében emlegetitek fel egy ötliteres söröskorsó társaságában Kovácslajos vívmányait? A szegedi barátok és kollégák az évek alatt nem csupán átlátogattak hozzátok Esztergomba, hanem törzsvendégekké lettek. Ákos, a polihisztor, Gábor, a költő, Szoki, a színész. Évről évre bővült, színesedett veletek a tábori jelenlét, a *Halhatatlan Kincskeresők Könyve*. Ez utóbbi, meggyőződésed, Kovácslajos főműve, ami egyetlen példányban, piros műbőrkötésben létezik. A riporterek csoportvezetőjét, Dankó Jóskát egy alkalommal Kovács Géza helyettesítette, vele dolgoztál, és ez a párosítás olyan jól sikerült, hogy a következő alkalommal már hárman követtétek a riporterek munkáját. Neked is bővültek az egyéb feladataid: hol vetélkedőt, hol zenés estet szerveztél. Bírtad, amíg kitarítottak a céduláid meg a kazettáid. Legjobb ötleted következményével nem számoltál: tubusos mustárra ugráltak a csapatjátékosok, a cél az volt, hogy minél messzebbre lőjék ki az anyagot. Eszter, a városi könyvtár képviselője és a táborvezetőség lelke minden szervezői intéseid ellenére a frontvonalba gyalogolt. A lehetőségeid is bővültek: saját részleged van, hozod a táborba Dórit, akit elsők között tanítasz németre, Gyuri öcsédet és az ő Zoli barátját. Hét tábor, gondoltad mindig, és mindennek a mozgatója valójában egyetlen ember, Kovácslajos, aki folyamatosan csapatot alkotva maga körül képes embereket meggyőzni a nem akármilyen igényű ötleteiről, és még rá is veszi őket a kreatív munkálkodásra, kutatásra, együttgondolkodásra. A hét év alatt, persze ahogy az egy fejlődésregényben dukál, volt szerencséd őt nem csupán tábori szervezőként és szépíró csoportvezetőként, hanem tanárként és iskolaigazgatóként, megyei lapszerkesztőként

és országos gyerekirodalmárként is megismerni. Tiszteletbeli zrinyisnek érezted magad, kirándultál az osztályaival, részt vettél a színpadi bemutatóikon. Ha az *Új Forrás* szerkesztőségi ülésére autózott, beszólt érted, hogy menj vele, megnézték egy kiállítást is Tatabányán. Ha Budapestre ment szín-
94 házba a tanárkollégáival vagy családilag, mindig akadt egy felesleges jegye. Diáklapot szerkesztettél? Véleményezte. Irodalmi újságot állítottál össze? Előszót írt hozzá. Vonzott a saját könyvtára és klasszikus lemezgyűjteménye, aminek rendszeres kölcsönzője lettél. Cseh Tamást ő ismertette meg veled, lám csak, hát voltak nekünk szép élményeink. Az inspiratív beszélgetéseiteknek alkalmat adott a fizikai munka is: kazettás mennyezetet csináltak, pincét betonoztatok, tetőcserepet cseréltetek, lugast építtettek. A konyha- és sörművészetről meg ne feledkezz! De arról se, hogy számára egy teljesen érthetetlen és elfogadhatatlan helyzetet teremtettél, amikor az érettségi évében azzal álltál elő, hogy nem mész továbbtanulni, pincér leszel a Gundelben. Bátyuska, választasz két szakot, készülsz a felvételire, mondta, de amikor elég határozottan a szülők válása és a rendszerváltás okozta személyes és általános konfúzióra mutattál, röviden közölte, hogy na, ne, nem kallódunk! Beültetett az autójába, elmentetek a főiskolára, ott meg lett beszélve Földes Vili hathatós támogatásával, hogy a tőkeorientált elképzelésed smafu az eddigi dolgaidhoz képest. Főiskolás lettél, de fél év sem kellett ahhoz, hogy belásd, máshol van dolgod. Azonnal elkezdted magyar és német felvételire készülni. De ehhez Kovácslajosnak alaposan bele kellett állnia az életedbe. Lesz majd még ilyen alkalom, csak most még ne tudj róla! Az utolsó, hetedik tábor ideje alatt az esztergomi piacon zöldségeskedtél. Délelőtt biztosítottad a friss gyümölcsöt, zöldséget a táborlakóknak is, a nap többi részében pedig terjesztetted a kultúrát. Júniusban a szegedi tábort is megjártad Kovácslajossal, ott még úgy volt, oda sem vesznek fel egyetemre. Pedig ellátogatott a táborba a magyar tanszék híres tanára és annál is híresebb irodalmi lapszerkesztője, akit Baka Pista folyamatosan faggatott a pontszámok állásáról. Százötön áll a magyar-német szak, tudtátok meg Ilia Mihálytól. Ezek szerint hiába volt a jelentkezési átíratásod az ELTE-ről a JATE-ra, a száznégyszáz oda sem elég. Marad a zöldségyümölcsös, gondoltad, *Holmit, Nagyvilágot, Tiszatájat* a bódében is lehet olvasni. Thomas Bernhardot már felfedezted, a felvételin róla beszéltél, a *Heldenplatz* körüli botrányról és a testamentuma értelmezéséről. A júliusi tévés pontszámközvetítést már csak kihangosítva követted, de aztán rávetted magad, hogy odafigyelj. És nem százötöt mutatott a képernyő, hanem száznegyvet, érted, mit jelent ez? Száznégyszáz, nem százöt, annyi, amennyi neked van. Levitték eggyel a ponthatárt! Az esztergomi tábor után elautóztatok hármásban Szegedre, te, Klári, Kovácslajos, talán szerkesztőségi ülés volt, Baka Pistával mindenestre találkozottatok, meg is örökítettél egy sétát a Kárász utcán: a képen Baka nagyon

magyaráz valamit Kovácslajosnak, Klári pedig nagyon fogja a fejét. Augusztus végén újra – és nem sejtetted, milyen hosszú időre – megérkezted Szegedre, beköltöztél Baka Pista ajánlására a Móra Kollégiumba immáron egyetemistaként.

(3)

„Lesz-e könyv, s mikor lapzártáztok? Most elmerülök táboraimban.
De lesz állítólag internetünk, tehát tudok figyelni.
Üdv néktek, Lalyos”

A távolság, a problémák folytonos gyűrűzése, no meg persze az elfoglaltságok, munkálkodások ellenére a találkozások, látogatások, közös programok mindig terítéken voltak. Jólesett neki, hogy barátja Bálintot és Kristófot, a fiait is már úgy fogadta, mintha családtagok lennének. Megvolt ez a tágabban értelmezett családi kör érzete a valahova tartozás ígézetével. Ha üdvözlő sorokat írt, azt minden Kovácsok és Molnárok nevében tette – és aprajának, nagyjának egyaránt szólt az üzenet. Míg ők a konyhában vagy a balkonon sörös- és pálinkáspoharakat ürtve az aktuálisan megcselekedendő, megszervezendő, megírandó dolgokról vitáztak, addig az újabb generáció barátja fiai, Kístim és Bence által is már kinőtt játékszobájában forgatta fel a világot. Már ők táboroztak és versenyeztek. Bálintot elsős korában Kisklári, barátja lánya vitte Pilismarótra táborozni. Oda, városi szinten mentették át az egykori esztergomi Kincskereső-táborok értékeit. A zsérei barátait is ott ismerte meg, Földessy Lacihoz egyszer elvitte magával, kirándultak együtt a környéken, esténként hivatalos és alapos mulatságban volt részük.

Történetek szegedi események is. A Móra Kollégiumban már tanár volt, Erdélyi Ági megbízásából irodalmi programokat szervezett. Wehner Tibornak éppen akkor jelent meg új, abszurdokkal teli prózakötete. Az újforrásos nyári szerkesztőségi ülésekről jól ismerték egymást, barátja ragaszkodott hozzá, hogy ő is ott legyen ezeken a kulináris és szellemi szpartakiádokon, amiket főleg ő kezdeményezett és kivitelezett. Adott volt hát, hogy összehozzon velük egy szegedi vendégfellépést. A doktori avatására is eljött Klárral, készült egy kép, amin majd kicsattan a büszkeségtől, mintha ő teljesített volna. Különben, tényleg. Bernáth Árpáddal, a programvezetőjével hosszan diskuráltak az étteremben; később mindketten elismerően beszéltek egymásról. Bátyuska, aztán sokáig élj meg ebből a munkádból! Barátja néhány évvel később Szegeden szerzett újabb, vezetői diplomát. A halászcárdában ünnepelték meg a szakmai előmenetelt, nem győzték rendelni a drága vörösborokat.

Az évek folyamán néha szomorúan látta, hogy barátja igazi kihívásainak, vagy inkább eredeti elhivatottságainak szinterei egyre szűkültek. Kéziratban maradtak az egykori mórás szerző ifjúsági regényei és mesekönyvei; elsorvadt, kimúlt az egész pedagógusi-írói szerkesztői étoszát intéző 96 ményként bizonyító *Kincskereső* gyerekirodalmi folyóirat; szerkesztőségváltáskor nem akart tovább az *Új Forrás* megtúrt kategóriájába tartozni, elvágta inkább azt a köldökszinórt, amely évtizedeken át magaskulturálisan éltette. Maradt városa történelmének hű őrzője és iskolájának folytonos megújítója. Helyi pedagógiai programalkotó és iskolateremtő munkájával nem csupán a város, de a vidék vezető oktatási intézményévé tette az iskoláját. Örömmel nyugtázta, hogy a baljós jelek ellenére barátja megtalálta mindig, mindenütt a maga újabb és újabb feladatát. Nyughatatlanul dolgozta fel városa értékeit, emlékeit, helytörténeti munkákat írt és szerkesztett, könyvsorozatot gondozott. Sokszor vicceltek azzal, hogy a városi lexikonba azért nem tudja felvenni, mert ahhoz az nem elég, hogy ott született. Miért, Aszlányinak ehhez talán elég lehetett a város határában autóbalesetben meghalnia? Cserélgették a könyveiket. Még jó, hogy németül írsz, magyarul sem lehet téged érteni, így legalább van rá okunk! Megtörtént az a furcsaság, vagyis inkább kegyelmi állapot, mikor az egykori kezdő fiatal szerző az akkori tapasztalt szerkesztő szerkesztője lett. Jó három éven át együtt figyelték a frissen, aktuálisan megjelent gyerekirodalmi műveket; hónapról hónapra készültek az *Új Könyvpiac* számára az ajánlók, tanulmányértékű kritikák, bemutatók és recenziók. Egy megrögzött gyerekirodalmár visszatérése volt ez a gyerekirodalomba; barátja könnyed, stílusos nyelvezetével, nyitottságával megmutatta, hogyan lehet a jó szándékú kritika segítségével áthidalni az aktuális gyerekirodalomban évtizedek óta tántogó generációs és hazai/külföldi szakadékot. Pompás recenzió, mint mindig, uraim, válaszolt a kooperatív munkálkodásra felelős lapszerkesztőként Pécsi Györgyi. A kecskeméti műfordítóverseny is ilyen közös terep lett a számukra. Nem volt olyan év, hogy az unokái, Ábel vagy Villő el ne vitték volna az első díjakat vagy dicséző okleveleket. Még szerencse, hogy csak az angol szekcióból.

Egy hete beszéltek utoljára telefonon, gratulált a díszpolgári kitüntetéséhez, bátyuska, hol vagy, ünneplünk otthon baráti és családi körben, itt volna a helyed, persze, hogyne örülnék neki, büszke vagyok rá nagyon, ezt tényleg kiérdemeltem. Nyár végén beugrott hozzá, elemezték és értékelték, amíg erejük volt, a személyes és a közösségi élethelyzeteket, a betegséges lehetséges kimenetelét. Még terveztek is, szokásosan, de azért óvatosabban. A világot végeredményben folyamatosan meg kell váltani, nem? Felelgettek az előző nyarat, amikor egy teljes napot töltöttek együtt. Olyat mutatok nektek, amelyet még biztosan nem láttatok! Végigautóztak a Duna hozzájuk

közel eső szlovákiai oldalán, megálltak a Béla kastélyparknál, a kelta temetőnél, Pató Pál úr magyar nemzeti koszorúkkal díszített sírjánál. Utóbbi értelmezhetetlen látványától röhögésben törtek ki, Bálintnak és Kristófnak felvilágosító jellegű irodalomórát improvizáltak, valamint pedagógiai célzattal felemlegették Pató barátjuk – nem véletlen névegyezés – hajdani szegedi Kincskereső-tábori „ej, ráérünk arra még” sportfoglalkozásait.

97

Az atlantai repülőtér ellenőrző pontján várt a becsekkolásra, amikor megszólalt a mobilja. A kijelzőn barátja neve villogott. Most nem vehetem fel, holnap már Bécsben leszek, majd onnan visszahívom, mondta magában, aggódik, vagy tán irigykedik, hogy majd éppen most lépek le. Aztán mégsem várt holnapig, gondolta, megnyugtatja, hogy megünneplik mihamarább azt a díszpolgárságot. De nem ő, hanem Klári volt a vonalban.

Új Forrás 2019/9 – Bombitz Attila: A Kovács Lajos-expedíció, avagy a Kincskereső-szigetcsoport felfedezése

Bár természetesen már korábban, a múlt század hetvenes éveiben is gyakran találkoztunk – elsősorban dorogi és esztergomi irodalmi, művészeti rendezvényeken –, szorosabb kapcsolatba csak a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján kerültem Kovács

98 Wehner Tibor

A SZERKESZTŐTÁRS

Emlékezés Kovács Lajosra

Lajossal, akinek a tevékenységét, működését körvonalazandó mindig kicsit zavarban vagyunk, mert íróként, szerkesztőként, pedagógusként, iskolaigazgatóként, helytörténészként, Dorog vá-

ros krónikásaként, múltjának kutatójaként egyként évtizedeken át rendkívül aktívan munkálkodott. Miután Monostori Imre főszerkesztő felkérésére 1988-ban, a Komárom megyéből való 1984-es kényszerű távozásom után visszatértem Tatabányára, és megkezdtem szerkesztői működésemet az *Új Forrás* című folyóirat szerkesztőségében, két évvel később megérkezett szerkesztőtársamul Kovács Lajos is, aki 1990-től a lap tényirodalom-rovatának gondozójaként tevékenykedett. Az ezt követő két évtizedben a havi ülések rendszeres találkozásai révén, és a lapszerkesztési feladatok megoldása által koordináltan rendkívül szoros munkakapcsolatban voltunk, de a szerkesztőségi kereteken túllépve is számos, elsősorban Dorog történetét, kultúráját, művészetét érintő, más területen is együttműködtünk. Vagyis kölcsönösen gondoztuk az *Új Forrásnak* írt cikkeinket és tanulmányainkat, illetve a folyóirathoz érkezett, külső szerzők által írt dolgozatokat, de Lajos mindezen túl komoly érdeklődést tanúsított irodalmi működésem iránt is: az 1998-as évfolyam első számában komoly tanulmányt közölt „*Mindig ugyanaz/ugyanaz a szöveg*”. Wehner Tibor szövegteremtő magánya és várakozása címmel. Meglehetősen gyér irodalmi recepcióm körében máig ez az egyik legjelentősebb, átfogó értekezés. (Sajnos ezt a gesztusát nem viszonzhattam: a Kovács Lajos által írt szépirodalmi művekről én nem írhattam, nem lévén bátorságom átlépni a művészettörténeti eszmefuttatások tartományából az irodalomkritika felségterületére.) Arra is volt példa, hogy Bombitz Attila irodalomtörténész meghívására Lajossal együtt vendégeskedtünk a Szegedi Tudományegyetemen, amely fellépésünkről 1997-ben a következő sorokkal emlékeztem meg művészeti naplómban: „... szép az este Szegeden: az egyetem Móra Ferenc Kollégiumában, a *Próbaolvasások* című rendezvénysorozat vendégei vagyunk Kovács Lajos szerkesztővel. Bombitz Attila irodalomtörténész és tanítványai kedvesen és megható érdeklődéssel hívtak meg és fogadtak. Kovács Lajos néhány találó megállapítással és kérdéssel bemutat, majd sok téma, számos ügy szóba kerülhet írásról, irodalomról, művészetről, szerkesztőségi

munkáról. Felolvasok néhány új, rövid szöveget. [...] Néhány kérdés, észrevétel hangzik el, rövid beszélgetés zajlik, és máris száguldunk egy belvárosi, éjszakai diáktanya felé. Végre szó kerülhet másokról is: Bombitz Attila mesél Peter Handke-kurzusáról, Szegedről és a diákokról, és a megszégyenítően alacsony egyetemi fizetéséről.”

99

A tatabányai szerkesztőségi találkozások alkalmával rendszeresen egyeztettük a más körben vállalt feladatokat, illetve programokat, így aztán gyakran találkoztunk a dorogi tárlatnyitókon – az irodalom mellett Lajos másik fő érdeklődési területe a képzőművészet volt, így minden dorogi vernissage-on jelen volt a közönség soraiban, de gyakran ő maga is vállalt egy-egy kiállítás-bevezetőt, vagy írt kiállítás-kritikát vagy alkotói portrét –, valamint együtt léptünk fel a dorogi, az esztergomi és tatabányai, valamint dunaszerdahelyi könyv- és lapszámbemutatókon. Az ezredfordulót követő években két nagyszabású közös munkánk volt, amelynek eredményeként egy nagyon szép nyomdai kivitelben megjelent művészeti album, és két fontosnak minősíthető folyóirat-szám született meg. Közös munkánk eredményeként 2008-ban látott napvilágot dr. Zsembery Dezső nyugalmazott főorvos műgyűjteményének képes katalógusa – amely kollektív súlyponti anyagát a Doroghoz, illetve a Komárom-Esztergom megyéhez kötődő művészek és művek alkotják –, majd 2013-ban és 2014-ben nyújtottuk át az olvasóknak a közösen, illetve Virág Jenő főszerkesztővel együtt összeállított, a 20. századi dorogi alkotóművészek, illetve a város jelenkori alkotóművészeink antológiájaként megszületett *Art Limes*-folyóirat-számokat. Meggyőződésem, hogy e munkákat – az ugyancsak Kovács Lajos társszerkesztésében megvalósult, két kiadásban is megjelent *Dorogi lexikon* mellett – a város immár nélkülözhetetlen kulturális-művészeti szakirodalmi forrásanyagaként forgathatják az érdeklődő olvasók.

Mindezt a szerteágazó, hallatlan sok munkát követelő szerkesztői tevékenységet Kovács Lajos megannyi más feladatvállalásával – a tanítással, az iskolaigazgatással, a történelmi és az írói munkássággal – párhuzamosan, hallatlan munkabírással, nem lohadó aktivitással, lelkes kutatói elhivatottsággal végezte, és pontosan kidolgozott, fontos történéseket elemző-megvilágító munkákkal gazdagította szűkebb pátriájának kulturális-művészeti-irodalmi örökségét. A rendkívül összetett, gazdag Kovács Lajos-életmű így cáfolja meg – ékesen és meggyőzően – a kissé cinikusan, az általánosságok szintjén megfogalmazott „senki sem pótolhatatlan”-vélekedést.

HELY AZ EL NEM KÖVETETTNEK

5 helyzetkép

1.
meg nyílik hogy az öl
be záruljon mint a seb
hely mi marad között

2.
nincs bűnjel nincs bűn nincs
büntetés el viselhető sincsen

101

3.
fény nyílik árnyékban egy pad
dermedt hallhatatlanságban

102

4.
szürke levegő ég a fákon
szétpergő száraz levelek

5.
a megtörtént vagy a meg nem
történt ami sem is mégsem az

103

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
PENCs ATTILA
RADNÓTI ÁDÁM
SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címen. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.